

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**SOSYO - MEKANSAL ÜRETİM İLİŞKİLERİNİ ‘SINIR KAVRAMI’
ÜZERİNDEN OKUMA DENEMESİ: SINIR İMGELERİ**

Elif Ebru YILMAZ
15201001

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Bülent DİKEN

Mardin 2019

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**SOSYO - MEKANSAL ÜRETİM İLİŞKİLERİNİ ‘SINIR KAVRAMI’
ÜZERİNDEN OKUMA DENEMESİ: SINIR İMGELERİ**

Elif Ebru YILMAZ
15201001

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Bülent DİKEN

Mardin 2019

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEZ ONAYI

Enstitümüzün Mimarlık Anabilim Dalı 15201001 numaralı öğrencisi Elif Ebru YILMAZ' ın hazırladığı “SOSYO - MEKANSAL ÜRETİM İLİŞKİLERİNİ ‘SINIR KAVRAMI’ ÜZERİNDEN OKUMA DENEMESİ: SINIR İMGELERİ” başlıklı YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 17.05/2019 Cuma. günü saat 15:00'te yapılmış, tezin onayına ~~OY ÇOKLUĞU~~ / OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Bülent DİKEN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim DÜZENLİ

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Zeynep ATAŞ

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun 22.05.2019 tarih ve12..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Yusuf Doğan

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitim sürecinde tanışma ve derslerine katılma fırsatı bulduğum sevgili hocam ve danışmanım Prof. Dr. Bülent DİKEN'e, akademik desteklerinin yanı sıra entelektüel bağlamda yaptığı zihin açıcı konuşmalarıyla dünyayı yeniden keşfetmeme sebep olduğu için çok teşekkürler. Bu çalışma onun sabırlı ve olumlu yaklaşımının yanı sıra, ufuk açıcı kritik yorumlarıyla gelişmiştir.

Hayatımın her anında olduğu gibi tez yazma sürecimde de destekleri ve sevgileriyle her zaman yanımda olan; hayatı, benim için anlamlı ve yaşanılabilir kılan babam Mehmet YILMAZ ve kardeşim Azze Buket YILMAZ'a çok teşekkürler.

Bu tezi, tez sürecinde kaybettiğim sevgili annem Reşide Gülsün YILMAZ'a ithaf ediyorum.

Elif Ebru YILMAZ

2019

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	II
ŞEKİLLER LİSTESİ	III
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	IV
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
1. GİRİŞ	1
1.1. Sorunsalın Belirlenmesi	6
1.2. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı	7
1.3. Çalışmanın Yöntemi.....	8
2. SOSYAL BİLİMLERDE SINIR KAVRAMI	9
2.1. Politik Sınırlar	13
2.2. Ekonomik Sınırlar	21
2.3. Kültürel Sınırlar.....	28
3. BİR ‘ŞEY’ OLARAK ‘SINIRI’ TARTIŞMAK	35
3.1. İmge - Sınır İlişkileri	41
3.2. Toplumsal Mekan ile İmge - Sınır İlişkileri.....	53
4. KENTSEL YAŞAMDA SINIR İMGELERİ	65
4.1. Kent ve Sınırlar	67
4.2. Topolojik Sınırlar	76
5. SONUÇ	86
KAYNAKLAR	93
ÖZGEÇMİŞ	101

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 1: Bülent Diken'in dört farklı topoloji diyagramı	39
Şekil 2: İmgeleme deneyimi için önerilen çerçeve.....	49

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Sayfa No

Fotoğraf 1: Amerika - Meksika sınırının çölden geçtiği alan.....	19
Fotoğraf 2: Türkiye'deki Hatay - Suriye sınırı, kaçak geçişleri önlemek amacıyla inşa edilen duvar	20
Fotoğraf 3: Beytüllahim'i kuşatan İsrail Duvarı.....	20
Fotoğraf 4: İsrail Batı Şeria'da Banksy tarafından yapılan grafiti çalışması.....	21
Fotoğraf 5: İtalyan ve Filistin'li aktivistlerin yaptığı grafiti çalışması.....	21
Fotoğraf 6: Ron Burnett'ın 'İmgeler Nasıl Düşünür?' adlı kitabında bahsi geçen fotoğraflar.....	48
Fotoğraf 7: Ron Burnett'ın 'İmgeler Nasıl Düşünür?' adlı kitabında bahsi geçen fotoğraflar.....	48
Fotoğraf 8: Ron Burnett'ın montaj çalışması	48
Fotoğraf 9: Ron Burnett'ın montaj çalışması	48
Fotoğraf 10: Necef Çölü Uydu Görüntüsü	61
Fotoğraf 11: Uydu görüntüleriyle tarihi fotoğrafların karşılaştırılması.....	62
Fotoğraf 12: Hava ve çevre fotoğraflarıyla köyün dijital ortamda yeniden canlandırılması	62
Fotoğraf 13: Yunanistan, Atina Exarchia Parkı genel görünüşü	81
Fotoğraf 14: Yunanistan, Atina Exarchia Parkı, konteynir örneği	82
Fotoğraf 15: Al-Fawwar Kampı'ndaki duvar ögesi.....	84
Fotoğraf 16: Filistin, Batı Şeria Al-Fawwar Kampı Kadın Meydanı	85
Fotoğraf 17: Batı Şeria Al-Fawwar Kampı Kadın Meydanı.....	85

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

SOSYO - MEKANSAL ÜRETİM İLİŞKİLERİNİ ‘SINIR KAVRAMI’ ÜZERİNDEN OKUMA DENEMESİ: SINIR İMGELERİ

Elif Ebru YILMAZ

Mardin Artuklu Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı

2019: 101 Sayfa

Kırmızı bölgeler, mayınlı araziler ve beton blok duvarlardan çok daha keskin ve sert bir biçimde, tehlikeden çok denetim odaklı politikalarla çevrelenmiş günümüz toplumsallığı, krize girmiş bir göstergeler sistemine maruz kalmaktadır. Ulus-devlet sınırlarından kent çeperlerine ve hatta merkezlerine konumlandırılan *sınırlar* kadar, gündelik yaşam pratiklerini örgütleyen *sınır dinamikleri*, kentsel hayatı *toplumsal mekanlar* üzerinden sorunsallaştırmaktadır.

Bu çalışma dünyanın farklı coğrafyalarında çeşitli politik, ekonomik ve kültürel çatışmaların kesiştiği kriz mekânlarında, toplumsal ve ideolojik pratiklerle şekillenen sosyal hayatın gündelik ve kolektif ritimlerini, imkanlarını ve niteliklerini ‘sınır kavramı’ üzerinden okumayı amaçlamaktadır. Sınır kavramının kendinden menkul anlamlarının yanı sıra, günümüz enformasyon çağında kapsamı ve niteliği oldukça değişen ve genişleyen kavramın, gündelik hayatı hangi değişken ve paradigmalara karakterize ettiğini; bu süreçte meydana gelen topolojik dönüşümlerin kentsel ve toplumsal mekânları nasıl sorunsallaştırdığını sorguluyor.

Anahtar Kelimeler: sınır, ulus-devlet, yabancı, topoloji, imge, toplumsal mekan, mekan-yer, denetim, üçüncü alan-heterotopya, müşterekleşme.

ABSTRACT

Master Thesis

READING SOCIO SPATIAL RELATIONS OF PRODUCTION THROUGH 'CONCEPT OF BOUNDARY': BOUNDARY IMAGES

Elif Ebru YILMAZ

Mardin Artuklu University
Institute of Science and Technology Department of Architecture

2019: 101 Pages

Modern community which is embraced with surveillance policies more than security precautions, is exposed to a problematic sign system in more severe and harsher ways than red zones, mined terrains and concrete block walls. The boundary dynamics which organize the daily life practices as much as the nation state borders, town borders and even the borders of central city problematize urban life via societal space, too.

This thesis aims to read collective and daily rhythms, opportunities and the properties of social life which have been constructed socially and ideologically in the problematic spaces which have been situated at the interception of different politic, economic and cultural conflicts in different geographies, in respect to the “concept of boundary”. This thesis interrogates with which variables and paradigms the concept which has significantly changed and widen in scope and in nature during today’s information age characterizes the daily life and how the topological changes that has occurred within this process problematize the urban and social spaces along with the self-proclaimed meanings of the concept of boundary.

Key Words: border, nation-state, stranger, topology, image, social space, space-place, control, third space-heterotopia, commoning.

1. GİRİŞ

Sınır literatürünün neredeyse 19. yüzyıla kadar dayanan geçmişi, aslında bu dönemde tarihi kırılmalar yaratan jeopolitik gelişmelerle beraber değişen ‘egemenlik’ ve ‘yönetim’ bilgisiyle doğrudan ilgilenmiştir. Modern döneme kadar devletlerin uç birimlerini oluşturan ve genellikle hem siyasi hem de kültürel bağlamda kendi otonom varlıklarını sürdüren sosyaliteler, egemenlik algısının değişmesiyle birlikte zoraki bir kapanım sürecine maruz kalmıştır. Bağımsızlık ve yeni sömürge hareketleriyle beraber tanzim edilen sınırların bir çoğu sosyo-kültürel yapılarına bakılmaksızın yeniden yurtlandırılan toplumlar açısından siyasi, iktisadi ve kültürel bağlamda yeni açmazlar yaratmıştır. Bu dönemde iktidar alanları ve sembolleri olarak tahkim edilen bölgelerde yaşayan topluluklar ise farklı iki sosyo-siyasal yapının kesişiminde sürdürdükleri yaşam biçimleri ve mücadeleleri ile iktidar araç ve politikalarının *sınırlar* üzerinden sorgulanmasına neden olmuştur.

Bu çalışmalarda ulus-devlet sınırları kendilerine özgü(leştirilen) politik, topografik ve demografik yapılarından hareketle *iktidar*, *egemenlik*, *kültür*, *göç* ve *etnisite* gibi kavramlarla beraber tartışılmıştır. Ancak politik bir yer iminden referansla karşı karşıya gelen iki farklı sosyalitenin, tarihin her hangi bir döneminde ortaklaşa bir yaşam sürüp sürmediği sorunsalı dışında, Sanayi Devrimi ve Küreselleşme süreciyle gelişen enformasyon, mübadele ve iletişim ağlarıyla ne kadar iç içe geçmiş oldukları gözden kaçırılır. Nedense özellikle egemenlik sınırları kendinden menkul kavramlarla tartışılırken, ulus içi pazar ve bölgelere sızan iletişim ve mübadele ilişkileri bu yer imine mesnetlenerek teorize edilir. Teritorya ve sınır politikaları üzerindeki uzlaş, bu paradigmaları çalışmalar için verili hale getirir. Değişkenler marjinal praksislere indirgenir. Ampirik gözlemler vaka incelemelerine dönerek her iki bölgeyi taraflar olarak ayırarak, egemenliği farklı iki iktidar mıntıkası olarak mekansallaştırma eğilimini meşrulaştırır.

Ancak Foucault iktidarı bir mülkiyet tasavvuru olarak değil, bir strateji olarak tanımlar. İktidar dolayısıyla egemenlik merkezlidir; çünkü Foucault'a göre iktidar ve iktidar ilişkilerinin incelenmesinde “... egemenlik etkilerinin bir ‘sahiplenmeye’ değil de, düzenlemelere, manevralara, taktiklere, tekniklere, işleyişlere bağlanmalarının; onda elde tutulabilen ayrıcalıktan daha çok, her zaman gergin, her zaman faaliyet halinde olan bir ilişkiler ağının keşfedilmesini; ona model olarak bir devir işlemini gerçekleştiren sözleşme veya bir alanı ele geçiren fetihten çok, sürekli çarpışmayı almak gerekmektedir”¹. Foucault bireyi, egemenlik ve iktidar karşısında konumlandırmaz; iktidarın gücü, onun hem etmeni hem de aracısı olan birey tarafından onanır ve yayılır. Nitekim iktidar toplumsala içkin bir güç olarak toplumsaldan tecrit edilemez. Bu ilişki bilginin stratejik olarak kullanılmasından kaynaklanır. İktidarın işleyişi, doğrudan bilgi ve bilgi üretimi ile süreklilik kazanır; iktidar tarafından önerilen yaşam ekonomisi, egemenliğin bir koşutu olarak tanımlanır. Foucault, iktidar ve tebaası arasında kurumlar aracılığıyla gelişen bu ilişkiyi ‘Disiplin Toplumu’ kavramı içerisinde tartışır. Foucault için “*iktidar yalnızca toplumsal alanın öğelerini eğiterek ya da düzenleyerek değil ancak gerçekte onları üreterek etkinlikte bulunur -arzuları, gereksinimleri, bireyleri, kimlikleri vb. üreterek-*”². Disipliner toplumlar ise “*sivil toplumun iskeleti ya da omurgası hizmeti gören, kapatmalar ya da kurumlarca nitelenirler*”³.

2. Dünya Savaşı sonrasında değişen yönetim ve disipliner toplum modelinin yapısal bağlamda bir kriz yaşadığını iddia eden Deleuze ve Guattari ise, toplumsal ilişkilerin artık farklı bir konfigürasyonla gerçekleştiği savıyla ‘Denetim Toplumu’ fikrini öne sürerler.⁴ Buna göre iktidar, artık sadece yerleşik kurumlar aracılığıyla değil, toplumun her kesimini karakterize eden denetim araçları aracılığıyla icra edilmektedir: “*Toplumsal uzam disipliner kurumlarca boşaltılmamış, bütünüyle*

¹ Michel Foucault, Hapishanenin Doğuşu, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitapevi Yay., Ankara, 2017, s. 64.

² Michael Hardt, Gilles Deleuze’de Toplum ve Denetim, Sivil Toplumun Çözülüşü, Çev. Barış Başaran, Bağlam Yay., İstanbul, 2005, s. 95.

³ Michael Hardt, a.g.y., s. 96.

⁴ Bkz. Philip Goodchild, Deleuze & Guattari Arzu Politikasına Giriş, Çev. Rahmi G. Ögdül, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2005, s. 177.

denetim modülasyonlarınca doldurulmuştur”⁵. Özel alanlar ve öznellik, kamusalılık içinde çözünmekte, ayrışmakta ve tekrar toplanmaktadır. Denetim ağları, hem sayısal hem de imgesel bağlamda enformasyonel bir biçimde işleyen kodlarla çalışır. Bu toplanış, öznelere verili kimlikler çerçevesinde belli kültürel ve sınıfsal örüntülere indirgeme eğilimi taşısa da ‘Disiplin Toplumunun’ aksine iktidarı icra edenlerden bir öbek; toplumsal bir gövde oluşturmaz.⁶ Ancak her iki modelde de bilgi ve bilgi üretiminin iktidar mekanizmalarının merkezinde olduğu açıktır.

Burada “*iktidarın bir icra etme biçimi*” olarak kavranması önemlidir. Çünkü ister politik ister ekonomik isterse de kültürel olsun her türlü ideolojinin, doğrudan topluma içkin bir yargı veya değerler kümesi olarak toplumsal pratikler aracılığıyla rasyonalize olduğu düşüncesi, topluma dair tüm bütüncül ve aşkın yaklaşımları tartışmayı olanaklı kılar. *Disiplin Toplumundan Denetim Toplumuna* geçiş fikriyle beraber değişen siyasi anlayış ise, hem günümüz enformal hayatı anlayabilme hem de iktidara karşı toplumsal olarak üretilebilecek özgürleştirici ritimleri yakalayabilme fırsatı sunar. Ancak özgürleşme, toplumsal ilişkileri kısır ve etkisiz kılan dogmalardan sıyrılarak yeni değer ve işlev üretimini mümkün kılacak öznelliklerin karşılaşılabileceği alternatif bir mekansallık gerektirir. Deleuze ve Guattari bu tip mekansallıkları ‘üçüncü alanlar’ olarak teorize ederek, özgürleştirici toplumsal ritimleri bu çerçevede tartışırlar.

Bu kapsamda çalışmada önerilen ‘imgesel sınır’ kavramı, doğrudan ideoloji ve onu takip eden bilgi ile ilişkilendirilerek, algı ve yorumlama konsepti çerçevesinde tartışılmıştır. Bu çaba, öncelikle bilişsel düzlemde tartışılması gereken ‘sınır’ olgusunu, belli olgularla tartışılan sınır çalışmalarından ayırma gerekliliğine dayanmaktadır.

⁵ Michael Hardt, a.g.y., s. 97.

⁶ Bkz. Gilles Deleuze, “Les Sociétés de Contrôle”, L’Autre Journal, 1992, Paris, Çev. Ulus Baker. <http://www.korotonomedy.net/kor/index.php?id=6,24,0,0,1,0> (Erişim Tarihi: 05.05.2019)

Bu çalışma, nihayetinde herhangi bir sosyaliteye yabancı olan herkes için her şeyin bir sınır teşkil edebileceği ya da tam aksini imleyebileceği varsayımı üzerinden yola çıkmaktadır. Bunu sadece formel olarak tartışmanın bizi analitikle sınırlayacağı ve böylesi bir yaklaşımın kendini ancak pragmatizmle doğrulayabileceği iddiasındadır. Buna karşı sentezden çok analize yönelik bir çabanın daha yaratıcı bir yönüme geçişi mümkün kılacağı kanısındadır. Bu bağlamda “*düşünceler, olgular, nesnelere veya koşulların, hassas deneyler veya deneyimlerde kendilerini ifade ettikleri*” modeller gibi, gündelik hayata dair yapılacak tüm görüntü, sembol, analogi ve metafor tartışmalarının, “*biçimlenme ve dönüşümlerin incelenmesi olarak anlaşılması gereken morfolojik bir konseptin parçası*” olarak görülebileceği fikri, coğrafyanın farklı kesitleri üzerinden sorgulanmaktadır.⁷

Bugün tüm dünyayı saran ve şekillendiren mobilite, hem dögümsel bir biçimde kümelenmiş hem de bölgesel olarak farklılaşmış mekansal ve toplumsal yapıları kapsamaktadır. Ama nedense toplumsal mekan ve örüntüleri anlamaya çalışan sosyolojik ilgi, hala sosyo-kültürel yapıları içeriden büyüyen kendilikler olarak karakterize ederek sınır çalışmalarına dahil etmektedir. Modernizm organizasyona dayalı bir sistemdir. Bu bağlamda yapılan çerçeveleme ve sınıflandırma pratikleri aslında doğrudan ekonomik ve politik aktörlere hizmet etmekte, farklı sosyalitelere ait gruplar tanımlanarak başat ideolojiler tarafından kontrol edilmektedir. Yaşadığımız yüzyılda sadece yöntemsel açıdan farklılaşan ancak benzer kaygılarla geliştirilen bu tür politikalar, özellikle diasporik ve enformel hareketlilikler nedeniyle coğrafyanın daha kozmopolitik kesitlerini sorunsallaştıran güvenlik ve -ister politik isterse sosyo-kültürel olsun- tüm denetim araçlarının tartışılmasını gerekli kılmaktadır.

Bu tez, giriş ve sonuç bölümleri dışında üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmada sınır konusuna farklı iki bakış açısıyla yaklaşılmıştır. Makro bakış açısıyla politik, ekonomik ve kültürel olgular arasında bir ayrıştırma aracı olarak işlevselleştirildiğini gördüğümüz sınırların, toplumsal hayatın mikrofiziği üzerinden tanımlanan iktidar ve iktidar araçlarını nasıl sorunsallaştırdığı tartışılmaktadır.

⁷ Oswald Mathias Ungers, Kent Metaforları, Çev. Ceren Öztürkcan, Lemis Yay., İstanbul, 2013, s. 23.

Sınır-imge ilişkisi bazında kurulan ilişkiden hareketle ise sınır mekanları ve pratiklerinden kaynaklanan gerilimin sadece merkez ile uçlar arasında gelişen doğrusal bir gerilim olmadığı, bilişsel düzeyde bir tanımlama ve yönlendirme mekanizmasıyla nasıl çalıştığı sorgulanmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, geleneksel sosyal bilimler literatüründe ‘sınır’ kavramının sosyolojik olarak nasıl tartışıldığı tarihsel bir yaklaşımla aktarılmaktadır. Burada, hem ontolojik hem de kurgusal olarak çeşitli küme ve örüntüler yaratmak amacıyla araçsallaştırılan sınırların aynı zamanda çok yönlü çalışan bir dinamik olduğu *ulus, devlet, vatan, millet, göç* ve *etnisite* kavramları üzerinden sorgulanmıştır. Politik ve ekonomik sınırlar arasındaki ilişkiler, Amerika-Meksika sınırı; politik ve kültürel sınırlar, İsrail Batı Şeria’da Beytüllahim’i kuşatan duvar; kültürel ve ekonomik sınırlar arasındaki ilişkiler ise Collier ve Alvarez’in Kuzey Meksikalıların kamyonla yük taşımacılığına dair yaptıkları analiz ile Alastir Bonnet’in Nahuaterique yerlileri örnekleri üzerinden tartışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan ‘sınır’, ‘imge’ ve ‘toplumsal mekan’ kavramları arasındaki ilişkiler hem felsefi hem de sosyolojik olarak tartışılmaktadır. Burada *sınır imgeleri* ve *imgesel dinamikler* çalışmanın nesnesi olarak değil; kentsel ve toplumsal yaşamı karakterize eden çeşitli politik, ekonomik ve kültürel nosyonların, bahsi geçen bağlamlar üzerinden tartışılabilecekleri matrisler olarak ele alınmaktadır. Bu bölümde Ron Burnet’in “*imgeler nasıl düşünür?*” sorusuna karşı geliştirdiği fotoğraf örneklemesinden hareketle, Georges Didi - Huberman’ın Auschwitz deneyimi ile Eyal Weizman’ın Necef Çölü’ndeki Bedevi Köyleri hakkındaki araştırma ve analizlerinden yararlanılmıştır. Dördüncü bölümde ise günümüzün kaçınılmaz fenomenlerinden olan diasporik ve enformel hareketlilikler nedeniyle sorunsallaşan güvenlik ve denetim politikaları, araçları ve yöntemleri sorgulanmakta; ‘kamp’, ‘karşı mekan’ ve ‘eşik mekanları’ gibi alternatif mekansallıklar bu dinamikler üzerinden tartışılmaktadır. İktidar ve müşterekleşme kavramları arasındaki ilişki Yunanistan Exarchia Parkı örneği; müşterekleşme pratikleri ve göç olguları arasındaki ilişkiler ise Filistin Al-Fawwar Kadın Meydanı örneği üzerinden analiz edilmiştir.

Mevcut çalışma, Sosyoloji, Mimarlık ve Şehircilik disiplinlerinin teorik bir çerçevede bir arada tartışıldığı disiplinler arası bir deneme ama en çok da bir derleme olarak görülmelidir.

1.1. Sorunsalın Belirlenmesi

Hayatın her alanında karşılaştığımız sınırlar, gerek rasyonel gerekse metafor olarak Sosyal Bilimlerin konusu olmuş; çeşitli biçim ve anlamlarla yeniden üretilmiştir. Genel anlamda sınırlar; herhangi bir formun ve/veya olgunun belli nicel koşullar altında gösterdiği niteliksel özellikleri ifade eder. Bir beden ya da atomun hareket imkanlarından, bir çiçeğin rengine; bir yapının inşa olanaklarından, bir ritmin etkileşim alanına kadar her türlü bilgiyi bir diğerinden ayıran veriyi işaret eder, söz konusu bilginin konusunu tanımlayarak özgüleştirir. Akademik literatürde genellikle bu minvalde araçsallaştığını gördüğümüz ‘sınırlar’, bir değişken olarak kullanılmaktan ziyade çalışmanın ana çerçevesini oluşturmak, parçalı yapısını tasniflemek ya da kritik aksiyonları vurgulamak için kullanılmıştır.

Sınır nosyonunun kendisinin bir araştırma konusu olarak ele alınması ise yaklaşık olarak 19.yy sonlarına dayanmaktadır. Söz konusu literatürün özellikle bu dönemde tarihi kırılmalar yaratan jeopolitik gelişmeler ve bu gelişmelerden doğan siyasi, iktisadi ve sosyo-kültürel kaygılar üzerine yoğunlaştığı söylenebilir. ‘Ulus-devlet-sınır’ ilişkisi Sanayi Devrimi ve 2. Dünya Savaşı sonrasında günümüze kadar değişen güç dengeleri ve iktidar biçimleriyle beraber ele alınırken; ‘egemenlik-sınır’ ilişkisi, özellikle Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla oluşan ‘yeni dünya düzeni’ üzerinden yorumlanmaktadır. Bu bağlamda ‘sınır’ kavramıyla ilgilenmenin aynı zamanda *ulus, devlet, siyaset, iktisat, etniste* ve *göç* gibi olgularla da ilişkilenebilir. Ancak *sınırın* maddi mevcudiyetinin ve sendromlarının sorgulandığı çalışmalarda genellikle politik bir yer imi olarak sabitlendiği, toplumsalın geliştirdiği alternatif yaşam pratiklerinin ise bu yer imine mesnetlenerek teorize edildiği görülmektedir. Bu tip çalışmalarda ‘sınırlar’, genellikle her iki devleti birbirinden ayıran tampon bir bölge olarak marjinalleştirilmiş; mevcut politik ve ekonomik yapıların bu marjinalite üzerinden yorumlanmasıyla merkez ile uçlar arasında gelişen karşılıklı ilişkiler tanımlanmaya çalışılmıştır.

Sınırı esnek ve geçişken bir ara mekan olarak tanımlayan Antropolojik çalışmalarda ise farklı sosyaliteye ait tüm sosyo-kültürel değerlerin sayılı bir yer iminden referansla münhasırlaştırıldığı görülmektedir. Bu çalışmaların tümü, sonuçları itibari ile ne kadar tartışılabilir olsa da, sınır olgusunu disiplinler arası bir düzleme çekmeleri bakımından önemlidir.

Coğrafyanın kritik ve kısıtlı alanlarına yoğunlaşan ve bir tür vaka analizine dönen ‘sınır’ disiplini, karşılıklı etnik araştırmaları tek biçimli örüntüler kümesi gibi karakterize ederken, günümüz kentlerinde ulus aşırı gelişen psiko-sosyal sınırları kaçırmamıza neden olmaktadır. Bugün, çoktan içeri sızmış yabancılar, kent merkezinden defedilmiş marjinaler ve militarizme maruz kalmış diasporik özneler için olağan dışı bir yaşam biçiminin geliştiği yerleşim bölgelerinde üretilen politik ve sosyal ritmlerin, yeni toplumsallıkları tanımlayan deneyim ve duyumsama bloklarını yarattığı düşüncesi, ‘sınırların’ gündelik yaşam ve toplumsal mekanlar üzerinden tartışılmasını gerekli kılmaktadır.

1.2. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Günümüz enformasyon çağında sanal olduğu kadar fiziksel olarak da daha sık karıştığımız sınırların, tarihte hiç görülmediği kadar keskinleşmesi ve sertleşmesi şaşırtıcıdır. Devletlerin uç bölgelerinden kentlerin göbeğine kadar taşınmış duvarların ve bariyerlerin, ne kadar güvenli bir yaşam alanı yarattığı, kimi neden koruduğu ve dışladığı; bu girişimleri meşru ve tartışılabilir kılan dinamiklerin niteliği ve etkileri, elbette ki bu çalışmanın kapsamı dahilinde olacaktır. Ancak gündelik hayatımızda doğrudan ya da dolaylı olarak deneyimlediğimiz sınırların, yapısal gerçekliği kadar görsel iletişime sunduğu imgelerle de toplumsal pratikleri örgütlediği, bilişsel sendromlar yarattığı açıktır. Bu yüzden sınır estetiğini sadece biçimsel olarak değil, aynı zamanda politik ve kültürel bir mesele olarak imgeler üzerinden irdelemek gerekmektedir.

Bu çalışma ‘üçüncü alan’ olarak teorize edebilecek kentsel mekanlarda, farklılıklardan çok farklılıkların göstergeleri olarak çalışan *sınır imgelerinin*, yeni toplumsalın gündelik yaşam pratiklerini nasıl karakterize ettiğini sorguluyor.

Sınırların, istisnanın farklı yaşam formlarına özgü pratiklerle zaten sürekli olarak deneyimlendiği kentsel mekanlarda, Stavrides'in *heterotopik kent* tahayyülü için şart koştuğu *istisnai durumun* Giorgio Agamben'den hareketle zaten genelleşme eğilimi gösterdiği fikrine dayanarak, sosyo-politik edimin artiküle ettiği sınırlardan doğan yeni yapı ve algı biçimlerinin kenti nasıl sorunsallaştırdığını araştırmayı amaçlıyor.

1.3. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın metodolojisi teorik bir çerçevede geliştirilen kavramsal ve analitik bir zemine dayanmaktadır. Ancak stratejik noktalarda ampirik gözlem ve bulgularla desteklenmekte, böylelikle analitik mülahazaların sınırlayıcı doktrinlerden kaçınmak amaçlanmaktadır. Çalışma iddia ettiği üzere kaçınılmaz bir mobilizasyonun hayatın her köşesine sirayet ettiği günümüz global dünyasında artan toplumsal ve mekansal karşılaşmaları, hem yapısal hem de bilişsel bağlamda 'sınır' kavramı üzerinden tartışmaya açarak, *kent* ve *toplum* bilgisini sentezden çok analize yönelik bir çabayla disiplinler arası bir düzleme çekmeyi amaçlamaktadır. Tezde bahsi geçen teorileri çağırın şey ise ele alınan problemlerin ortaya attığı sorulardır.

Çalışmada literatür taraması ile beraber ampirik veri ve gözlemlerden yararlanılmıştır. Ampirik verilere dayanan alan çalışmalarının bazıları şu panel ve atölye çalışmalarından yararlanılarak tartışılmıştır: Yunanistan Exarchia Parkı örneği, Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü (DİSA) tarafından düzenlenen ve 02.06.2017 tarihinde Stavro Stavrides yürütücülüğünde gerçekleştirilen 'Kentsel Heterotopya-Özgürleşme Mekânı Olarak Eşikler Kentine Doğru' atölyesi; Eyal Weizman'ın Necef Çölü'ndeki Bedevi Köyleri örneği Heinrich Böll Stiftung Derneği (HBSD) desteği ile 22.10.2016 tarihinde Diyarbakır'da düzenlenen 'Diyarbakır'da Kentsel Planlama ve Katılım Politikaları' paneli; Filistin Bethlem bölgesindeki Al-Fawwar Kadın Meydanı Örneği, 10.09.2015 - 15.09.2015 tarihleri arasında Filistin'de düzenlenen 'Campus in Camp' atölyesi kapsamında Sandi Hilal ve Alessandro Petti ile yapılan söyleşi ve geziler.

2. SOSYAL BİLİMLERDE SINIR KAVRAMI

“Bilinen bir şey olarak insan, doğa ve tarih tarafından oluşturulur; ama bilen insan doğayı ve tarihi oluşturur.”

George Simmel

“Coğrafya bir sınıflandırma sistemidir yer saptama kipidir; kolektif, ulusal, kültürel, dilsel ve topografik tarihlerin alanıdır. Tüm bunlar özdeşleşmeden çıkış süreçleri sayesinde direniş sağlayan bölgelerle -uluslararası serbest şehirler, tampon bölgeler, gettolar, kırmızı ışık bölgeleri, sınır alanları vs.- karşılaşır ve geleneksel coğrafya algımızı krize girmiş bir gösterge sistemi haline getirir.”

Irit Rogoff

Geleneksel Sosyal Bilimler literatüründe aidiyet nosyonlarını vurgulayan bir kavram olarak sınırlar; iktidar, devlet ve toprak ile ilişkilendirilmiştir. Tarihsel süreç boyunca *sınır* olgusu üç farklı kavramla ifade edilmiştir: *border*, *boundary*, *frontier*.

Modern öncesi dönemi anlamak adına kullanılan ‘boundary’: siyasi otoritenin ve etkinlik alanının nereye kadar ulaştığını gösterir. İmparatorlukların uluslararası sistemin temel aktörü olduğu dönemlerde, esnek ve kararsız uç birimleri ifade eder. Bu bağlamda bir hat ve çizgiden ziyade bir bölgeyi, alanı tanımlar. Sınır boylarının çevrelediği toplumlar arasında türdeş bir kimlik yapısı söz konusu değildir. Her biri birbirinden farklı dini değerlere; sosyo-kültürel ve siyasal yapılara sahip olabilir. Bu yapılar üzerinde gelişmiş bir kontrol mekanizması bulunmaz; birlik, güvenlik ilkesine dayanır. Güvenlik, farklı yapıdaki aşiretler ve sur beylikleri tarafından tanzim edilir; merkezin diğer devletler ile arasındaki çıkar çatışmalarında aktif rol oynayan bu birimler iş birliği pragmatizmine hizmet ederler.

‘Border’ ise modern dönem ulus-devlet sisteminde, siyasi birimlerin egemenlik sınırlarını belirtmek için kullanılır. Devletin otonom varlığını niteleyen *border*; ayrıca komşu toplum ve sosyaliteler arasındaki farklılıkları münhasırlaştırıcı hatlar; bölücü, dışlayıcı araçlar olarak çalışır. Her iki dönemde de kullanılan

‘frontier’ kavramı ise, siyasi birimlerin etkinlik kurmak istedikleri, kendi sınırları dışına yönedikleri alanları ifade eder. Ulusal uçlar (frontier) politikası, “*kültürel ve siyasal hakimiyetin kurulduğu ulusal merkezleri etkilemek hususunda, en yakındaki devletin içine taşacak kadar veya içe doğru yönelecek kadar akışkandır*”⁸. Ekonomik ve siyasal bağlamda kendi tanımlı toprak bütünlükleri dışında egemenliğini sürdüren devletler, kültürel yapıların siyasal alanı aştığı bireysel ve kitlesel diasporik hareketler bu kavram çerçevesinde örneklendirilebilir.

Anlam açısından farklılık gösteren bu üç kavram, Türkçe’de genellikle ‘sınır’ olarak ifade edilir ve kökeni Yunanca ‘synoro’dan gelir. En yaygın anlamıyla: “*komşu il, ilçe, köy veya kişilerin topraklarını birbirinden ayıran çizgi*” ve en geniş anlamıyla: “*bir şeyin nicelik bakımından inebileceği veya çıkabileceği en alt ve en üst yer, limit*” olarak tanımlanır.⁹ Her iki tanımda da, söylem ya da bağlama ilişkin son performans noktalarının göstergeleri olarak yorumlandığı görülmektedir.

Sınırı farklı aidiyet alanlarını niteleyen, kalınlığı olmayan bir çizgi, soyut bir kavram olarak tanımlayan Neşe Özgen’e göre; maddi varlıktan yoksun olması, tarih boyunca tüm uygarlıklarda sayısız hukuk sorunları yaratmıştır.¹⁰ Sınırlar, ister büyük imparatorluklar arasında isterse yerel komşuluk ilişkilerinde olsun, bir tanımlama ve tanınma edimine ihtiyaç duyar. Bu her iki bölge için de görece bir özgürlük, farazi bir egemenlik alanı yaratır. Ancak yapı ve mekandaki esneklik, egemenliğin tahakküm ve sömürgeleştirme araçlarını sorunsallaştırır. Egemenliğin tahkimi için tüm çıkar çatışmalarını bastırabilecek bir bütünlük yanılması gerekmektedir. Bu bağlamda üretilen yapısal çözümler her iki taraf için de militer baskıyı ifade ederken; ‘toplumlaşma’ fikri vatan bilinci ardında egemeni ve ortak kültürü koruyan psikolojik duvarları oluşturur.

⁸ Hastings Donnans - Thomas M. Wilson, Sınırlar, Kimlik, Ulus ve Devlet’in Uçları, Çev. Zeki Yaş, Ütopya Yay., Ankara, 2002, s. 38.

⁹ Bkz. www.tdk.gov (Erişim tarihi: 01.02.2018)

¹⁰ Bkz. Neşe Özgen, Egemenlik Kavramındaki Değişimler, Şubat 2013.

Sınırın ontolojik varlığı ve neden olduğu duygulanım biçimleri, çevrelediği sosyal yapının varsayımsal bir ürünü olarak rasyonalize olsa da merkez ve uçlar arasındaki ilişkiyi sürekli politize eder. Ürün ve üretici olarak ‘sınır’ hiyerarşik bir şaşırtmaca yaratarak “...kültürün bir imleyeni, göstereni olarak değil, aksine sınırın kendisi ve orada oluş biçimi, konumu vatandaşlığı, kültürü ve siyaseti yeniden yaratabilen, kültürel işleve yataklık yapacak kapasitede bir sosyal yapı olarak”¹¹ kendisini ve devleti yeniden kurar. Zamanla değişen yönetim ve güvenlik politikaları devletleri egemenlik fikri üzerinden merkezileştirerek, denetim ve başat ideolojiyi merkezden uçlara yayacak girişimleri tetikler. Merkezin askeri, idari ve ekonomik gücü karşısında daha zayıf kalan sosyaliteler üstündeki baskı ve hakimiyet artarken, devlet; kapsadığı tüm birey ve sosyalitelerin üstünde bir değer olarak konumlanır.

1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla beraber kimlik ve anlam değiştiren totaliter devlet sistemleri yerine yeni ulus-devlet yapıları güçlenmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan bağımsızlık ve yeni sömürge hareketleriyle beraber politik sınırlar yeniden tanzim edilmiş; kimi devletler mevcut beşeri faktörlere göre yeniden tanımlanırken kimileri sosyo-kültürel yapılarına bakılmaksızın yeniden yurtlandırılmıştır. Bu değişimin yankıları en küçük yerleşim biriminden uluslararası politik arenaya kadar her düzlemde adaptasyon sorunları yaratmıştır. Gündelik hayatın yeniden kurgulanması ve idamesi ve tabi kontrolü için yeni araçlar geliştirilmiştir. Nitekim sınır çalışmalarına artan ilginin bu döneme rastlaması tesadüfi değildir. “*Fakat yine de sınır çalışmalarının devlet incelemelerinin ortaya çıkardığı devlet teorisi ya da sınıf incelemelerinin ortaya çıkardığı sınıf teorisi gibi bir ‘sınır teorisi’ doğurduğunu iddia etmek pek mümkün değildir. ...Sınır çalışmaları, kültürel kimliklerin öteki’yle arasına mütemadiyen çizdiği sınırlardan imparatorluklar/devletler arası sınırlar arasında gidip gelen bir yelpazede*”¹² genişleyen, disiplinler arası bir alan olarak nitelendirilebilir. Bu çalışmalarda yönetsel tutarlılıktan bahsetmek mümkün değildir. Sınırların, hem coğrafi hem de metaforik anlamlarının bir arada kullanıldığı grift bir literatür söz konusudur.

¹¹ Neşe Özgen, Sınırları Kaldırmak: Devletsiz bir Egemenlik Ne Kadar Mümkün, Haziran 2017.

¹² Toplum ve Bilim, Sınırlar ve Türkiye’de Sınır Çalışmaları sayısı önsözü, Sayı:131, İletişim Yay., İstanbul, 2014, s. 4.

Bugün okuduğumuz haliyle sınırlar; politik, topografik, ekonomik, sosyal ve kültürel alanları özelleştiren ve niteleyen bir tanım olarak karşımıza çıkmaktadır. Göç politikaları da dahil olmak üzere, sosyo-kültürel öğelerin toplumsal yaşamdaki tezahürlerini ifade edebilmek, bu olgular arasındaki stratejik ilişkileri sorgulamak ve gruplandırabilmek adına sürekli olarak yeniden üretilmiştir. Bu bağlamda sınırlar hem özdeşlikler ve gayri özdeşliklerin tanımlanması, toplulukların adlandırılması, yer-li-leştirme gibi işlevleri gerçekleştiren bir aygıt hem de bu kategorizasyon sürecini olanaklı kılan zemin olarak okunmaktadır. Nitekim ayrışmaların ve bölünmelerin mekanı olan *sınırların* aynı zamanda karşılaşmayı, çatışmayı ve melezlenmeyi mümkün kılan bir ara kesit -ara yüzey- işlevi gördüğünü söyleyebiliriz.

2.1. Politik Sınırlar

“Nihayet önceden orada olmayan hiç kimse bugün burada değil.
Sadece düzen başkalaştı.”

James Joyce

“Parçalıklı, yalnızca bir ‘biçim’ değildir, bir ‘içeriktir’ aynı
zamanda.”

Maurice Blanchot

Antik Yunan’da ‘hayat’, *zoe* ve *bios* olmak üzere iki farklı kavramla tanımlanır. Bu farklılık, insanın sadece doğuştan sahip olduğu nitelikler ile insan yaşamını bütünüyle çevreleyen toplumsallık ve yaşam tarzının dayattığı niteliklerin ayrımından kaynaklanır. *Zoe*, tüm canlı varlıkların ortak özelliği olarak canlılık olgusu, -yalın yaşamı- ifade ederken, *bios* çerçevesi belli bir yaşamı, yaratılmış bir toplumsallığı tanımlar. Bu haliyle *bios* siyasallığı karşılarken, bir düzen temsili olarak poliste sürdürülen yaşam tarzını ifade eder. *Zoe* ise salt biyolojik olgulara dayanan, politika dışındaki özel hayatı temsil eder. Klasik döneme hakim olan bu ikili düşünce özel alan ile kamusal alan arasındaki ayrımı göstermektedir.

Antik dönemde şehir (polis) aynı zamanda devlettir ve insanları tehlikeden koruyan yapay bir yerdir. Vahşi hayata yani kaosa karşı bir düzen temsili olarak inşa edilir ve korunur. Bir tür sığınak olarak görülen devlet hayatı, farklı varlık ve iktidar alanlarını tanımlayan iki tür yapıdan oluşur: Politikanın ve özgür erkeklerin alanı olarak deneyimlenen *polis* ile aile ve ev alanı (kadınlar, çocuklar ve köleler) olarak özelleştirilen *oikos*.¹³

Bu dönemde zaman ve mekanın kaosa karşı insanileşmesi, aynı zamanda dışarıya karşı korunma ve savunmayı gerektiren toplumsallaştırıcı ritimleri doğurmuştur.¹⁴ Şehir sınırları yapısal olarak kısmi ve belirsizdir ancak ayrışma içgüdüleri savunma yapılarını destekleyen politikalarla rasyonalize olmuştur. Nitekim

¹³ Bkz. Nurdan Gürbilek, *Vitrinde Yaşamak*, Metis Yay., İstanbul, 2014, s. 56.

¹⁴ Bkz. Roberto Masiero, *Mimaride Estetik*, Çev. Fırat Genç, Dost Kitapevi, Ankara, 2006, s. 27-29.

şehir ve vahşi hayat arasındaki ayrım kadar *polis ve oikonomia* arasındaki gerilim topolojisi, tarihteki ilk politik sınırlar olarak tartışılabilir.

Antik Yunan site devletlerinden büyük Roma, Çin, Rusya ve Osmanlı imparatorluklarına kadar gelişmiş her sosyo-politik yapılanmada mevcut olan sınırlar, başat askeri ve siyasi dinamiklerle tanzim edilmiştir. Savunma kaygısına dayanan bu pratiğin siyasal karşılığı sadece mevcut ‘mülkü’ nitelemektir. Bu dönemde sınırların tanımlı bir çizgiden çok dinamik bir bölgeyi ifade ettiğini söyleyen Anthony Giddens’a göre “*modern olmayan devletlerde surlarla çevrili sınırlar, merkezi otoritelerin düzenli denetiminin çok dışında kalan sınır boylarıdır; devlet büyüdükçe, bu durum daha da belirginlik kazanır*”¹⁵. Surlar, ‘ulusal egemenlik’ sınırlarına tekabül etmekten ziyade otoriter kuvvetlerin savunma katmanlarını oluşturmakta, bu kuvvetlerin dış uzantıları olarak parçalı bir temsil imkanı sunmaktadırlar. Ancak bu parçalı bütünsellik, merkezi otoritenin egemenlik sınırlarını net bir şekilde çevrelemediğinden tam olarak ifade etmeye yetmez.

Modern öncesi döneme hakim olan yeryüzünü tek bir otorite altında toplama hayalinin tetiklediği keşif hareketleri ve değişen güç dengeleri ile beraber sınırlar, sürekli olarak yer değiştirmiştir. Sosyo-kültürel örgütlenmeleri oldukça etkileyen bu süreç, yönetsel sorunları da beraberinde getirmiştir. Foucault’un özellikle 16. yüzyıla özgü kıldığı yönetim ve yönetimsellik ile ilgili bu tip sorunlar, iki hareketin, iki sürecin kesişiminde yer alır: “*...bir yandan feodal yapıları yerinden ederek büyük toprak devletlerini, idari ve sömürgeci devletleri kuran süreç; diğer yandan da, birincisiyle ilişki içinde olsa da ondan çok farklı olan, Reform ve Karşı-reformla birlikte şekillenen, kişinin bu dünyada selametine doğru ruhani olarak yönlendirilme isteğinin aldığı biçimi sorgulayan karmaşık süreç. ...Bir yandan devletsel yoğunlaşma; diğer yandan ise dini dağılma ve ayrılıklar...*”¹⁶. Bu süreçte ortaya çıkan politik ve kültürel sorunlar, egemenliğin tanımlı toprak bütünlükleriyle bağını güçlendirmeye yönelik yeni ekonomik girişimlere sebep olmuştur. Bu çağda

¹⁵ Anthony Giddens, *Ulus, Devlet ve Şiddet*, Çev. Cumhuriyet Atay, Kalkedon Yay., İstanbul, 2008, s. 74.

¹⁶ Michel Foucault, *Güvenlik Toprak Nüfus*, Collège de France Dersleri 1977-1978, Çev. Ferhat Taylan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2016, s. 78.

ekonomi hem yönetimsellik hem de iktisadi bağlamda değişim göstermiştir. Nitekim, egemenliğin toprak bütünlüğüne dayalı ekonomik veçhelerin yeniden tanımlanması, yeni ulus-devlet yapılanmalarını doğurmuştur.

Ulus-devlet yapılanmaları için merkezi önemde olan *egemenlik*, sınırlar aracılığıyla temellük edilmiş, bölgesel sınırlar otoriter kuvvetlerin kendini meşrulaştırdığı mekanlar haline gelmeye başlamıştır. Bir sınır hattı boyunca ayrılan her iki toplum birbirlerinin kurucu ötekisi olarak yurtlandırılmıştır. Bu bağlamda ‘territory’, şüphesiz coğrafi bir mefhum olmakla beraber, öncelikle bir politik yargıya sahip olan ve iktidar tarafından sürekli kontrol edilen bir alanı işaret eder.

Bilimsel keşiflerin oldukça etkili olduğu Aydınlanma Çağı’nda ise, ulus-devlet yapıları hem dini hem de siyasi bağlamda yeniden kurgulanmış; egemenliğin beşeri temsili için yeni argümanlar geliştirilmiştir. Calvino’nun belirttiği üzere: *“yeryüzünün yuvarlaklığı ile koordinatların kareliliği, kozmos şemasının mikrokozmosumuza yansıtılmasıyla belirginlik kazanır. Yeryüzünü, göğü ona yansıtmanız sayesinde betimleyebildik”*¹⁷. Bu betimleme süreci ve değişen egemenlik algısıyla beraber, bireylerin tanımlı toprak bütünlüklerini ifade eden mülkiyet kavramının boyutu değişmiş, tebaadan topluma yerelden bölgele geçmiştir. Egemenliği tahkim etmek amacıyla çeşitli savunma yapıları inşa edilmiştir. Meşrutiyetini hukuksal ve siyasal yapılanmadan alan sınırlar, sosyo-politik dinamiklerin praksise dönüşmesiyle fiziksel bir fenomen haline gelmiş; siyasal örgütlenmelerin ve teritoryal bölünmelerin uzamsal ifadesi olarak mekansallaşmıştır. Bu mekansallaşma zinciri ile ‘toplumlaşma’ süreçleri arasında doğrudan bir ilişki olduğu söylenebilir.

Ancak egemenlik için fizyolojik sınırların, toplumun tamamını birleştirme konusunda ne kadar etkili olduğunun sorgulanması çok daha önceki dönemlere dayanmaktadır. Asıl mesele ortak bir yaşam ekonomisi geliştirmektir ki bu söz konusu bölgede yaşayan tüm insanları kapsayacak ortak değerler üretmek demektir.

¹⁷ Italo Calvino, Kum Koleksiyonu, Haritadaki Yolcu, Çev. Kemal Atakay, YKY Yayınları, İstanbul, 2013, s. 26.

Nitekim 16. yy'da Guillaume de la Perriere, Le Miroir Politique adlı yapıtında bunu 'yönetim' ve 'yönetici' kavramlarını yeniden tanımlayarak sorunsallaştırır ve yönetilenin insanlar değil aslında 'şeyler' olduğunu öne sürer. La Perriere'e göre yönetim pratiği çoklu bir pratiktir. Foucault'un La Perriere okumasında tanımladığı haliyle: *"Burada mesele şeylerin karşısına insanları koymak değil, daha ziyade yönetimin toprakla değil, insanlardan ve şeylerden oluşan bir tür bileşikle ilişki içinde olduğunu göstermektir"*¹⁸. Söz konusu yönetim, üretim kaynaklarından mülkiyet tasavvurlarına, bir dergah amirinden bir aile babasına kadar devleti bütünleyen her yapıyı ve her bireyi kapsar.

Yönetim kavramına yeni bir ereksel tip geliştirir ve yönetimi; şeylerin tümünü kapsayacak, 'uygun amaca' doğru yönlendirilmesi gereken doğru bir düzenleme biçimi olarak tanımlar.¹⁹ Bu haliyle 'yönetim', La Perriere külliyatında bir nevi 'ruh yönetme' sanatı haline gelir ve tüm çeşitliliğine rağmen şeylerin farazi bir amaç uğruna bütünleşmesi beklenir. Ama *"tüm toplumsal düzenler ve hiyerarşiler hayali olduğundan kırılmalıdır ve toplum büyüdükçe kırılabilirlik artar"*²⁰. Ortak değerler sistemi ya da emperyal vizyonun, birlik ve yönetim için ne kadar stratejik olduğu tartışılabilir elbette. Ancak, ne yazık ki tarih 'farklılıklara rağmen' söylemiyle kurulan her büyük imparatorluk ya da devletin yıkılmaya mahkum olduğunu defalarca göstermiştir. Belki de asıl mesele 'farklılıklarla beraber' söyleminin gerektirdiği yeni yaşam pratiklerinin geliştirilebilmesidir...

1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber 'iki kutuplu dünya düzeni' yıkılarak yerini yenedünya düzeni olarak 'devletler sistemine' bırakmıştır. Bu sistem, uluslararası siyasetin kendini gerçekleştirdiği ontolojik zemini oluşturur. Her ulusun kendi kaderini tayin etme arzusu ve sahip olduğu toplumsal kaynakları istediği biçimde kullanma hayali 'egemenlik' olgusunun uluslararası diplomaside

¹⁸ Michel Foucault, Güvenlik Toprak Nüfus, College de France Dersleri 1977-1978, Çev. Ferhat Taylan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2016, s. 86.

¹⁹ Bkz. Michel Foucault, a.g.y., s. 89.

²⁰ Yuval Noah Harari, Sapiens, İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi, Çev. Ertuğrul Genç, Kolektif Yay., İstanbul, 2018, s. 212.

yetkinleşmesiyle sonuçlanmış; mekansal olarak sınırların yeni bir boyut kazanmasına neden olmuştur.

Sınırı politik bir kültür olarak tanımlayan Neşe Özgen'e göre: "*Sınır kültürü oluşurken her bir öge, birbirleriyle dönemsel olmayan ve özcü de olmayan ilişkisel bir bağ geliştirir. Bu kültürün öğeleri, devletin iktidarının edilgen bir uygulayıcısı değildir; aksine merkezle beraber sınırın kültürü de değişir ve bu değişim de diyalektik bir ilişkidir*"²¹.

Başat ideolojinin ürettiği bilgi ve düşünce sisteminin ürünü olarak iktidar mekanizmalarına eklemlenen ama aynı zamanda bu mekanizmaları dönüştüren kuvvetler, denetim biçimlerini tanımlar. "*Egemen iktidar, iktidarın yerleşik kurallar dizisine tabi özneler olarak tanımladığı insanları kontrol etmek için mekan kullanır*"²². Ancak sınır mekanları tanımladıkları alanlar dışında farklı karakterler gösterme eğilimindedir, çelişkilidir. Merkez tarafından idealleştirilmiş denetim formuna karşı dinamik ve siyasal edimin doğrudan somutlaştığı mekanlardır. Bu bağlamda sınırlar, iki farklı ulus-devletin tüm sosyo-politik gerçekliğinin çakıştığı mekanlar olarak; hem uluslararası başat ekonomik, siyasal ve kültürel değerleri ayırır hem de müzakere zemini yaratır. Nitekim sınır bölgelerinin, içerdiği semboller bakımından her ulus için farklı cereyan eden çatışma ve uzlaşmaların mekanı olduğu söylenebilir. Sadece devlet topraklarını tanımlayan bir alana indirgenemeyecek bu mekansallık, enformasyon ve denetim teknolojileri gibi her türlü bilişsel ve yönetsel araçları yeniden üretmesi ve tanımlaması bakımından önemlidir.

Egemenliğin mekansal taksimi ve onayı için yeni modeller geliştirmeye yönelik girişimler, özellikle ulusal çıkarlar ile sermaye arasında güçlü koalisyonlar yaratır. Bu, dar ama küresel piyasada etkin bir kitlenin, ekonomi temelli güvenlik politikalarının ulus üstü bir düzlemde tartışılmasını mümkün kılar. ABD'nin güney sınırını tanımlayan Heyula (Fotoğraf 1), Türkiye ile Suriye arasındaki beton

²¹ Neşe Özgen, Sınır Kasabaları Sosyolojisi Projesi Sonuç Raporu, 2004, s. 48.

²² Stavro Stavrides, Müşterek Mekan, Müşterekler Olarak Şehir, Çev. Cenk Saraçoğlu, Sel Yay., İstanbul, 2018, s. 35.

hat(Fotoğraf 2) ve İsrail ile Filistin egemenliğini aynı kent içinde iç içe yeniden tanımlayan kuşatma duvarları (Fotoğraf 3), bu girişimlerin en dikkat çekici sonuçlarını doğuran örneklerdir.

2006'da, İsrail'in en büyük sivil savunma şirketlerinden biri olan Elbit'in Amerika ile Meksika sınırı inşasını Boeing şirketiyle beraber üstlenmesi sınırlar üzerindeki politikaların ekonomik ortaklıklarla nasıl şebekeleştiğini iddia edebilmek adına kritiktir.²³ İsrail Batı Şeria'daki güvenlik duvarı, Güney Afrika ile Zimbabve arasındaki elektrikli güvenlik bariyerleri yine aynı taşeron firma olan Elbit tarafından yapılmıştır. Uçlardaki bu hareketliliğin (inşa faaliyetleri) nedeni, merkezi otoritenin fiziksel yansıması olarak sınırları güçlendirmek ve yasak geçişleri (işçiler, yoksullar, sığınmacılar; kaçak silah, mal ve uyuşturucular...) önlemek gibi görünse de, sonuçları çok daha geniş kitleleri etkilemektedir.

Ötekilere karşı geliştirilen savunma politikalarının yanı sıra siyasalın sömürgeleştirme araçlarına tepki olarak ortaya çıkan muhalif faaliyetler de yeniden biçimlenmektedir. Nitekim inşa faaliyetlerinin ulus aşırı ekonomik ortaklıklarla yürütülmesi gibi, bu yapılara karşı geliştirilen toplumsal tepki ve mücadele biçimlerinin de sınır ötesi bağlar kurduğu söylenebilir. Britanya'lı grafiti sanatçısı Banksy'nin İsrail Batı Şeria'da Beytullahimi'i kuşatan duvar çevresinde, beton bir blok üzerine yaptığı eleştirel grafiti ise bunu destekler niteliktedir (Fotoğraf 4). 2018 Temmuz ayı ortalarında biri Filistin'li diğer ikisi İtalyan olan üç aktivist tarafından yapılan grafiti çalışması ise daha bitmeden İsrail'li milis güçler tarafından engellenmiş, aktivistler tutuklanmıştır.²⁴ Milletler arası geliştirilen muhalif sanatın politika karşısında ne kadar tehlikeli görülebileceği ise eylem anında uygulanan müdahaleden açıkça anlaşılabilir... Buna benzer örnekler yine aynı 'duvar' üzerinden çoğaltılabilir tabi ki; bunlar arasında belki de en kitlesel olanlarından biri Filistinli

²³ Bu ortaklık 80 milyon Dolar gibi fahiş bir bedelle ABD'nin en büyük savunma şirketlerinden biri olan Boeing ile İsrail menşeli Elbit şirketi arasında kurulmuştur. Antlaşma sınır boyunca inşa edilecek yapısal önlemler ile beraber teknolojik denetim araçlarını da içeriyor. Detaylı bilgi için: Bkz. <https://www.jpost.com/Business/Business-News/Israels-Elbit-wins-US-security-contract> (Erişim Tarihi : 07.01.2018)

²⁴ Bkz. <https://www.timesofisrael.com/italian-graffiti-artist-arrested-for-mural-of-ahed-tamimi-on-security-barrier/> (Erişim Tarihi: 10.02.2019)

muhafiflerin, ABD'nin Meksika sınırındaki güvenlik duvarına karşı aktivist eylemler düzenleyen Meksika'lı bir grup sanatçıyı Filistin'e, resim yapmaya davet etmesi olabilir.²⁵

Tüm bu gelişmelerin günümüz teknolojisinin sahip olduğu imkanlarla ne kadar 'güvenli' bir yaşam alanı yarattığı elbette ki sorgulanabilir, bu oldukça ironiktir; ancak, -artık- egemenliği duvarların katı fizikselliğiyle vurgulamının sadece politik bir amaca hizmet etmediği; aynı zamanda politik maskeli ekonomik girişimleri siyasallaştırarak nasıl meşrulaştırdığı ve alternatif mücadele olanakları yarattığı açıktır.

Fotoğraf 1: Amerika - Meksika sınırının çölden geçtiği alan. (Aralık 2015)

<https://limpinhoecheiroso.com/2016/01/04/cynara-menezes-o-muro-comunista-acabou-mas-os-muros-capitalistas-continuam-la/> Erişim tarihi: 07.01.2018

²⁵ Bkz. Wendy Brown, Yükselen Duvarlar Zayıflayan Egemenlik, Çev. Emine Ayhan, Metis Yay., İstanbul, 2011.

Fotoğraf 2: Türkiye'deki Hatay-Suriye sınırı, kaçak geçişleri önlemek amacıyla inşa edilen duvar. (Haziran 2015) <http://www.milliyet.com.tr/suriye-sinirina-duvar-onlemi-gundem-2079793/>
Erişim tarihi: 07.01.2018

Fotoğraf 3: Beytüllahim'i kuşatan İsrail Duvarı. (Eylül 2015)

Fotoğraf 4: İsrail Batı Şeria'da Banksy tarafından yapılan grafiti çalışması. (Eylül 2015)

Fotoğraf 5: İtalyan ve Filistin'li aktivistlerin yaptığı grafiti çalışması. (Temmuz 2018)

<https://www.alaraby.co.uk/english/news/2018/7/29/israel-arrests-italian-graffiti-artists-for-painting-ahead-tamimi> Erişim tarihi: 10.02.2019

2.2. Ekonomik Sınırlar

“Dünya piyasası, herkesin bir zamanlar üretken bir emekçi olduğu ve emeğin her yerde kendisine sistemin dışında değer biçmeye başladığı mekandır.”

Fredric Jameson

20. yüzyılda yüzleştığımız Küreselleşme dalgası: *“bize bir tür anlatıyı tekrar tanıttı: serbest piyasanın var olan bütün Çin Setlerini yerle bir eden arz-ı endamı”*²⁶. Burada tanıklık edilen süreç devletlerin yok olması değil; aksine, içteki ve dıştaki yapısının -işlevinin- yeniden örgütlenmesi ve dönüşümüdür. Söz konusu değişim, öncelikli olarak devletlerin ekonomik ve sosyal yapılarını etkilemiş, toplumsal ilişkileri yeniden düzenlemiştir. Yerel kaynakların kullanımı, dağıtımı, iş bölümü, üretim ve tüketim ilişkileri gibi nosyonlar kadar *“her zaman eşitsiz dağıtılan kıt bir meta olan hareket özgürlüğü”*²⁷, toplumsal katmanlaşmayı yeniden şekillendirmiştir. Bu bakımdan küreselleşmeyi bir olgu olarak değil, kelimenin gerçek anlamıyla bir hareket olarak düşünmek daha doğru olacaktır. Değişim ve gelişim arasındaki hassas bölgede sürekli kırılmalar yaratan bu hareketlilik, evrensel arenaya açılan tüm politik, ekonomik ve sosyal dinamikleri yeniden üretir ve örgütler. Değişim her sosyal yapı için kaçınılmazdır; ancak gelişim, kaynakların kullanımı bakımından ekonomik ve dolayısıyla politik faaliyetlere dayanır.

*“Devletler, tek tek dünya ekonomisiyle entegre oluş biçimlerini, üretim, ticaret ve finans kanallarını kullanarak, değiştirmeye çalışabilirler, fakat birikimi arttırma ve uluslararası ve yerel ölçekteki sınıf mücadelesini yönetme yetileri tarafından sarılı bulurlar kendilerini”*²⁸, diyen Peter Bunham’a göre otoriter kuvvetlerin odağını yitirmesi, ekonomik karşılıklı bağımlılıktan kaynaklanır. Küreselleşmeyle beraber artan başat ekonomik, siyasi ve kültürel aktörler,

²⁶ Peter Bunham, 2000, Küreselleşme, Apolitikleştirme ve “Modern” Ekonomi Yönetimi, Çev. Başak Alpan, s. 1.

²⁷ Zygmunt Bauman, Küreselleşme, Toplumsal Sorunları, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2012, s. 8.

²⁸ Peter Bunham, 2000, Küreselleşme, Apolitikleştirme ve “Modern” Ekonomi Yönetimi, Çev. Başak Alpan, s. 10-11.

yönetimsellik bağlamında yeni iletişim ve pazar ağlarını doğurmuş; geleneksel ulus-devlet yapıları asimetrik güç ilişkileri nedeniyle yeniden tanımlanmıştır. Böylelikle teritoryal yani yönetsel sınırların katı, geçirimsiz yüzeyleri aşınmış; siyasi ve iktisadi bağlamda sınır ötesi pratikler gelişmeye başlamıştır.

Söz konusu olan yeni ulus-devlet yapıları bir anda kendilerini, geleneksel ve modern stratejilerin çatıştığı kaygan ve muğlak bir alanda bulurlar. Bir taraftan modernizmin homojenize ettiği ekonomik ve kültürel öznitelikleri koruma ve yerel kapanma arzusu, diğer taraftan küresel pazara entegrasyon ve yeni sömürge faaliyetleriyle doğan rekabet. Bohannan'ın “*uç, her yanımızda*” diyerek ifade ettiği üzere : “*Bugünkü anlamıyla uç (frontier), yalnızca uzamla ayırt edilemez. Orada yaşayan insanlar, artık ortak bir kültür için verilen mücadelede birbirleriyle yüz yüze gelmiyorlar sadece. Daha çok uç, çeşitliliğin hızla kabardığı bir dünyada halkların ve çıkar gruplarının kültürel seçiciliğince imleniyor*”²⁹.

Küreselleşme bir taraftan ticaret, finans ve enformasyon akışlarına olağanüstü hareket imkanları sağlarken diğer taraftan “*bir ‘yerelleşme’ mekan sabitleme süreci*”³⁰ni de tetikler, yerelin ayırt edilmesine neden olur. “*Emeğin sermayeye göre çok daha az hareketli olmasına karşın, yönetsel denetimin kimi biçimleri, belirli yerler içinde birikmiş, oldukça yerleşik toplumsal yaşam örüntülerinin varlığına dayanır ve bu belirli mekanlara insanların bağlılığı, sermayenin kullandığı denetim biçimlerinin sürdürüldüğü koşulların parçasıdır*”³¹.

Bir yere ve bir şeye ait konum ve mesafe verileri yanıltıcıdır artık: “*Aslında ‘uzaklık’ nesnel, kişisellikten arınmış, fiziksel bir ‘veri’ olmaktan çok uzak toplumsal bir üründür; mesafe, kat ediliş hızına (ve para ekonomisinde, o hıza*

²⁹ Akt. Hastings Donnan - Thomas M. Wilson, Sınırlar, Kimlik, Ulus ve Devlet'in Uçları, Çev. Zeki Yaş, Ütopya Yay., Ankara, 2002, s.40, Bohannan, Beyond the Frontier'in 'giriş'i.

³⁰ Zygmunt Bauman, Küreselleşme, Toplumsal Sorunları, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2012, s. 8.

³¹ John Urry, Mekanları Tüketmek, Çev. Rahmi G. Ögdül, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2015, s. 110.

erişmenin maliyetine) bağlı olarak değişir"³². Bauman'a göre çoğu kez sınıflara özgü fenomenler olarak karşılaşılan sınırların asıl nedeni bu hızın tali etkileridir. Ulusal sınırlar ve kültürel bariyerler gibi, yerellikler ve kolektif kimliklerin de oluşumu, sürdürülmesi ve hatta ayrılması, bu hareketliliği yaratan ağlar ve yapılar arasındaki çatışmalar üzerinden tartışılabilir. Her türden toplumsal yapıya kendini ifade etme şansı yaratan küreselleşme, egzotik veya marjinal grupların hem iş gücü hem de hammadde kaynakları açısından birer tüketim nesnesine indirgenmesini olağanlaştırır. Sermayeyi yerele çeken hammadde ve iş gücü dinamiklerini örgütleyen yerel politikalar, küresel pazara açılmaya ve yerel ölçekte bunu kontrol etmeye yönelik girişimlerde bulunurlar. Ancak söz konusu eşitsizlik karşısında yetersiz kalırlar. Çünkü *"hareket, her siyasetin imkansızlığı, belirsizliği ve kusurudur. Her zaman bir kalıntı bırakır"*³³. Sınırlar arası hareket imkanlarıyla sürekli büyümeye odaklı şirketler karşısında, insan gücü ve yerel değerler daha da sabitleşerek araçsallaşır. Nitekim bu durum, biyopolitik bir açmazla yol açarak sorunsallaşır. Mobilite arttıkça yerel politik yapılar, işlevselliğini yitirir. Hızın eşitsiz dağılımı ve sermayenin mekansızlığı ile ortaya çıkan risk ortamı seçkin kitlenin lehine işler ancak proleter sınıf örüntüleri yerel hukuk düzenleri ile sınırlandırılır.

*"Düzenler yereldir, ama seçkin kesim ve boyun eğdiği serbest piyasa yasaları yerelaşır"*³⁴. Evrensel hukuk normlarına dayanarak varlıkları üstünde mutabakata vardığımız şirketler, aslında ne kuruldukları bölgeye ne çalışanlarına ne de tedarikçilerine aittir. Şirketler başlı başına, tüm hissedar ve yatırımcılarından bağımsız hukuki bir varlık olarak her türlü ekonomik imkanlara (mal mülk edinme, vergi ödeme, banka ve kredi işlemleri vs) sahiptir, ancak bu ayrıcalıklı kitlenin kar odaklı stratejilerine tabi olarak yönetilir. Bugün bile, dünyanın herhangi bir yerinde hizmet veren bir Konfeksiyon, Tekstil ya da farklı bir alanda örneklendirmek gerekirse Fastfood markasının kime ve neye karşı ne kadar sorumluluğu olduğu hala belirsizdir. Ancak legalitesi nedense fazla sorgulanmaz. Çünkü bizzat kapital

³² Zygmunt Bauman, Küreselleşme, Toplumsal Sorunları, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2012, s. 19.

³³ Giorgio Agamben, Movement, Seminar War and Democracy, March 8, 2005.

³⁴ Zygmunt Bauman, Küreselleşme, Toplumsal Sorunları, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2012, s. 127.

sistemin sağladığı hız ve hareket imkanları mesnetsizdir. Sınırlar arası salınan sermayenin özgürlüğü karşısında asimetrik olarak sabitlenen yerel teşebbüslerin sonuçları ise -kaynağı ne olursa olsun- suçlulaştırılarak sorunsallaşır.

H. Donan ve Thomas M. Wilson'a göre sınır bölgelerinde kayıt ve kontrol dışı gerçekleşen ekonomik faaliyetler -yerel mal ve hizmetlerin mübadelesi ya da insan ticareti ve kaçakçılık gibi-, aslında devleti kendi politikalarını yeniden düşünmeye, yeniden üretmeye zorlarlar.³⁵ Çünkü sınır ayrıca "*ekonomik olarak artık yaratan bir unsurdur. Bu artığı oluşturan sadece yerel ve ulusal değil, uluslararası bağlantılardır da*"³⁶. Sınır mekanlarının eyleyeni olan bireyler, iktidar mekanizmalarına eklenen, bu mekanizmaları dönüştüren söylem ve pratiklerin politik failleri haline gelirler. Sınır bölgelerinde geliştirilen mübadele ilişkileri, yakın tarihte siyasi ve askeri dinamiklerle yeniden yurtlandırılan etnik bağları güçlendirdiği gibi, uç bölgelerdeki ulaşım ve coğrafi zorluklar nedeniyle gelişen bir tür ihtiyaç ekonomisine de hizmet ederler. Kent içi pazarlara kadar nüfus eden bu hareketlilik, mekansal olarak sınırın rolünü sorunsallaştırır.

Sınırlar değiştiğinde ise ulus içi herhangi bir yer ya da pazar, tüm tarihi ve kültürel ortaklığına rağmen bir anda yabancı konumuna düşebilir, bir kriz mekanına dönüşebilir. 1992'de El Salvador tarafından Honduras'a devredilen Nahuaterique yerlilerinin başına gelen olay buna hazin bir örnek olarak verilebilir.³⁷ El Salvador ve Honduras arasındaki gergin komşuluk ilişkilerinden bağımsız olarak insanlar, daha iyi iş ve tarım yapma umuduyla küçük ve daha kalabalık olan El Salvadaor'dan Honduras'a göç ederek yerleşirler. Göç edenler için bu ihtilafli bölge, sadece daha doğudaki yeni yaşam olanaklarını temsil etse de sonrasında vuku bulan savaş ve demografik baskı nedeniyle bu insanlar "*yasa dışı göçmenler ve toprak hırsızı*

³⁵ Bkz. Hastings Donnans - Thomas M. Wilson, Sınırlar, Kimlik, Ulus ve Devlet'in Uçları, Çev. Zeki Yaş, Ütopya Yay., Ankara, 2002, s. 156.

³⁶ Neşe Özgen, 2004, Sınır Kasabaları Sosyolojisi Projesi Sonuç Raporu, s. 47.

³⁷ Bkz. Alastir Bonnett, Harita Dışı, Nahuaterique, Çev. Hilal Öztürk, Maya Kitap Yay., İstanbul, 2016.

olarak”³⁸ muamele görürler. O güne kadar orada yaşayanlar için esnekliği ve belirsizliğinden dolayı sürekli tartışmalı olan bu alan, bir anda her iki devletin ulusal çıkarlarının çakıştığı bir mekan olarak sorunsallaşır.

Bir taraftan köyleri boşaltılarak yine Salvador’a gönderilen göçmenler ile kağıt üzerinde belirlenen sınırların ardında, Honduras’ta kalan köylüler için sınırlar artık yeniden yurtlandırıldıkları bölgede yeni sıfatlar yaratmaya başlar. “1992 sınırı bölgenin El Salvador’a yapılan temel kereste tedarikini de sonlandırmıştı. Bir gecede yasal bir işten yasadışı bir karaborsacılığa dönüşmüştü”³⁹. Üstelik bu süreçte uzun süre kimliksiz ve dolayısıyla yasal tüm hak ve hizmetlerden yoksun kaldıkları için her iki bölgede de etnik tartışmaların odağı haline gelirler. Buna rağmen geliştirdikleri alternatif ekonomik ve sosyal mücadele biçimleri ile tüm ideolojik kurgulardan bağımsız olarak sınırın ontolojik varlığını sorgulamaya yöneltilir.

Robert R. Alvarez ‘sınır bölgeleri’ literatürü üzerine yaptığı değerlendirmede; terimin sadece teritoryal sınırlar arasındaki birer ara mekan anlamına gelmediğine; “aksine çağdaş dünyanın her yerindeki sosyal pratiklerle kültürel inançlara ilişkin sınır bölgeleri”ni ifade eden, çok yönlü bir kavramsal yapıyı temsil ettiğini iddia eder. Bu yeni formülasyonda Alvarez, “sınır bölgelerinin jeopolitik ve metaforik, maddi ve kavramsal sınırları çağrıştırdığına”⁴⁰ dikkat çekmiş; ulusal sınırların ötesine geçen ekonomik faaliyetlerin yol açtığı kültürel karşılaşmaları ve bunun etkilerini tartışmaya sunmuştur.

Meksika’daki kamyonla yük taşımacılığı örneğinde, G.A. Collier ve R.R. Alvarez; ulusal sınırları aşan ‘sınır bölgelerini’ ekonomik bağlamda tekrar ele alarak, gündelik pratikler üzerinden okumaya çalışmışlar; kültürel karakteristiklerin ekonomik güdüler kadar etkili olduğunu göstermişlerdir. Alvarez’in yeni formülasyonu çerçevesinde ‘sınır bölgelerini’ yeniden tanımladıkları haliyle: “... tek

³⁸ Alastir Bonnett, a.g.y., s. 108.

³⁹ Alastir Bonnett, a.g.y., s. 110.

⁴⁰ Hastings Donnans - Thomas M. Wilson, Sınırlar, Kimlik, Ulus ve Devlet’in Uçları, Çev. Zeki Yaş, Ütopya Yay., Ankara, 2002, s. 70.

başına ulusal uçların birleştiği yerdeki fiziksel uzamlara değil, aynı zamanda keskin bir şekilde birbirinden ayrılan kültürlerin farklılıklarını yitirmeksizin etkileşim içerisinde bir araya geldiği, potansiyel olarak herhangi bir yerde de bulunabilen mekanlara göndermede bulunurlar. Kuzey Meksikalıların kamyon taşımacılığına dair yaptığımız analizlerimizde, Los Angeles toptancı pazarları sanki bir 'sınır bölgesi' gibidir. Zira, Meksikalı ve Anglo ticaret yapma tarzları bu yolla yan yana ve karşı karşıya gelirler. Tıpkı Meksikalı kamyoncuların Tijuana'dan geçtiği sahici ABD-Meksika sınırı gibi”⁴¹.

Collier ve Alvarez'in 'sınır bölgeleri' çalışmalarında; küresel pazara entegrasyon sürecinde ister yasal ister illegal olsun, ekonomik faaliyetler arasındaki karşılıklı ilişkilerin sürekli alternatif pazar olanakları yarattığı ve kültürel stillerin kendi iç ilişkilenme ağları oluşturduğu vurgulanmıştır.

Bahsi geçen tüm çalışmalardan referansla, sınırların egemenliği temsil eden beşeri öğelerden ibaret olmadığı, aynı zamanda toplumsal yaşamın her alanına sirayet eden görünmez birer duvar gibi hem ayırıcı hem de kapsayıcı nitelikleri görünür kılan davranış pratikleri ürettiği söylenebilir.

⁴¹ Aktaran Hastings Donnan - Thomas M. Wilson, Sınırlar, Kimlik, Ulus ve Devlet'in Uçları, Çev. Zeki Yaş, Ütopya Yay., Ankara, 2002, s. 71. R.R. Alvarez and G. A. Collier, The Long Haul in Mexican Trucking: Traversing the Borderlands of the North and the South, American Ethnologist vol.21, 1994, pp.607.

2.3. Kültürel Sınırlar

“... belki de bir dönemi özetlemenin en iyi yolu, onun sosyal ve ideolojik yapılarını tanımlayan belirgin özellikleri değil, bu dönemi sık sık tedirgin eden, varolmayan şeylerin gizemli bölgesinde ikamet etmelerine rağmen, ısrarla direnen, etkilerini sürdürmeye çabalayan inkar edilmiş hayaletler üzerine odaklanmaktır.”

Slavoj Zizek

“Birbirlerinin varlığını kabul eden hayaletler en azından evin birine birlikte dadanabilirler.”

Jan Verwoert

“Çünkü insan ancak dışsal olan bir şeyi kendi gelişimi içine çekiyorsa vardır kültür.”

George Simmel

20. yüzyılın sonlarına doğru sosyal bilimlerdeki eğilimden oldukça etkilen antropoloji, modern ve modern sonrası uygulamaları kuramsallaştırmaya çalışmıştır. Bu konuda mekan, zaman ve uzam nosyonlarının; kültür, kimlik, ulus ve devlet yapılarıyla arasındaki sürekli ilişkileri sayılılardan kurtarmaya, özgürleştirmeye çalışmışlardır. Ancak bunu, kavramları tamamen yadsıyarak değil, birçok kavramı tırnak içine alıp tartışmaya sunarak gerçekleştirmişlerdir.

Martinez (1994) ve Sahlins (1989, 1998), ABD-Meksika sınırı ve Fransa-İspanya sınırlarının müzakere sürecinde, ulusal, bölgesel ve yerel sınırların rolünü incelemişler; Nugent ve Asiwaju (1996) Afrika sınırlarındaki mekan ve kültür ilişkilerini coğrafi perspektifte gösterebilmek adına bir dizi tarihsel çalışma yürütmüşlerdir. Amerika’da bir Chicano* olarak büyüyen antropolog Renato Rosaldo, bizzat kendi hayatında deneyimlediği kültürel çelişkilerin nedenlerini gündelik hayat pratiklerine sirayet eden toplumsal sınırlarda aramıştır. Rosaldo’ya göre sınır bölgeleri “*analitik anlamda boş, geçişsel bölgeler değil, araştırmayı*

* Chicano: Amerika’da yaşayan Meksika kökenli topluluklar. Bu bölümde ‘Chicano’ söyleminin ayrıca belirtilmesinin nedeni ‘yabancı’ kavramına atıfta bulunmasından kaynaklanmaktadır.

gerektiren yaratıcı kültürel üretim mekanları olarak görülmelidir"⁴². Rosoldo, dünyanın her tarafında dine, dile, ırka, sınıfa ve cinsel eğilimlere göre karakterize edilen azınlıkların gittikçe daha çok kentlere yayılmış olduğuna dikkat çekmeye çalışmıştır. Sınır bölgelerinin doğası gereği taşıdığı gerilimin, siyasi olarak belirlenmiş kültürel sınırlardan çok, farklı yaşam deneyimlerinin kesiştiği yerlerde gözlemlenebileceğini iddia etmiştir.⁴³ Bu bağlamda imgesel sınırların, dünyanın farklı bölgelerini temsil eden kültürel dinamikleri, bir yerler ve görüntüler kolajında bir araya getirdiği söylenebilir. Bu çalışmalarda kültürün bir toplam olarak tanımlanması elbette ilham vericidir; ancak, bir bütün olduğu yanılsamasından kaçınmak gerekmektedir.

Bu dönemdeki çalışmaların çoğu, *“teorik yönelime ve duruşa bakılmaksızın, kısmen devlet tarafından tanımlanmış sosyal ilişkilerin, devlet hükümlerlik sahasını sınırlayan çizgileri nasıl aştığı ve böyle yapmakla, devletin hem kendi yurt içi yapısını hem de komşularıyla olan ilişkilerini nasıl değişim ve dönüşüme uğrattığı üzerine*"⁴⁴ odaklanmıştır. Bu tip çalışmalarda kültür, sınırların oluşumu ve gelişiminde oldukça önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Dönemlerine göre oldukça yenilikçi olan bu çalışmalar, çoğunlukla politik faktörleri dışlamakla eleştirilmiş ve indirgemeci bulunmuştur. Sınırlar metaforik olarak, hem çeşitli sosyo-kültürel grup ve toplumsallıkları tanımlamak hem de siyasal faktörleri karakterize etmek için kullanılır. Burada klasik sosyal teorinin bütüncül toplum kurgusunun payı büyüktür; normların her birey için aynı değerde olduğu varsayımıyla geliştirilen bu çalışmalar, çoğul tekillikleri ve çok kültürlü grup dinamiklerini açıklamakta yetersiz kalmıştır.

Toplumun fiziki dünyadan ayrı olarak tamamen sosyal ilişkilerden oluşması anlayışı, aynı zamanda *“sadece kendisine gönderme yapan bir sistematüğün var*

⁴² Hastings Donnans - Thomas M. Wilson, Sınırlar, Kimlik, Ulus ve Devlet'in Uçları, Çev. Zeki Yaş, Ütopya Yay., Ankara, 2002, s. 70.

⁴³ Bkz. Renato Rosaldo, Culture and Truth: The Remaking of Social Analysis, Bacon Press, Boston.

⁴⁴ Hastings Donnans - Thomas M. Wilson, Sınırlar, Kimlik, Ulus ve Devlet'in Uçları, Çev. Zeki Yaş, Ütopya Yay., Ankara, 2002, s. 66.

*olduğu varsayımını” da içermektedir.*⁴⁵ Söz konusu toplumsallık; bütünlük, saflık ve düzen gibi kavramlarla idealize edilirken, sistemin kurucu yasalarının yokluğu sosyal ve kültürel normları, genel geçer yargılar üzerinden ortalama değerlerle sınıflandırmaya zorlar. Eğilim ve alışkanlıklar kimliklerin belirleyici olgularını oluşturur. Ancak homojenlik ilkesinin salt sosyal ilişkilere indirgediği toplumsallık anlayışı; mekan, doğa ve teknoloji gibi diğer tüm belirleyenleri göz ardı eder. Fiziki çevreyle beraber, bu çevrenin neden olduğu etki ve pratikler de dışlanır. Ancak eğilim ve alışkanlıklar onları güdüleyen ya da tatmin eden araçlardan soyutlanamaz. Toplumsal ilişkileri mümkün, dinamik ve sürekli kılan nesnel ve psikososyal unsurlar birbirinden ayrılamaz. İnsani olanı insani kılan bu ilişkisellik, temelde bu unsurlar arasındaki gerilime dayanır. Bir topluma has alışkanlık ya da eğilimler onların sadece kurucu ögesi değil aynı zamanda onu hem zapt eden hem de kontrol eden dinamiklerdir. Böylesi bir düzeni meşru kılacak sistem ise ancak, normatif davranış pratikleri ile bunu verili bir çevre üzerinden tertipleyen politik aktörler tarafından kurulabilir. Toplum ya da cemaat, -sözlü ya da yazılı- sözleşmeye dayalı bir yükümlülükler kümesi gibi karakterize edilir. Bir arada ve iç içe geçmiş toplumsallıkların belli kodlar çerçevesinde gruplandırılması ise arzulanan düzenin inşasını tesis edecek ideolojik müdahaleleri meşrulaştırır. Teritoryal -fiziki ya da sosyal fark etmez- ayrımlar, toplumsal örgütlenmeleri biçimlendirecek araçlar olarak erekselleşir.

Çok kültürlü yapıların ayrı ayrı tekil öznellikler üzerinden yorumlanması ise farklı aşkınlıklara gönderme yapması bakımından ayrıca tartışılabilir. Özneler gibi kültürleri de birbirlerinden ayırarak tanımlayan özgül farklılıklar kendi içlerine dönük, örtük ve türdeş bütünlükler gibi kurgulanır. Bu bütünselci yaklaşımın öne sürdüğü bireylik ise tip oluşturan bir bireylik, bir kültürün hem temsilcisi hem de her türlü dilsel, kültürel ve toplumsal belirlenimden önce gelen karar mercisi olarak konumlanır. Ancak bu farazi otorite yaşam deneyimi içerisinde silikleşir, öteki kendini bir öteki üzerinden kurgularken aynı zamanda sürekli olarak yeniden yorumlar. İnsana ve toplumsala dair her türlü fiziksel ve kültürel gösterge birbirine

⁴⁵ Bkz. Bülent Diken, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 73, Melezlik ve Sosyal Teori, Birikim Yay., Ankara, 1997.

*bulaşmaktan**, karışmaktan ve en nihayetinde melezenmekten kaçınmaz. Öznellikler, aslında tam da bu ilişki ve karşılaşmalardan doğar. Toplumsal ve kültürel yapıları kümeleme çabası ise ancak, onları geliştiren ilksel nedenleri sınırlayıcı birer faktör olarak karşımıza koyar.

Sınır kavramı yerine ‘uç’ kavramını kullanan Andorsan’a göre, bir nevi kimlik göstergeleri olan *sınırlar*, devlet politikalarının bir aracı olarak egemenliği meşrulaştırmak için kullanılır. Bu bağlamda kültür, devlet sınırlarının çizilmesinde belirleyici bir faktör olarak karşımıza çıkar.⁴⁶ Kültürel aidiyet üzerinden kurgulanan ortak kimlik savının yarattığı yanılısma ise, uluslaşma yolunda güçlendirilecek egemenlik araçlarını yapısal ve örgütsel olarak ortak bir tehlikeye karşı yönlendirir. Bu bağlamda kültürel ve politik müzakere mekanı olarak sınırların aynı zamanda ayırdığı her iki bölgenin yükümlülüklerini imleyen bir hatırlatma olduğu, ikaz niteliği taşıdığı söylenebilir.

Günümüze kadar inşa edilen her sur, çevrilen her tel ve örülen her duvar aslında *bizi* karakterize ederken *ötekini* uyaran bir ‘mekan temsili’ olarak okunabilir. “*Mekan temsillerine daima nispi ve dönüşüm halinde olan (öğrenilenlerle ideolojinin karışımı olarak) bilgi nüfuz eder*”⁴⁷. Ulusal kimlik ve bölgesellik arasındaki ilişkinin en somut göstergeleri olarak inşa edilen sınır ikonları, hem *bizim* hem de *ötekinin* ideolojik yapısını örgütler ve pekiştirir. “*Mekan kavrayışları, sözel, dolayısıyla entelektüel olarak oluşturulmuş bir göstergeler sistemine yönelme eğilimi gösterir*”⁴⁸. Her iki ulus için de hayati önem taşıyan bu yasak bölgeden geçiş, ulus içi tüm dolaşım ve iletişim eylemlerinden farklı bir ritüel haline getirilir. “*...ritüel olarak etkinliğin, ortak inanç ve değerlerin yokluğunda insanların birlikte var olmalarını mümkün kılmasıdır. Bu, bir anlamda toplumsal ve kültürel bölünmelerin*

* Bulaşma kavramı burada Gabriel Tarde’den hareketle olumlu anlamda kullanılmıştır. Fikirlerin, hiyerarşik bağlar gerektirmeden yayılması gibi.

⁴⁶ Bkz. B. Anderson, *Imagined Communities: Reflection on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso Press, London, 1983.

⁴⁷ Henri Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, Çev. Işık Ergüden, Sel Yay., İstanbul, 2015, s. 70.

⁴⁸ Henri Lefebvre, a.g.y., s. 68.

üzerini örter"⁴⁹. Nitekim, farklı ideolojilere ait tüm sosyo-kültürel söylemler, politik aktörlere çizilen bir sınır çizgisi boyunca asılı kalır.

Zygmunt Bauman, sosyolog Alfred Schütz'dan mühlhem, 'öteki' ve 'ben' ayrımının öncelikle bireyin kişisel gelişim süreciyle beraber gelişmeye başladığını söyler. Bireyler rastlantısal olarak içine doğdukları aile, din, dil, ırk gibi ya da daha geniş bir ifadeyle söylemek gerekirse; sosyo-kültürel nosyonlar gibi coğrafyanın farklı alanlarında çeşitlilik gösteren kodlar çerçevesinde belli bir algılama biçimi geliştirir. Bauman için şüphesiz ki bu toplumun her katmanını içerse, son derece müphem eşiklere sahip ilişkisel bir düzlemde gerçekleşir. Bireyin iradesi, idari olarak doğduğu ya da büyüdüğü toprakla sınırlanır.⁵⁰ Belli bir toprak parçasının vatan olabilmesi için bölgesel hafızanın inşası oldukça önemlidir.

Yerel tüm sosyo-kültürel dinamikler, gelenekler aracılığıyla yüceltilir ve gerekirse uğruna savaşılacak mitsel kolektif bilincini geliştirir. Bu süreçte bireyin, üyesi olduğu topluluğa tam bir bağımlılık sergilemesine sebep olacak uygun ve ortak bir amaç dahilinde yaşaması beklenir. Daha doğrusu bireyin belli bir kitlenin parçası olabilmesi için, kitleye ait ortak geçmişi ve dolayısıyla hafızayı içselleştirmesi ve davranışlarını bu çerçeve kapsamında geliştirmesi beklenir. Bu şekilde parçası olduğu kitleye olan aidiyeti 'yurttaşlık' olarak nitelendirilecek; 'ötekini' tanımlayacak 'bizi' oluşturacaktır. Bauman'a göre: "*Kavramların ikisi de kendi anlamlarını, çizdikleri ayırım çizgisinden türetir*"⁵¹. Ancak "*çoğu özellik derece farkıyla, şiddetli kopuşlara meydan vermeden, sıklıkla hissedilmez bir biçimde birbirinden ayrılabilir*"⁵².

⁴⁹ Philip Smith, Kültürel Kuram, Çev. Selime Güzel Sarı, İbrahim Gündoğdu, Babil Yay., İstanbul, 2007, s. 125.

⁵⁰ Bkz. Zygmunt Bauman, Sosyolojik Düşünmek, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2015, s. 29-64.

⁵¹ Zygmunt Bauman, Sosyolojik Düşünmek, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2015, s. 65.

⁵² Zygmunt Bauman, a.g.y., s. 67.

Vatan bilinci, ulus içi toplumsal yaşamı kendi iç hiyerarşisine göre düzenlerken; aynı zamanda olası tüm sınıf ve/veya azınlık dinamiklerini kontrol altına almak amacıyla dış tehditlere karşı farazi bir bütünlüğü temsil eder. ‘Öteki’ ile aramızdaki müphem ilişki ‘bizim’ sorunlarımızdan daha önemlidir. Diğer bütün sorunların çözümü hep ‘ötekenden’ sonra gelir. Her şeyden önce bizim ‘biz’ olarak korumamız gereken bir toprak parçası vardır. Bu bağlamda vatan bilincinin sürekli diri tutulması ve *“içerinin değerini gerçek anlamda vermek için bir dışarı”*⁵³ icat edilmelidir. Nitekim içeriye rağmen, öncelikli olarak ötekiyle hesaplaşacak çeşitli sosyo-teknolojik stratejiler geliştirilir. Her iki ulus için de birlik ve beraberliği tetikleyecek bu *“tehdit, toplumun kendi metot ve araçları hakkındaki, yaşadığı ve yaşamını sürdürdüğü biçime dair içsel müphemliğin bir projeksiyonu”*⁵⁴ haline gelir.

Gerek rasyonel gerekse metafor olarak kullanılan sınırlar; mekansal bağlamda iç-dış, kapalı-açık, biçim ile içerik gibi düalist yaklaşımları pekiştirirken, ulus-kimlik yapılarında ‘biz’ ve ‘öteki’ gibi ayrımları vurgulayarak ontolojiyi dolayimler. Sınıflandırılmayan ‘yabancı’ karşıtlık ilkesini sorguladır. Düşman gibi ne belli bir uzaklıkta ne de dışlanan, ancak tanımlanabilir sosyal pratikler üretir. Üstelik *bize* dost gibi bir sorumluluk nesnesi olma iddiasında bulunarak ezelden varsayılan yaşam dünyanın kendiliğindenliğini sorguladır.

*“Yabancıdaki evrensellik itkisi, yerli grup için, her şeyden önce görececiliğin ayrıştırıcı ve aşındırıcı gücü ile çatışmak anlamına gelir”*⁵⁵. Toplumsal bütünlüğü bir yazgı değil, performans meselesi haline getirir. Yerlinin sadakati sorgulanmaz çünkü bağlılığı doğuştandır, ancak yabancı için bu bir tercih meselesidir; bunu seçmiştir ve isterse taraf değiştirebilir, hatta hiç taraftar olmayabilir. Kimlik tahayyülünün verili doğasından yoksun olan *yabancı*, seçim ve taklitlerini bilinçli olarak değiştirebildiği için katılımıyla daha da ürkütücü görünür. Çünkü tahmin edilemez davranışlara

⁵³ Zygmunt Bauman, a.g.y., s. 53.

⁵⁴ Zygmunt Bauman, Postmodernizm ve Hoşnutsuzlukları, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2013, s. 59.

⁵⁵ Zygmunt Bauman, Modernlik ve Müphemlik, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2014, s. 122.

gebedir. Ancak *biz* ve *öteki* ayırımında denklem oldukça nettir. İş birliği pragmatigi tarafından var edilen dostların karşısında mücadele pragmatigi tarafından yaratılan düşmanlar bulunur. Böylesi bir ikilikte *yabancı*nın tekinsiz bir varlık olarak yerleşmesi ve yerleşmesi sürekli soru(n)lar yaratır. Bauman'a göre tam da bu yüzden *yabancı*, "*toplumlaşmanın kendisini -tam da toplumlaşma olasılığını-*"⁵⁶ tehdit eder.

Nitekim 'içerde' ya da 'dışarıda' olma, 'biz' ya da 'öteki' olma gibi kartezyen bir yaklaşımla çözülemeyecek kadar karmaşık olan bu sosyo-mekansal ilişki, aslında, "*mekansal içerimleri de olan sosyolojik bir fenomen*"⁵⁷ olarak okunabilir.

⁵⁶ Zygmunt Bauman, *Modernlik ve Müphemlik*, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2014, s. 83.

⁵⁷ George Simmel, Aktaran: Karine Bennafla, 'Sınır'ı Tartışmak: Yuvarlak Masa Söyleşisi, *Toplum ve Bilim*, Sayı:131, İletişim Yay., İstanbul, 2014, s. 13.

3. BİR ‘ŞEY’ OLARAK ‘SINIRI’ TARTIŞMAK

“Don Kişot aniden ayağa kalkar, kılıcını kınından çıkarır, ekrana doğru atılır ve kılıç darbeleri ekran perdesini yırtmaya başlar...”

Giorgio Agamben

“Bir düzlem üzerine yaratılmış her öge, öteki düzlemler üzerinde yaratılmayı bekleyen, daha başka ayrışık ögelere çağrıda bulunur... Bu yükselen noktaların iki aşırı tehlike taşıdığı doğrudur: ya bizi içinden çıkmak istemediğimiz görüşe götüreceklerdir doğruca, ya da kapışmak istediğimiz kaosun içine iteceklerdir bizi.”

Gilles Deleuze

İnsan zihni doğayı biçimlendirerek kavrar. Görmek, duymak, anlamak ve hissetmek... Bunlar bizim dünyayla, yani bizim dışımızda ve etrafımızda olan gerçeklik ile iletişim kurma yöntemlerimizden yalnızca bazılarıdır. Daha geniş bir ifadeyle söylemek gerekirse, dolaylı ya da dolaysız fark etmeksizin sürekli etkileşim halinde olduğumuz çevre ile. Meseleye buradan bakıldığında algı, bedenin bir olayı gerçekleştirmesi ve zihnin bu olayı yorumlaması olarak anlaşılabilir. Ancak bu süreç ne salt zihinsel ne de salt bedensel olarak ele alınabilir; sürecin, bu ikisi arasında cereyan eden bir birliktelik ve süreklilik ilişkisi içinde kavranması gerekmektedir. Bu bağlamda algı: “şeylerin bedenimiz üzerindeki ve bedenimizin şeyler üzerindeki gücül eylemi”⁵⁸ olarak ifade edilebilir.

“ ‘Görünür’ olan, yani görüşe açık fenomen, her zaman kısmi ve parçalıdır. Sonuç olarak görme ve düşünme, algı ile öznelliği oluşturan çeşitli ‘parçalarla’ iştigal etmektir”⁵⁹. Ancak hiçbir öznelilik kurgusunun parçaların tümünü kapsayacak ve açıklayacak yeterlilikte olduğu iddia edilemez, çünkü bakış ve dolayısıyla algı çelişkilidir.

⁵⁸ Henri Bergson, Madde ve Bellek, Çev. Işık Ergüden, Dost Kitapevi Yay., Ankara, 2015, s. 170.

⁵⁹ Ron Burnett, İmgeler Nasıl Düşünür?, Seyir Noktaları ve İmge Dünyalar, Çev. Güçsal Pusar, Metis Yay., İstanbul, 2012, s. 40.

*“Düşünmek olarak adlandırdığımız şey imge ve fikirlerin belirli sayıdaki olguya uyarlanmasıdır. Bu yalnızca soyut bir süreç değil, aynı zamanda görsel ve duygusal bir olaydır”*⁶⁰. Toplumsal hayatta karşılaştığımız imgelerin örgütlenmesi, anlamlı bir mesaja dönüşmesi ve de bir bilgiyi işaret etmesi için özel olarak belirlenmiş kodlar ve kurallar vardır. Ancak yine de bu, topluma dair bütüncül bir düşünsel ya da duygusal haritanın çıkarılabileceği anlamına gelmez. Algı yanılısamaya müsaittir ve -ister ekonomik ister politik olsun- belli ideolojiler tarafından yönlendirilebilir. Bu yüzden imge ile kavramlar ve duygusamalar ile nesnel arasındaki ilişkiler salt gösterge bilimle tartışılmaz. Çünkü imge varlıkla olduğu kadar zihinsel konstrüksiyonla ilişkilidir.

Toplumsalı yönlendiren ortak bellek, aslında müşterek imgelerin -birebir aynısı olmasa da- uzlaşılabilir verilere işaret ettiği yorumlama biçimleriyle tanımlanabilir. Çünkü çağrışımlar sonucu benzer çıkarımlara ve dolayısıyla benzer pratiklere neden olur. Bu yorumlama farklılıkları özellikle tarihi travmalar, toplumsal etik ve yasalar aracılığıyla ortaya çıkan kodlar çerçevesinde çeşitlenir. Ancak ister tekil, münferit bir zihne isterse toplumsal varsayımsal bir belleğe ait olsun *“her unsurun varlığını borçlu olduğu kalabalık öznelilikler, kendi doğasının tamamını oluşturmaz; önceki katılımlardan gelen başka eğilimleri, başka güdüleri bulunur; ve bir de kendi deposundan, kendi tözünden gelerek, parçası olduğu ancak yapay bir varlıktan başka bir şey olmayan ve varlıkların yalnızca çeşitli yüzlerinden meydana gelen kolektif güçle mücadele eden başka şeyleri de vardır”*⁶¹.

Gündelik hayatta karşılaştığımız *sınırlar*, bugün ironik bir biçimde güçlendirilmiş duvarların ve bariyerlerin aksine çok daha akışkan bir biçimde kamusal ve mahrem alanlara sirayet etmiş olsa da, coğrafyanın her kesitinde farklı formlarla vurgulanmaktadır. Bu çeşitlilik fiziksel uyarıların niteliklerinden ziyade o göstergelerle ilişkilendirilmiş imgelerin zihinsel düzeyde örgütlenme biçimlerini yönlendiren sosyo-politik yargılardan kaynaklanmaktadır. Farklı farklı

⁶⁰ Oswald Mathias Ungers, Kent Metaforları, Çev. Ceren Öztürkcan, Lemis Yay., İstanbul, 2013, s. 9.

⁶¹ Bruno Latour, Tarde ve Toplumsalın Sonu, Çev. Fırat Berksun, Emre Koyuncu, P. Burcu Yalın, Tesmeralsekdiz, No:3, Yaz 2008, s. 42.

toplumsallıklar tarafından kodlanmış bilgi türleri üzerinden yeniden yorumlanan sosyal çevre karşısında zihnin otonom yapısı manipüle edilir. Dünyanın her hangi bir yerinde ikaz niteliği taşıyan bir gösterge, elbette ki bir diğerinde davetkar olabilir. Ancak militer uyarıların küresel çapta -hem fiziksel hem de psikolojik- şiddet ortaklıkları kurması, bu tip çelişkileri sorunsallaştıracak ideolojik araçlara işaret etmektedir.

Ursula Biemann'ın 1999 tarihli *Performing The Border* video çalışmasından mülhem, Nermin Saybaşı: "...sınırları görünür kılan, sınırların dayattığı limit ve bu limitin ihlali arasındaki daimi gerilimdir. Sınırlar bu gerilimle sürekli olarak üretilen ve yeniden üretilen 'performatif mekanlar'dır" der, yoksa "yalnızca tahayyül edilmiş bir sınırdır, bir nehirdir ya da taşdır"⁶². Sınıra dair bu görünmez gerçeklik -ve aslında müphemlik-, analitik özelliklerinden ziyade seslendiği imgelerden ve neden olduğu semptomlardan anlaşılabilir. Öyle ki sınırın yarattığı gerilimin varlığından çok daha gerçek olduğu söylenebilir. Bir kentin herhangi bir bölgesinde çekilen bir 'olay yeri inceleme bandı', fiziksel olarak bir sınır teşkil etmez bize. İmlediği yasa, yasak olanın bilincine yönlendirir bizi, teşebbüsü engelleyen korkudur, yasaya riayete yönlendiren ise etik.

Çeşitli ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilen ve aslında çoğu kez sinsice dayatılan perspektifler, gündelik hayatta karşılaştığımız her 'şeyi' kavrama ve yorumlama tarzımızı belirler. Üstelik bu verili perspektifler sürekli kendilerini aşarak yeni kapsama alanları yaratırlar. Bu bağlamda günümüz insanlığı için sınırların sürekli yer değiştirdiği, herhangi bir karşılaşma anında onu yorumlayan zihin tarafından konumlandırıldığı, hatta çoğu kez yeniden üretildiği söylenebilir.

Burada söz konusu olan *sınırlar*, sadece bilgileri ve türleri birbirlerinde ayıran, ulusları ve aidiyet alanlarını tanımlayan ya da çok daha farklı bir bağlamda ifade etmek gerekirse yaşam ile ölüm arasındaki tahayyül edilemez eşiği vurgulayan bir limit, bir yöntem ya da bir son olarak düşünülmemelidir. Asıl mesele hayatın her alanında bizi bir sınır imiyle yönlendiren imgesel dinamiklerin toplumsal yapılar

⁶² Nermin Saybaşı, *Sınırlar ve Hayaletler*, Görsel Kültürde Göç Hareketleri, Çev. Bülent Doğan, Metis Yay., İstanbul, 2011., s. 70.

karşısındaki gücül (virtüel) potansiyelleridir. Nitekim bugün, kent yaşamını, toplumsal mekanları ve artık kentsel bir gerçeklik olan kampları politik, ekonomik ve sosyal olarak kurgulayan ağları, sadece yaygın sınır modellerinin işlev ve ölçülebilir kriterleri üzerinden sorgulamanın yeterli olmayacağı söylenebilir.

Bizi ortak bilgilere çağırın kolektif imge ile toplumsal bilincin varlığını borçlu olduğu topoloji, dünyayı kavramaya ve anlamlandırmaya yarayan yapılar önerir. Daha doğrusu kavrayış tarzımızı yönlendiren kavramların yapısal karşılığı olarak topolojik bir sistemden söz edilebilir. İşaretlerin, sembollerin ve medyanın toplumsallık için merkezi hale geldiği günümüz dünyasında imajlarla şekillenen kimlik tasavvurları, içirme veya dışlama söylemlerini çoğu kez bu soyut ancak sistematik veriler çerçevesinde geliştirmektedir. Bu bağlamda, söz konusu göstergeler ile anlamları arasında daima bir iktidar ve onu takip eden bir bilgi ilişkisi olduğu söylenebilir elbette. Ancak bu süreç, işaret ettiği sonuçlar kadar alternatif yorumlama biçimlerini de kapsar ve her zaman işaret edilenle sonuçlanmaz. Bir ‘şey’ olarak ‘sınır’ göstergeleri yani ‘imgesel sınırlar’ her zaman nesnesinden bağımsız olarak ondan çok daha fazlasını imler ve ifade eder. Çünkü tüm iktidar biçimlerinde olduğu gibi burada da simgesel bir boyut vardır, daima bir anlam fazlalığı.

Bülent Diken ‘Melezlik ve Sosyal Teori’ adlı makalesinde, toplumsal olguları tartışırken başvurulan temaları bir diyagram aracılığıyla kavramayı önerir.⁶³ *Kaos* ve *düzen* kavramları arasındaki birliktelik ve sürekliliğe dayanarak oluşturduğu diyagramdaki dört farklı bölge (saf düzen, melez düzen, kaotik melezlik ve kaotik arılık), aslında farklı dört topolojiyi tanımlar. Amacı özcü olmayan bir başlangıç noktası oluşturmak ve bölgeler arasındaki derece* farklılıklarını farklı perspektiflere referansla hem niceliksel hem de niteliksel olarak tartışabilmektir.⁶⁴

⁶³ Bülent Diken, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 73, Melezlik ve Sosyal Teori, Birikim Yay., Ankara, 1997, s. 76.

* Bülent Diken farklı toplumsal olguların farklı perspektiflerden ele alındığında bazılarının diğer perspektiflere göre daha çok ya da daha az görünebilir olma sorununu ‘derece farklılığı’ olarak ifade eder.

⁶⁴ Bkz. Bülent Diken, a.g.y., s. 77.

Şekil 1: Bülent Diken'in dört farklı topoloji diyagramı

Diken farklı bölgeler arasındaki kavramsal ilişkileri, “Deleuze’ün heterojen ve farklılık prensibine dayalı bir organizasyonu dile getiren ‘seri’ kavramından yararlanarak”⁶⁵ her bir topolojiyi farklı anlatılar sunan seriler olarak tanımlar. Buna göre her bir seri süreklilik ve tamamlayıcılık ilişkisi içerisinde *toplum*, *kültür* ya da *zaman/mekan* gibi temaların farklı yönlerini içerir ve açıklar. Ancak diyagram, farklı perspektiflerin tek bir dile indirgenmesi olarak düşünülmemelidir. Aksine Diken’e göre; sosyal teoride, özellikle de topluma dair yapılan tartışmalarda ihtiyaç duyulan şey tüm “paradoksları koruyarak”, “ayrıcalıklı bir perspektif aramaksızın”, diyalojik bir mantık içinde konuşabilmektir.⁶⁶ Burada önemli olan “diyagramdaki farklı alanların ‘toplum’u anlamaya ilişkin farklı olanaklar sundukları, ama bununla birlikte gerçeği de ontolojik olarak farklı biçimlerde örüp gösterdikleri”⁶⁷ bilgisidir. Buna dayanarak, günümüze kadar farklı topolojilerle ele alınan sınır olgusunun aslında paradoksal olarak belli olgularla sınırlandırıldığı düşünülebilir. Nitekim ‘sınır çalışmalarını’ tüm metodolojik kısıtlardan kurtararak eleştirel bir düzleme çekebilmek için öncelikle ‘sınır’ kavramını bir algılama ve yorumlama konsepti içerisinde tartışmak gerektiği söylenebilir.

⁶⁵ Bülent Diken a.g.y., s. 102.

⁶⁶ Bülent Diken a.g.y., s. 105.

⁶⁷ Bülent Diken a.g.y., s. 103.

3.1. İmge - Sınır İlişkisi

“Şeylerin imgesi diye, insan bedeninin, fikirleri dış cisimleri halihazırda varmışlar gibi temsil eden duygulanışları anacağız... ve zihin, bedenleri bu ilişki altında temaşa ettiğinde, onun hayal ettiğini söyleyeceğiz.”

Baruch Spinoza

“Elma dediğimde usumda kalandır imge. Ben böyle okudum.”

İlhan Berk

İmago (Lat.), image (Fr.), imge (Tr.)... Türkçedeki ‘imge’ sözcüğünün anlam bakımından Osmanlıca ‘emare’ kelimesiyle benzerlik gösterdiği düşünülse de geniş çaplı anlamını Fransızca ‘image’ kelimesinden gelen çağrışımdan alır.⁶⁸ ‘Emare’, *belirti* demektir; ancak ‘image’ görüntüyü ifade ederken hem bilince yansıyan bir nesne benzeri olarak hem de dışsal bir uyaran olmaksızın bilinçte beliren bir şey olarak tanımlanır. Bu anlam çeşitliliği içerisinde birbirlerine indirgenemeyecek bir ikilik söz konusudur: “*Bir uçta, biçim, şekil, görüntü gibi en elle tutulur ve maddesel yönleriyle, duyuları (özellikle görmeyi); öteki uçta ise, hayal düş, hülya, mecaz gibi en soyut ve maddesellikten uzak yönleriyle, zihinsel süreçleri -düşünme, anımsama gibi- temel alan anlamlar*”⁶⁹. Surattan surete genişleyen bir anlam yelpazesi...

İmgeler farklı bağlamlarda belli anlam ve kavramlara işaret edebilir ya da bundan farklı olarak herhangi bir zamansal ya da uzamsal koşulda yeniden yorumlanabilir. Bu esneklik nedeniyle imgeye dair salt kavramsal bir çerçevede konuşmak belki de ancak felsefe ve psikanalizin kesiştiği bir düzlemde mümkün olabilir. Çünkü söz konusu olan ayrıca ‘-im’ yani ‘iz’dir. Zihnin algıladığı nesne ile imgeleminde ortaya çıkan resim, bellekteki bilgi ile doğrudan ilintilidir. İmge ile algılama biçimleri arasında olduğu kadar yorumlama edimleri arasında da doğrudan

⁶⁸ Bkz. <http://www.nisanyansozluk.com/?k=imge> (Erişim Tarihi: 10.10.2018)

⁶⁹ Kemal Atakay, İmge, Kitaplık Dergisi, Sayı: 11, YKY Yay., 2004, s. 67.

bağlantı vardır. “*Düşünceler ile izlenimler birbirlerinden farklı doğada değildirler, dolayısıyla kendi başına algılama da imgeden farklı değildir*”⁷⁰.

Sartre, *İmgelem* adlı kitabının ikinci bölümüne *düşünce* ile *maddi göstergeler* arasındaki bağı sorgulayarak başlar ve ‘bilgiyi’ bir ‘olay’ olarak tanımlar: “...*bir duyum, bir düşünce, bir anı, bir öngörü kadar bir titreşim, bir fiziksel devinimden de, iyi seçilmiş, önemli, anlamlı, geniş biçimde koşulları belirlenmiş ve özenle kaydı düşülmüş bütün küçük olaylardan da kesin ve ayrıntılı bir biçimde söz edilebilir*”⁷¹. Bilgiyi oluşturan en temel öğelerin meydana gelme koşulları ise fizyolojik değişiklikler üzerine temellendirilir, çünkü nesnenin özü varlığın ölçüsü olan bir duyumsama, bir ‘görünme’dir, *şey* ya da *fenomen* görüldüğü gibi kabul edilir. “*Varolan fenomendir, yani niteliklerinin düzenli bütünü olarak kendi kendisini belirtir. Kendi varlığını değil, kendi kendini belirtir*”⁷². Bilgi bir nevi doğanın yadsınması olarak tanımlanır. Nitekim aşkınlık fikri doğrudan nesneyi işaret eder, Sartre için “*aşkın olan içkin olandan*” ayrılamaz.⁷³ Ancak nesnenin kendini sunuşu görelidir. Etkileşim halinde olduğu zihin tarafından özel bir alana çekilir ve fiziksel varlığından soyutlanarak yeniden şekillendirilir. Bu bağlamda algı ile imge yönelmişlikleriyle birbirlerinden ayrılırlar.

Sartre’ın imge felsefesi psikolojinin örtük bir biçimde kapsadığı metafiziği tartışır. Sartre’a göre yapılan eleştiriler *a priori* çözümlemelerden dolayı “*imgenin kendisine değil de belirli bir imge anlayışına*”⁷⁴ yönelmiştir. Sorun, imgenin bir sonuç olarak ele alınmasıdır. Buna göre imge bir bireşimin parçası olarak tanımlanır. Ancak Sartre, bilincin kendiliğindenliğini ve “*bir maddeyi neden algı değil de imge olarak yönelimlediğini*”⁷⁵ sorgular ve bu bağlamda imgenin bir öge olmadığını iddia

⁷⁰ Jean - Paul Sartre, *İmgelem*, Çev. Alp Tümertekin, İthaki Yay., İstanbul, 2017, s. 16.

⁷¹ Jean - Paul Sartre, a.g.y., s. 25.

⁷² Bkz. Jean Paul Sartre, *Varlık ve Hiçlik*, Çev. Turhan Ilgaz, Gaye Çankaya Eksen, İthaki Yay., İstanbul, 2011, s. 24.

⁷³ Bkz. Jean Paul Sartre, a.g.y., s. 35-36.

⁷⁴ Jean - Paul Sartre, *İmgelem*, Çev. Alp Tümertekin, İthaki Yay., İstanbul, 2017, s. 141.

⁷⁵ Jean Paul Sartre, a.g.y., s. 136.

eder. İmge bireşimin bir parçası olarak değil, bir şeyin bilinci olarak başlı başına bir bireşim olarak tanımlanır. Onun düşüncesi fenomenolojik bir psikolojiye yönlendirir bizi. Ancak onun *imgesinin*, bir poz ya da hareketsiz bir psişik olgu olarak tanımlanan imgeye karşı geliştirildiği söylenebilir. Nitekim imge hem algıdan hem de nesnesinden bağımsız bir edim olarak tanımlanır.

Bergson felsefesinde 'beden', "... *alınlanan ve geri gönderilen hareketlerin geçiş yeridir, benim üzerimde etkide bulunan şeyler ile benim etkilediğim şeyleri birleştiren çizgidir, tek kelimeyle, duyumsal-devindirici fenomenlerin merkezidir*"⁷⁶. Güncel duyular, bedenin belirli bölümlerini işgal eden şeyler olarak tanımlanırken, anılar maddileşerek duyulara yol açarlar ve tam da o belirgin anda edimselleşerek mevcut bir şey halini alıp anı olmaktan çıkarlar. Nitekim Bergson'a göre algının doğrudan şeyle kurulan ilişki olduğu ve her algının doğrudan anı olduğu söylenebilir. Aynı zamanda algı bir nevi ayıklamadır. Ancak Bergson'un *algısı* ne tamamen öznel ne de tamamen nispidir; çünkü algı şeylerin içinde bir parça-bütün ilişkisi çerçevesinde tanımlanır. Düşünsel birikime atfedilen önceliğin tam karşısına ve daha güçlü bir şekilde -anlık- bedensel deneyim ve pratikler konumlanır. Bilince yüklenen kurgusal rol reddedilir. Bergson idealizmle gerçekçilik arasındaki duruşunu şu şekilde tanımlar: "*Her gerçekliğin bilinçle bir akrabalığı, bir benzeşimi, bir ilişkisi olması, idealizmin kabul ettiğimiz yanıdır; bu yüzden şeylere 'imgeler' diyoruz*"⁷⁷. Ancak imge, hiçbir sembol ya da göstergeye indirgenemez. Nesnel herhangi bir zihinsel tasarıma olanak verdiği müddetçe imge olarak tanımlanır. Ve zihin mantıksal bir montajla kendisini uyaran göstergeleri birleştirerek bir bütün yaratır.

Sartre, algı mekanizmasını belirli imgelere yönlendiren bilincin kendiliğindenliğini ve Bergson'un bedeni merkezileştirmesini eleştirir. Ancak Bergson'un beden ve algı ilişkisinde imgeyi süre ile ilişkilendirerek nesne ve imgesi arasındaki süreye dolayısıyla aralığa dikkat çekmesi bakımından önemlidir. Çünkü imgenin zihinsel bağlamdaki gücül olasılıkları bu aralıkta çeşitlenir.

⁷⁶ Henri Bergson, Madde ve Bellek, Çev. Işık Ergüden, Dost Kitapevi Yay., Ankara, 2015, s. 113.

⁷⁷ Henri Bergson, a.g.y., s. 168.

İmge nesnesinden bağımsız, ancak görüş alanından seçilmiş ayrık bir görüntü -ya da başka herhangi bir fenomen olabilir- olarak zihin tarafından yeniden yorumlanır. Elbette ki nesneye ait nicel özellikler, üstünde uzlaşılabilir ortak bilgilere işaret edebilir; ancak yine de bu farklı zihinlerde oluşan imgelerin aynı olduğu anlamına gelmez. Nesnelere direkt imgeler aracılığıyla kavranabilir; ancak *“imgeleri görmek aynı zamanda imge ile görmektir”*⁷⁸. Nesne kaybolup gitse bile beyin fenomeni imge üretmeye devam eder. Başka bir düşünce edimi sırasında ya da duyumsama anında yeniden çağrılan şey aslında imgenin imgesidir.⁷⁹ İz ise nesnelere aracılığıyla herhangi bir duyguyu ya da bilgiyi tetikleyebildiği gibi, zihinde o ize ait tamamen kişisel olarak o iz üzerinden kurgulanan imgelere de işaret edebilir, yani aslında nesnesinden tamamen bağımsız yeni bir bilgi üretebilir. Çünkü *“...a'nın A'yi temsil edebilmesi için a'nın A'ya benzemesi ya da A'nın kopyası olması hiçbir şekilde zorunlu değildir. a'nın, herhangi bir yoldan, A ile aynı etkiye sahip olması yeterlidir”*⁸⁰. Ayrıca *“bakışın bir geometrisi, imajların da bir pedagojisi”*⁸¹ olduğu söylenebilir. *“Her imgede bir görme biçimi yatsa da, bir imgeyi algılayışımız ya da değerlendirişimiz aynı zamanda görme biçimimize de bağlıdır”*⁸². *“İmge olmak kesintisiz bir biçimde üretilmektir (semper nova generatur). Üretiliyor olmaktır, töz olmamaktır”*⁸³.

İmgelerin düşün dünyamızda yer edinebilmeleri için özellikle kişisel olarak deneyimlenmiş olmalarına da gerek yoktur üstelik. Burada çağrışım devreye girer. Zaten imajlarla kuşatılmış olan günümüz toplumsallığını sürekli olarak yeniden kurgulayan da bu spekülasyon araçlarıdır. Bu ilişkilerde imge bir öge olarak değil, algılama biçimlerini yönlendirdiği ölçüde belli bir bilinç türü olarak ayrıca tartışılabilir. Ancak bu bilinç -Sartre'ın aksine, kendiliğinden bir varoluş olarak

⁷⁸ Ron Burnett, *İmgeler Nasıl Düşünür?*, Çev. Güçsal Pular, Metis Yay., İstanbul, 2012, s. 67.

⁷⁹ Bkz. Henri Bergson, *Madde ve Bellek*, Çev. Işık Ergüden, Dost Kitapevi Yay., Ankara, 2015, s. 33.

⁸⁰ I. A. Richards, *Görsel İmgeler*, Kitaplık Dergisi, Sayı: 11, YKY Yay., 2004, s. 91.

⁸¹ Ulus Baker, *Beyin Ekran*, Birikim Yay., İstanbul, 2015, s. 76.

⁸² John Berger, *Görme Biçimleri*, Çev. Yurdanur Salman, Metis Yay., İstanbul, 2014, s. 10.

⁸³ Giorgio Agamben, *Dünyevileştirmeler, Özel Varlık*, Çev. Betül Parlak, Monokl Yay., İstanbul, 2011, s. 94.

değil⁸⁴- toplumsalı yönlendiren bir imge politikası olarak kavranmalıdır, yapaydır. Sartre için imge de tıpkı nesnelere gibi algıdan bağımsız olarak vardır; ancak imgeyi mesele edinen bir insan bilimi için, dolaylı ya da doğrudan fark etmeksizin yaşanan karşılaşmalar, duyumsamalar ve bu deneyimlerden gelen bilgiler dışlanamaz dinamikler olarak ele alınmalıdır. Tüm bunlardan bağımsız olarak düşünülemez yaşam dünyada, farklı aidiyet alanlarını -ulusal, toplumsal ya da sosyal fark etmez- tanımlayan unsurlar, sadece fiziksel imkanlarıyla değil, aynı zamanda zihinsel yorumlama süreçlerini örgütleyen ve yönlendiren kuvvetler olarak *imgelerin* tartışılmasını zorunlu kılar. Çünkü bu dinamikler, gündelik hayatta sınırları kavrama tarzımızı sorunsallaştırır.

“İmge, özü, bir tür olmak, bir görünürlük ya da bir dış görünüş olmak olan bir varlıktır” diyen Agamben *imgeyi* özel bir varlık olarak tanımlar; ancak *“özel varlık kesinlikle tözel değildir. Özel varlığın, bir türe ait olanın kendine ait bir yeri yoktur, bir özneye rastlar, o öznenin başına gelen şey olur, o öznedeki habitus ya da bir varlık biçimi gibi”*⁸⁵ bulunur. Bilinç burada, kritik bir öneme sahiptir; nesne, algı ve imge arasında merkezi bir noktada konumlanır.

Algılama ve yorumlama konsepti içerisindeki imge, topoloji ile doğrudan ilişkilidir. Bir şeyi görsel ya da işitsel -tamamen duyuşal- olarak kavramak, zihinsel olarak onu sindirmek demek aynı zamanda o şeyi ontolojik konumundan ayırarak yeniden yurtlandırmak, farklı bir bağlama yerleştirmek anlamına gelir. Burada *topoloji* kavramı ile düşünmek, aslında bu tip kendinden menkul kavramları bir anlamda yapıbozuma uğratarak taşıdıkları veya işaret ettikleri ihtimalleri yakalama fırsatı sunar. Ancak bildik kavramların farklı topolojiler çerçevesinde değişen yapıları, toplumsal olarak telafisi mümkün olmayacak yıkımların ve açmazların da meşrulaştırılabileceği zeminler yaratır. Bu kanıksanan topolojinin tehlikeli tarafıdır. Bu bağlamda tartışılabilecek Holokost örneği, şiddet mefhumunun modernite içerisinde bir görev sorumluluğuna indirgenerek nasıl normalleştirilebileceğini

⁸⁴ Bkz. Jean Paul Sartre, *İmgelem*, Çev. Alp Tümerterkin, İthaki Yay., İstanbul, 2017, s. 120 - 128.

⁸⁵ Giorgio Agamben, *Dünyevileştirmeler, Özel Varlık*, Çev. Betül Parlak, Monokl Yay., İstanbul, 2011, s. 96.

göstermektedir. Modern dönemde siyasallaştırılarak normalize edilen şiddetin, bugün postmodern çerçevede bir fetiş mekanı yaratması ise, her olgu ve durumun yorumlandığı yapıya göre değişiklik gösterebileceğini kanıtlar niteliktedir.

Georges Didi - Huberman'ın Kabuklar adlı kitabı, Auschwitz - Birkenau kompleksine yaptığı bir yolculuk ve yaşadığı deneyim hakkındadır. Kamp olarak (bir barbarlık yeri) Auschwitz, bugün bir devlet müzesine (bir kültür yeri) dönüştürülmüştür. Huberman'ın gözleri, mekanla karşılaştığı ilk andan itibaren tüm detayları sorgulamaya başlar. Gezisi sırasında tesadüfen karşılaştığı bir kuş sayesinde bakışları, belli aralıklarla konumlanmış ve biri diğerine göre çok daha yeni olan iki tel örgüye doğru yönelir. Kuşun konduğu dikenli tellerin hemen arkasında paslanmış ve kendine özgü örgü biçimiyle bir elektrikli tel uzanmaktadır. Ancak yeni tellerin neden bir diğerini de kapsayacak şekilde kullanıldığı belirsizdir. Acaba amacı müze ziyaretçilerini yönlendirmek midir yoksa sadece sınır ögesini restore mi etmektir bilinmez ama Huberman'a göre *“kuş tarih ve mekanın aynı parçasının çok farklı iki düzenlenişi arasında duruyordu. Kuş bilmeden barbarlık ile kültürün arasında duruyordu”*⁸⁶. Biri barbarlık ve diğeri müze olmak üzere iki kültür yapısının aynı türden sınır elemanlarıyla farklı içerikleri kapsamak ve imlemek için kullanılması, insanlık tarihi için oldukça trajik ve utanç verici bir çaba olarak yorumlanabilir. Ortada bir kültür meselesi olduğu doğrudur ancak bunun hangisi olduğuna karar vermek gerekir, hangi tür bir yozlaşma...

Birkenau'daki toplu ölüm yöntemlerinden biri olan gazla imha operasyonuna ait tek görsel deliller V numaralı krematoryumda, 1944 Ağustos'unda bir Sonderkommando üyesi tarafından çekilmiştir. Bu görseller ve bizzat mahkumlar tarafından yazılmış çeşitli el yazmaları *“mekanın amansız kuşatmasının ve zamanın amansız yazgısının”*⁸⁷ kalıntıları olarak paylaşılmaktadır. Ancak bir müze olarak ziyaret edilen Auschwitz, barbarlık döneminden kalan izleri çeşitli enstalasyon ve görselleştirme çalışmalarıyla adeta bir bienal maskesiyle sunuyor gibi görünür.

⁸⁶ George Didi - Huberman, Kabuklar, Çev. Elif Karakaya, Lemis Yay., İstanbul, 2018, s. 20.

⁸⁷ George Didi - Huberman, a.g.y., s. 45.

Huberman'a göre Devlet Müzesi küratörlerinin bu yıkıntının* tam karşısına yerleştirdikleri üç stel ve bu steller üzerinde çeşitli müdahalelerle sergiledikleri fotoğraflar bunu kanıtlar niteliktedir.

“Bir yanda yemyeşil, büyüleyici bir orman, öte yanda her türlü insan hakkının hiçe sayıldığı, binlerce kişinin katledildiği Birkenau'nun V numaralı krematoryumundan kalan büyük bir tuğla ve demir yığını. İkisinin arasında üç fotoğraf 'steli' duruyor, bir kaç adım ötede dört başka siyah stelle tamamlanan, yaygın bir deyişle, 'hafıza mekanları': Üzerlerine dört dilde ve beyaz harflerle kazınmış 'hatıra', 'kurbanlar', 'soykırım', 'küller' kelimeleri ve 'huzur içinde yatıyorlar' ifadesi seçiliyor”⁸⁸. Huberman'a göre çekilen dört fotoğraftan sadece üç tanesinin 'sergilenmeye değer görülmesi' ve bu fotoğrafların sergileniş biçimleri oldukça tartışmalıdır. Tanıklık edilen gerçeği vurgulamak(!) ya da daha anlaşılır kılmak amacıyla kadrajları değiştirilen ve bazı kesitleri büyütülerek stellere yerleştirilen fotoğraflar kanıt olma niteliğinden soyutlanmış gibidir. Halbuki kadrajın tesadüfi açısı tamamen mevcut koşulların zorluğuna işaret eder. Huberman'a göre teşhire sunulmayan dördüncü fotoğraf belki de bunu en iyi anlatan görseldir. Bu görselde kampı bir sınır gibi çevreleyen huş ağaçları görülmektedir: Bir parça gökyüzü ve belki de tanıklık ettiği zulümden utanarak gökyüzüne doğru uzanan dallar... Bu görselin hafıza mekanı için yetersiz görülmesi referanstan yoksun olması olabilir elbette, ama “tanıklığın gerçekleşmesi için açıkça görünür -veya okunaklı- bir gerçeklik mi gerekir?”⁸⁹. Oysa “ona bakmaya rıza gösteren bizler için bu 'ıskalanmış', 'soyut' veya 'yönünü şaşırmış' fotoğraf, önemini koruyan bir şeye tanıklık ediyor: Tehlikenin kendisine...”⁹⁰.

Metinde bahsi geçen görsellere burada yer verilmeyecek. Bunun nedeni o zamana dair tüm imgelerin uzun süredir -hatta 1944 Ağustos'unda bu dört fotoğrafı çeken Sonderkommando üyesinin deklanşöre bastığı ilk andan itibaren belki de-

* V nolu Krematoryum 1945'te Sovyetler tarafından, kanıt bırakmamak amacıyla yıkılmıştır.

⁸⁸ George Didi - Huberman, a.g.y., s. 46.

⁸⁹ George Didi - Huberman, a.g.y., s. 48.

⁹⁰ George Didi - Huberman, a.g.y., s. 48.

çoktan onu aşmış olduğu düşüncesidir. Bu düşünce, Huberman'ın kitabı yazmaya başlarken tam da tahayyül edilemeyeceği için tahayyül edilmesi gerektiğinden bahsederken kastettiği zorluğa duyulan saygıdan kaynaklanmaktadır. Auschwitz travması en azından biraz tarih bilgisi olan herhangi biri için bile dünyanın neresinde doğmuş olursa olsun sahip olduğu müşterek imgeyi yüzeye çıkardığı ölçüde sarsıcıdır zaten. Yaşananların trajedisini vurgulamak için fotoğrafların yeniden düzenlenmesine gerek yoktur. Birkenau'da, teknoloji ve güncel sanat müdahaleleri kanıtlar ile enstalasyon çalışmaları arasında hassas bir sınıra dokunur. Belki de tam da burada korunması gereken bir sınırdır bu.

Ron Burnett ise Auschwitz kampının bir devlet müzesine dönüştürülmesinden çok sonraki bir tarihte, kendi çektiği bir fotoğraftaki imgenin peşine düşer. Ailesinin büyük bir kısmını bu hazine olayda kaybetmiş biri olarak tesadüfen çektiği bir fabrika fotoğrafını sorunsallaştırır. Hayatının büyük bir kısmını Auschwitz deneyimi ve bu deneyime iliştirilmiş hatıraların gölgesinde geçirmiş biri olarak, zamanın ve coğrafyanın farklı bir kesitinde canlanan bir imgenin izini ve anlamını tartışır.⁹¹ Burnett'in çektiği fotoğraf, gece vakti bacası tüten bir fabrikayı göstermektedir (Fotoğraf 6). Yahudi soykırımını üzerinde araştırmalar yaptığı bir dönemde çekmiş olduğu bu fotoğrafın, kişisel bir noktadan bakıldığında neden ve nasıl anlam değiştirdiğini, bu imgenin hangi zamandan geldiğini sorgular; *“çekildiği zamandan mı yoksa yorumlandığı zamandan mı”*⁹²...

Burnett'e göre her fotoğrafın ve dolayısıyla imgenin, onunla karşılaşan her göz için farklı ve içsel bir anlamı vardır. Elbette ki bu en az kişisel travmalarla olduğu kadar, seyir noktaları, kültür ve bilgi birikimi ile ilgilidir. Burnett için fabrika bacası doğrudan Auschwitz deneyimini çağırıştır. Ancak bu öznel kanının, teknolojik müdahalelerle nasıl nesnelleşebileceğini sorgular. Kendi geçmişiyle ilişkili çeşitli imgeleri aynı fotoğraf karesine ekler: Burada yaratıcılık, eleştirel düşüncenin devindirici gücü olarak karşımıza çıkar. Fotoğrafın imlediği barbarlık kendiliğinden

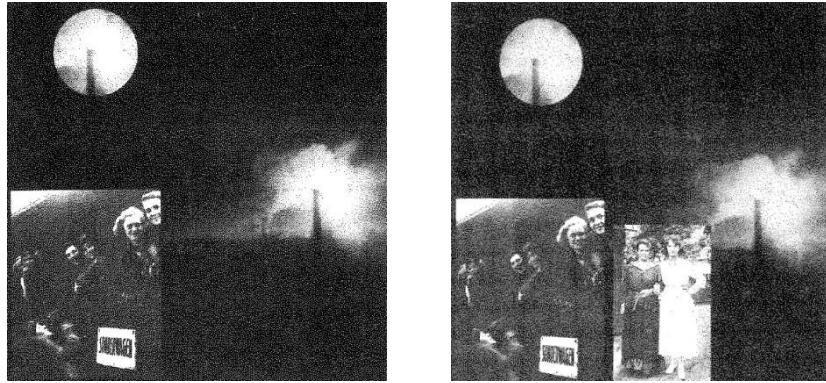
⁹¹ Bkz. Ron Burnett, *İmgeler Nasıl Düşünür?*, Seyir Noktaları ve İmge Dünyalar, Çev. Güçsal Pusar, Metis Yay., İstanbul, 2012.

⁹² Ron Burnett, a.g.y., s. 42.

gelmez. Çünkü “bir imgenin anlamı onun hemen yanında görülen ya da hemen arkasından gelen şeye göre değişir. O imgenin taşıdığı yetke, içinde görüldüğü tüm bağlama yayılır”⁹³. Mesaj, zihnimizde canlanan imgeler sayesinde bir hikayeye dönüşür, bir tarihi işaret eder ve anlamlandırılır. Mesaj ancak bir örgütlenme biçimi olarak tartışılabilir. Çünkü “imgeler; yontma, değiştirme ve dönüştürme süreçlerini teşvik ederler”⁹⁴. Asıl mesele “orijinali kurcalıyor olmak değil, fotoğrafın kendisini fiilen inşa etme işine söylemin gücünü katma ve dolayısıyla fotoğrafın çekilme ‘anı’nın ötesine geçme meselesidir”⁹⁵.

Fotoğraf 6, 7: Ron Burnett’in ‘İmgeler Nasıl Düşünür?’ adlı kitabında bahsi geçen fotoğraflar.

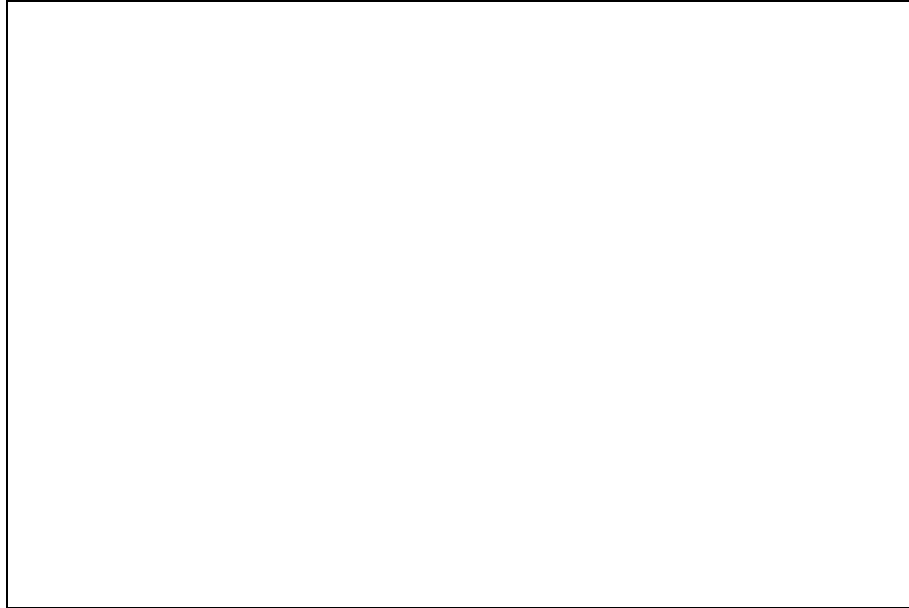
Fotoğraf 8, 9: Ron Burnett’in montaj çalışması.

⁹³ John Berger, Görme Biçimleri, Çev. Yurdanur Salman, Metis Yay., İstanbul, 2014, s. 29.

⁹⁴ Ron Burnett, İmgeler Nasıl Düşünür?, Seyir Noktaları ve İmge Dünyalar, Çev. Güçsal Pusar, Metis Yay., İstanbul, 2012, s. 61.

⁹⁵ Ron Burnett, a.g.y., s. 62.

Şekil 1'deki çerçeve, piyasadaki herhangi bir DSLR fotoğraf makinesine ait, yeniden boyutlandırılmış bir fotoğraf karesini temsil etmesi için önerilmiştir. Aslında zihni bir nevi manipüle etme çabası olarak okunabilir. Bir tür oyun... Algı ile zihin, imge ile bakış ve deneyim arasında birbirlerinden soyutlanamayacak ilişkileri vurgulamak amacıyla kurgulanan bir oyun. Akıştaki konumu itibari ile belki de ele alınan tüm kavramların zihinde neden olduğu çağrışımların yansıtılabileceği bir tür perde. Beyaz kağıtta ya da isterseniz zemin olsun -fark etmez-, ne gördüğünüzün bir önemi yok... Çünkü bir mesaj kaygısı yok, ele geçirilmesi beklenen bir tek ya da sonlu bir görüntü kümesi de yok. Salt imgeyi konuşurken bu pek de mümkün değildir zaten. Çünkü 'imge', imge olarak zihinde kendini temsil etme yetisinden yoksun olandır. Hem eksik hem fazla olandır. İmge bir şey olarak formsuzdur: Ama bu, aynı zamanda tüm biçim ve anlamları kapsayabilecek gücül bir kapasiteye işaret ettiği ölçüde imgelemi mümkün kılar. Belki de imge ile sınır ilişkisini en basit haliyle anlatmanın en pratik yolu onu bir çerçeve yardımıyla imgelemektir. Deneyelim. Sizi yönlendirdiğini ancak onu aştığımızı göreceksiniz...

Şekil 2: İmgeleme deneyimi için önerilen çerçeve

Söz konusu kent olgusu ve imgesi olduğunda ise çeşitli biçim ve içeriklerle tasarlanan çerçeveler, aslında “*belirli amaçlara ulaşmak için yapılan eylemler dizisi*”⁹⁶ için özel olarak kurgulanır: “*Yerleşim mantıkları, tanınabilen kentsel kimlikleri ayırt edebilir*”⁹⁷. Bu çaba belirli bir statü örgüsü tayin ederken, tüm bunlarla beraber ve bunlara rağmen üretilen coğrafya, kaçınılmaz olarak kesişen sosyo-kültürel dinamiklerin yeni mekansallıklara evrildiği bir alan olarak sorunsallaşır. Çünkü “*modern yaşamın en derin sorunları, bireyin, etkin kuvvetler; tarihsel miras, dışsal kültür ve yaşam tekniği karşısında varoluş özerkliği ve bireyselliğini muhafaza etme amacından kaynaklanır*”⁹⁸. Planlamanın sabitlediği kimlik argümanlarının karşısında gündelik hayatın ampirik dokusuna işlenmiş praksis teşebbüsler ise kenti, özellikle de ötekileştirilmiş mantıkları başat ideolojiler açısından sorunsallaştırırlar. Planlama politikalarıyla dayatılan mekansal örüntüler, paket pratikler ve imgeleme biçimleri aslında bunların sürekli aşınabileceğini ve aşılabileceğini vurgularcasına paradoksal olarak tekrar tekrar yenilenir. Buradaki kritik nokta, yaşam akışındaki kaçınılmaz gelişmeye adapte olmaktan ziyade, bu akışı zapt etme çabasıdır. Burada Ron Burnnet’in fotoğraflar üzerindeki deneyi ile dolaylı bir ilişki kurarak ortak bir sonuca varılabilir. Ki bu da ister fiziksel bir mekan ister duyuşsal bir imge olsun, karşılaşılan fenomeni tanımlama, eyleme veya yorumlama biçimimizin doğrudan bağlam ve topoloji ile ilintili olmasıdır. Nitekim çalışmada önerilen Şekil 1’deki çerçeve buna benzer bir çağrışım ve eylem fazlalığını göstermesi adına bir metafor olarak da yorumlanabilir.

Bu konuya bir planlamacı gözüyle yaklaşan ve bugün hala Türkiye’de bir çok çalışmanın kuramsal alt yapısını oluşturan Kevin Lynch, kenti de uzamdaki bir yapı, bir mimari eser gibi ele alarak Çevre ve Kent İmgesi üzerine teoriler geliştirmiştir. Lynch’e göre bir mekanın imgelenebilirliği ve sosyal ilişkiler açısından anlamı; tarihi, işlevi ve hatta ismiyle bile doğrudan ilişkilidir. Ortak bilgiyi harekete geçiren ve önerdiği pratiklerle tasarlanan bir kentsel hayatı yaşanılabilir kılan çevre imgesi,

⁹⁶ Melih Ersoy, Kentsel Planlama Kuramları, İmge Kitapevi Yay., Ankara, 2016, s. 10.

⁹⁷ Stavro Stavrides, Müşterek Mekan, Müşterekler Olarak Şehir, Çev. Cenk Saraçoğlu, Sel Yay., İstanbul, 2018, s. 77.

⁹⁸ George Simmel, Metropol ve Zihinsel Yaşam, Cogito Dergisi, Sayı 8, Yaz 1996, s. 81.

aynı zamanda toplumsal bir erek olarak olumlanır.⁹⁹ Çünkü Lynch'e göre kent imgesi ögeleri ancak çeşitlilik ve düzen içerisinde algılandığı zaman bireyleri kaostan ve yabancılaşmadan korur. Burada yabancılaşma, yapı ve kullanıcı arasındaki ergonomik ilişkiler sonucu ortaya çıkan bir olgu olarak tartışılır. Kolayca algılanabilen mekan, doğrudan eyleme geçirir; amaca yönelir. Bu bağlamda Lynch'in toplumsal verimi arttırmaya ve mekanikleştirmeye yönelik bir planlama yaklaşımı önerdiği söylenebilir. Bu yaklaşım algılanabilirlik ve tanımlanabilirliği arttırdığı gibi önerdiği yorumlama ve eylem biçimleriyle sadece bireyi sınırlamakla kalmaz, aynı zamanda kenti planlama çerçevesinde tek bir kimlik olmaya zorlar.

'Çevre İmgesini' *okunaklılık, imgeyi oluşturmak, yapı ve kimlik, imgelebilirlik* gibi dört ana başlıkla teorize eden Lynch; 'Kent İmgesini' beş ana başlık çerçevesinde tanımlamıştır. Bunlar: *Yollar, sınırlar / kenarlar, bölgeler, düğüm / odak noktaları ve işaret ögeleridir*. Bu ögeler arasındaki ilişkiler "*tatmin edici bir form*" olarak tamamen kurgulanabilir kıldığı çevre imgesinin ham maddeleri olarak birlikte değerlendirilmelidir.¹⁰⁰ Kentin üretici ve üretilen niteliklerine dikkat çekmesi bakımından oldukça ilham verici görünen bu çaba, aslında modern aksiyomları belli ideolojiler çerçevesinde rasyonalize etmeye yönlendirmesi bakımından sorunludur.

Kevin Lynch *imgelebilirliği* test etmek ve *halk imgesine* dair kabaca bir şablon oluşturmak amacıyla başladığı çalışmayı, Amerika'nın üç önemli şehri olan Boston, Los Angeles ve Jersey City'de yürütmüştür. Bu süreçte hem saha çalışmalarında eğitilmiş kişilerin hem de çevresel imgelere duyarlı kentli grupların katıldığı çevresel imgenin incelenmesi ve karşılaştırılması olmak üzere iki farklı yöntem kullanmıştır.¹⁰¹ Kenti ve mekanları doğrudan deneyimleyen insanlarla geliştirilen diyaloglar, yöntemsel açıdan çalışmaya interaktif bir karakter katar. Üstelik farklı pek çok grubun deneyimlediği kent yaşamında mekansal açıdan baskın

⁹⁹ Bkz. Kevin Lynch, *Cogito, Kent ve Kültür*, Sayı 8, Yaz 1996, Çevre İmgesi.

¹⁰⁰ Kevin Lynch, *Kent İmgesi*, Çev. İrem Başaran, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2018, s. 92.

¹⁰¹ Bkz. Kevin Lynch, a.g.y., s. 159.

ve de yönlendirici olan çeşitli öge ve diziler arasındaki ilişkilerin, değişim olasılıkları ve olası sonuçları ile beraber tartışılması oldukça önemlidir. Ancak örneklem içindeki ortak öğelere odaklanarak kolektif bilince dayanan söz konusu çıkarımlar, - her ne kadar farklı kentsel kesitler üzerinden tartışılrsa da- aslında kent dokusu ve imgesini bütüncül bir bakış açısına sığdırma eğilimi gösterir.

Bu analizleri harekete geçiren motivasyonun büyük bir kısmı aslında “*hangi imge türlerinin durağan, devredilemez olduğunu ve hangilerinin belirli bir eğitime veya çevreye göre şekillendiği*”¹⁰² sorusundan kaynaklanmaktadır. Ancak Lynch’in çalışması, iddia ettiği üzere fiziksel unsurlara odaklanarak “*algılanabilir somut nesnelerin etkileriyle sınırlandırılmıştır*”¹⁰³. Buna rağmen mevcut analizler ışığında tasarlanabilecek kent, bu imgelerin gelişmesi için uygun bir form olarak görülür. Lynch’e göre kent, “*bir anda kavranabilecek bir yapıya sahip olmalı, hem de bireyin kenti aşamalı olarak daha karmaşık ve kapsamlı bir zemine oturtulabilmesine izin vermelidir*”¹⁰⁴. Ancak “*konuma göre yapılandırılmış bir imge, aynı zamanda dinamik bir imge sistemi olabilir mi?*” ya da “*imge, dışsal değişikliklere nasıl uyarlanacaktır?*” sorularının çok yönlü cevapları, bu kent tahayyülünü sorunsallaştırır.¹⁰⁵ Bu konuda Lynch’in önerisi hem istenilen bilgiye yönlendirecek bir imgeleme sürecine yönelik hem de düzenleyici ve tanımlayıcı diyagramların kullanımını içeren eğitimlerdir. Bu, ulaşım ve dolaşım odaklı sorunların çözümü için her ne kadar efektif olsa da kenti eyleyenleri çoğul gruplar ve pratikler üzerinden kavramaya yönlendirir. Üstelik söz konusu çoğullukların anlama ve kavrama biçimlerini planlama öncesi politik bir düzleme çekmesi bakımından oldukça otoriter görünmektedir. İmgeleme süreci ve sonuçlarını verili örüntüler dahilinde karakterize etme tahayyülü, imgenin özü gereği ele geçirilemez yapısından dolayı zaten sorunludur. Ancak kısıtlı bir zaman ve mekan aralığında işleyebilecek bu sistemin, kullanıcı tercih ve imkanlarını ve bunların öngörülemez sonuçlarını göz ardı ettiği söylenebilir.

¹⁰² Kevin Lynch, a.g.y., s. 178.

¹⁰³ Kevin Lynch, a.g.y., s. 51.

¹⁰⁴ Kevin Lynch, a.g.y., s. 179.

¹⁰⁵ Bkz. Kevin Lynch, a.g.y., s. 178.

3.2. Toplumsal Mekan ile İmge - Sınır İlişkileri

“Saatin kendisi mekan, yürüyüşü zaman, ayarı insandır.”

Ahmet Hamdi Tanpınar

“Mekan içindeki ilişkiler, her zaman oldukça kısıtlıdır; çünkü, her ne kadar bir nesnelere sonsuzluğu zaman içinde bir noktayı işgal edebilse de iki nesne mekanda aynı noktayı işgal edemez.”

John Urry

Bugün *mekan* ve *yer* kavramlarının sadece Felsefeyle değil; Sosyoloji, Coğrafya, Mimarlık ve hatta Antropoloji gibi farklı disiplinlerle tartışılması, aslında bu kavramların başlı başına hiçbir bilime indirgenmeyecek olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak modernizm üzerine temellendirilen ve mekanın analitik boyutlarını tartışan geleneksel literatür nedeniyle *mekan* kavramı, çok uzun bir dönem öklidyen teoremlerle tanımlanmıştır. Lefebvre’e göre bu “*bir soyutlamadan, içeriksiz bir içerikten başka bir şeyi pek çağrıştırmıyordu*”¹⁰⁶ üstelik makrodan mikroya, kozmolojik olandan insani olana ve hatta işlevlerden yapılara geçerken çelişkiler yaratıyordu.

Söz konusu popüler yaklaşım içerisinde bir nevi boş bir tuval olarak yorumlanabilecek bu tanımlara göre ‘mekan’; *bölge ve alan* ile tanımlanırken ‘yer’ kavramı *durum, konum ve iz* ile ilişkilendirilir.¹⁰⁷ Bu tip ayrımlarda kavramsal olduğu kadar etimolojik farklılıklar da çok kritik bir öneme sahiptir. İngilizcede açıkça farklı anlamlara gelen ‘location’ ve ‘place’ kelimelerini karşılayan Türkçedeki ‘yer’ kelimesi, TDK’ya göre hem “*bir şeyin, bir kimsenin kapladığı veya kaplayabileceği boşluk, mahal, mekan*” hem de coğrafi bağlamda “*yer küre*” anlamlarına gelmektedir.¹⁰⁸ Yine benzer bir karışıklık Fransızca ‘espace’ kelimesi ile Türkçe ‘mekan’ sözcüğü arasındadır. Türkçeye Arapçadan geçen bu sözcüğün kaynağı olan ‘kevn’ kökü; varoluş bağlamında herhangi bir varlığın formunu,

¹⁰⁶ Henri Lefebvre, *Mekanın Üretimi*, Çev. Işık Ergüden, Sel Yay., İstanbul, 2015, s. 21.

¹⁰⁷ Bkz. Philip Hubbard - Rob Kitchin, *Mekan ve Yer Üzerine Büyük Düşüncüler*, Mekan ve Yer Hakkında Düşünmek, Çev. Emek Şevket Ataman, Litera Yay., İstanbul, 2018.

¹⁰⁸ Bkz. <http://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 15.02.2019)

konumunu veya yerini ifade eder.¹⁰⁹ Oysa ‘espace’ kavramı aynı zamanda ‘uzay’ anlamına gelerek, fiziksel bir alanı işaret etmektedir. Bu noktada temkinli olmak gerekir. Çünkü *mekan* ve *yer* kavramlarının, anlam ve bağlam açısından oldukça farklı kullanıldığı yoğun bir literatürle karşı karşıya olduğumuz söylenebilir.

Günümüz Mimarlık jargonunda hala etkin olan bir çok kavramın kökeni antikiteye dayansa da, 19. yüzyılda geliştirilen yeni mekan teorileri sayesinde mekanlar sadece formel ve orantısal olarak değil, aynı zamanda kullanıcıya sunduğu pratikler, vaat ettiği imkanlar ve kendi iç ilişkilerini örgütleyen dinamikler ile tartışılmaya başlamıştır.* Elbette ki bununla beraber estetik bağlamda yeni biçimsel kaygılar da doğmuştur; ancak gözlemci ve katılımcının, bakış ve hareketleri çerçevesinde sorgulanan mekan “(ölçülebilir) şeyler arasındaki ilişkilerin gözlemlenebildiği bir yüzey olarak algılanmaya başlamıştır”¹¹⁰. Böylelikle uzun bir dönem *mesafe*, *yön* ve *bağlantı* kavramları ile doğrudan ilişkili olarak oldukça objektif ve dolayısıyla pozitivist analizlerin konusu olarak çalışılmıştır. 1970’lerde kuramsallaştırılan tarihsel ve coğrafi materyalizmle beraber simgesel fizik dili eleştirilen pozitivist mekan kavramı ise, hem psikolojik temelli davranış pratikleri çerçevesinde hem de toplumsalın üretici ve tüketici olarak merkezi rol oynadığı sınıfsal örüntüler kapsamında sorgulanmaya başlamıştır.

Lefebvre toplumsal *mekanı* toplumsal bir *ürün* olarak tanımlar.¹¹¹ Lefebvre’e göre gündelik yaşamda ‘şeylerin’ temini, düzenlenişi ve kullanımı; görelî bir ilişki kümesi olan *toplumsal mekanı* tanımlar, sürekli olarak yeniden üretir. Ancak bu üretim hem iktidar araçlarıyla dayatılan kodlar hem de bununla beraber ve buna karşı geliştirilen dinamiklerle gerçekleşir. Bu kodlar hem yapısal olarak mekanın önerdiği ya da kısıtladığı imkanlar hem de bu imkanları dönüştüren kuvvetler üzerinden tartışılabilir. Bu bağlamda mekan, aynı zamanda iktidarın bir önkoşulu olarak

¹⁰⁹ Bkz. <https://www.nisanyansozluk.com/?k=Mekan> (Erişim Tarihi: 15.02.2019)

* Bu cümlede bahsi geçen *mekan* kavramı, doğal ya da yapay elemanlar aracılığıyla inşa edilen ‘mimari mekanlar’ ifade etmektedir.

¹¹⁰ Bkz. Philip Hubbard - Rob Kitchin, *Mekan ve Yer Üzerine Büyük Düşünürler*, Çev. Emek Şevket Ataman, Litera Yay., İstanbul, 2018, s. 27.

¹¹¹ Bkz. Henri Lefebvre, *Mekanın Üretimi*, Çev. Işık Ergüden, Sel Yay., İstanbul, 2015, s. 56.

karşımıza çıkar.¹¹² Devlet, toplumsal düzeni sağlamak; ister politik ister iktisadi olsun çeşitli çıkar ilişkilerini kontrol edebilmek adına mekanı siyasal olarak araçsallaştırır.

Kentsel mekanlar hem toplumsal ilişkilerin yapıcı bir unsuru hem de edilgen bir ögesi olarak “*toplumsal yaşamın tezahürlerinin ve olaylarının ayrılmaz bir parçasıdır*”¹¹³. Mekanın karşılaşmalara verdiği biçim aslında doğrudan bu karşılaşmaların yapılandığı bir sistem olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca “*kentsel olan tikelliği ve toplumsal özgüllüğü içinde, bölgesel farklılaşma ve bölgeselliği, teritoryallik ve eşitsiz gelişmeyi, rutin ve devrimleri pek çok farklı ölçekte ileten iktidar ilişkileri, tahakküm ve tabiiyet ilişkileriyle doludur*”¹¹⁴.

Mekanın tarihi sadece çeşitli kodların oluşumu, yerleşmesi veya çöküşünü değil, aynı zamanda “*genelleme olan üretim tarzları; tikellikleri, olayları ve kurumlarıyla birlikte içerdikleri tikel toplumlar*”¹¹⁵ içerir. “*... toplumsal etkileşim ve toplumsal entegrasyon artık dünya ölçeğine yayılmış, ana vasıtası kentleşme süreci olan küresel bir erime ulaşmıştır*”¹¹⁶. Bu bağlamda kentsel yaşam, hem toplumsal hem de mekansal açıdan çeşitli ayrışma ve yoğunlaşmaların, çelişki ve çatışkılarının sürekli olarak deneyimlendiği bir tür kesitler çokluğu olarak düşünülebilir. Kent hayatı artık eşitsiz bölgesel gelişmelerle beraber farklı sosyal ve etnik grupları içeren, ayrıca bu gruplar tarafından tekrar düzenlenen yeni mekansallıkların tartışıldığı bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Marksist gelenekten gelen Lefebvre kapitalist mekansallaştırma etkinliklerine karşı “*sınıf ilişkilerini, toplumsal olarak örgütlenmiş mekanların düzenleyici*

¹¹² Henri Lefebvre, a.g.y., s. 110.

¹¹³ Stavro Stavrides, Müşterek Mekan, Müşterekler Olarak Şehir, Çev. Cenk Saraçoğlu, Sel Yay., İstanbul, 2018, s. 245.

¹¹⁴ Edward W. Soja, Postmodern Coğrafyalar, Eleştirel Toplumsal Teoride Mekanın Yeniden İleri Sürülmesi, Çev. Yunus Çetin, Sel Yay., İstanbul, 2017, s. 205.

¹¹⁵ Henri Lefebvre, Mekanın Üretimi, Çev. Işık Ergüden, Sel Yay., İstanbul, 2015, s. 76.

¹¹⁶ Edward W. Soja, Postmodern Coğrafyalar, Eleştirel Toplumsal Teoride Mekanın Yeniden İleri Sürülmesi, Çev. Yunus Çetin, Sel Yay., İstanbul, 2017, s. 205.

çelişkileri içine yerleştirerek, onu sınıf mücadelesi dahilinde merkezi bir konuma yükseltir"¹¹⁷. Nitekim *toplumsal mekan* aynı zamanda sınıf çatışmalarının ve mücadele biçimlerinin sınındığı bir alan olarak teorize edilir. İktisadi ve ideolojik kaygılarla yapılacak bir okuma için oldukça kapsamlı ve faydalı bir çıkarım olacaktır bu. Ancak bugün kent merkezlerinde ve de çeperlerinde en az sınıf mücadeleleri kadar karmaşık bir şekilde etnik, politik ve kültürel çatışmalar yaşanmaktadır. Bu çatışmalar, denetimi olanaklı kılan yapısal araç ve öğelerden, mekanın anlamını ve kullanım olanaklarını vurgulayan temsillere ve hatta seçici ve kapsayıcı ideolojik imgelere kadar her şeyi kapsamakta ve değiştirmektedirler.

Kentsel ya da toplumsal olanın birbirlerinden soyutlanamayacak ilişkiler dahilinde sorgulanması aynı zamanda neyin ya da nerenin, hangi durum ve olgulara göre *mekan* ya da *yer* olduğu tartışmalarını ayrıca bir sorunsal olarak yeniden gündeme getirmiştir. Nalbantoğlu'na göre bu hareketlilik aslında kapsamı oldukça genişleyen 'mekan' kavramının kullanım tarzlarıyla doğrudan ilişkilidir. Sözcük, "*zanaatımsı 'üretim' ya da 'seri imalat'a dayansın mimarlık pratiklerinin oluşturduğu yapı 'mekanlar'ı ya da açık kent mekanlarından tutun da, modern bireyin ruhsal iç mekanına kadar uzanan çok farklı nitelikteki görüngü ve olgulardan dem vurulduğunda*"¹¹⁸ kolayca sarf ediliyor gibi görünmektedir.

Marc Auge'ye göre *space-place* (yer) ancak antropolojik bilgi yani kültür, kimlik ve tarih ile tanımlanırken kendi tarihi ve kültürel bağlamından kopmuş ya da farklılaşmış mekanlar *non-space* (yer olmayan) olarak tanımlanır. Non-space kavramı, özellikle "*ölçek değişikliklerinde, görüntülendirilmiş ve imgesel göndermelerin çoğalmasında ve ulaşım araçlarının şaşırtıcı hızlanışında*"¹¹⁹ ifade bulan mekansal aşırı bolluğa karşı geliştirilmiştir. Bunun nedeni alternatif ilişkisellik biçimlerinin yeni bir gerçeklik olarak yarattığı tekinsiz ve karmaşık topolojilerdir. Tekinsizlik burada toplumsal bağ ve duygulardan yoksun farklı kültür ve sosyal yapıların tek bir bakışa indirgenerek uyandırdığı yalnızlık hissi ile ilişkilendirilir. Bu

¹¹⁷ Edward W. Soja, a.g.y., s. 128.

¹¹⁸ Bkz. Hasan Ünal Nalbantoğlu, *Nedir Mekan Dedikleri?*, 2008.

¹¹⁹ Marc Auge, *Yok-yerler*, Çev. Turhan Ilgaz, Daimon Yay., İstanbul, 2016, s. 46.

bağlamda mülteci kampları, getto bölgeleri hatta metropol kentlerindeki tüm tatil köyleri, hava alanları ve süpermarketler bile *non-space* olarak tanımlanır. Auge'nin mekan teorisi doğrudan Heidegger'in 'köprü örneği' ile ilişkilidir. Burada Heidegger'den mülhem, *mekan* ve *yer* ayrımında insani pratiklere öncelik ve değer atfederek bir mekanın 'yer' oluşunu büyük ölçüde ergonomik imkanlarına bağlar.

'İnşa Etmek İskan Etmek Düşünmek' adlı metninde Heidegger, "*insan yerleşimi ve deneyiminin estetik önceliklerden üstünlüğünü vurgulamak için mimarlık yerine İnşa ve İskân sözcüklerini kullanır*"¹²⁰. Heidegger'e göre yapı, içinde bulunduğu beşeri topografyaya göre şekillenir, bireylerin ihtiyaçlarına göre inşa edilir ve zamanla, ikamet etme biçimlerine göre yeniden düzenlenir. Dolayısıyla inşa eylemi, ikamet ediminden sonra gelir. "*Heidegger'in terimleriyle söylersek, İskân etmek İnşa etmeyi gerektirir; İnşa etmek de iskân etmenin gereklerine yanıt verir*"¹²¹. Ayrıca bu iki edim bir aradalığıyla bir yaşam ekonomisi tanımlar: Dünyayla hemhal olmayı gerektiren *iskan* ile yeryüzünü işlemeyi ifade eden *inşa*. Nitekim Heidegger için 'köprü', sadece iki yakayı birbirine bağlayan bir araç değildir; gündelik yaşam koşullarını değiştirdiği ve her iki yaka arasında geri dönülemez karşılaşmalara olanak tanıdığı için önemlidir.¹²²

Nitekim zamanın herhangi bir kesitinde tasarlanmış her mekanın aslında döneminin modern, teknolojisinin imkanları ve ihtiyaçlarının bir ürünü olarak beşeri coğrafyaya dair önemli kaygı ve verilere işaret ettiği söylenebilir. Ancak Auge nedense ironik bir biçimde hareketliliğin, etkileşim ve karşılaşmaların en yoğun olduğu bölgelerde *transitlik* mefhumunu sorunsallaştırmaktadır. Üstelik bunu sadece seyahat pratikleri üzerinden değil, gündelik hayatımızın önemli bir bölümünü oluşturan sosyal mekanlar ile zorunlu ya da gönüllü olsun fark etmeyen göç pratikleri üzerinden yapmaktadır. Kamp mekansallıklarının kendine özgü karakterleri ile beraber, kent merkezlerinde bilişsel bağlamda etkileşimin en yoğun olduğu bölgeleri *non-space* olarak tanımlaması "*yolcuların ve tüketicilerin hareketlerini olanaklı hale*

¹²⁰ Adam Sharr, *Mimarlar için Heidegger*, Çev. Volkan Atmaca, Yem Yay., İstanbul, 2013, s. 40.

¹²¹ Adam Sharr, a.g.y., s. 43.

¹²² Adam Sharr, a.g.y., s. 50.

*getiren süreçleri ve çalışma konusu olan toplumsal ilişkilerin heterojen yapısını 'sanal toplumsal ilişkilerin ... tanıdık bir sosyalleşme sağlayabilme yönünü' ” görmezden gelmesi bakımından sorundur.*¹²³

Ancak kamp mekansallığına dair geliştirdiği antropolojik yaklaşım, geçicilik atfettiği pratiklerin ve duygulanım biçimlerinin gerektirdiği kalıcı zamansallığı bilinçli olarak göz ardı etmesi bakımından ayrıca tartışılmalıdır. Tarih, kültür ve kimlik öğeleri toplumsal bellek üzerinden aktarılan olgulardır. Çeşitli fiziksel unsurların somutlaştırılmasından ziyade mekanın icra edilme biçimleriyle tanımlanan mekansallık, aslında yeniden bir kimlik üretiminin ön koşulu olarak zaten 'yerleşikliği' vurgulama eğilimindedir. Yer, sadece toplumsal mirasın aktarıldığı ya da yansıtıldığı bir tür istif mekanı değildir.

Yok-yerler adlı kitabının sonsözünde yer verdiği uçak örnekleme ise ayrıca ilginçtir. Uluslararası bir uçuş sırasında Suudi Arabistan toprakları üzerinden geçerken, bu sırada alkol kullanımının yasak olduğu duyurusudur bu. Her ne kadar Auge bu durumu *ulus, toplum ve kültür* ile ilişkilendirse de, söz konusu müdahale aslında siyasalın mekana müdahalesinden çok, mit ve imgelerin mekanla kurdukları ilişkiyle ilgilidir. Tüm teorisi boyunca özellikle transit mekanların tarih ve kimlik bileşenlerinden yoksun oluşundan dolayı antropolojik açıdan 'yok' olduğunu iddia etmesine rağmen bahsettiği uçak örneği, aslında kısmi bir yerleşmeyi vurgulaması bakımından oldukça ironiktir. Transit bir *non-space* olarak uçak, izdüşümü üzerindeki yasalarca tanımlanır, uçuş boyunca toprakla hiçbir fiziksel bağı olmayan yabancılardan ait olmadıkları bir kültüre, bir etik kümesine riayet etmeleri beklenir, dolayısıyla görünmeyen bir ideoloji tarafından kontrol edilir.

İnsanlar doğası gereği yer merkezlidir. Kişinin yaşadığı yere olan bağlılığını ve taşıdığı mirası üstünde uzlaşılabilir bir zaman mefhumuyla çözümlenmeye kalkışmak, zamanı miktara, mekanı ise bir çerçeveye indirgemekten farksız değildir. Lefebvre tıpkı üretim ilişkilerinde olduğu gibi mekansallaştırma etkinlikleri

¹²³ Bkz. Philip Hubbard - Rob Kitchin, Mekan ve Yer Üzerine Büyük Düşünürler, Çev. Emek Şevket Ataman, Litera Yay., İstanbul, 2018, s. 70.

içerisinde de bir tür müteakiplik ilişkisi olduğunu iddia eder.¹²⁴ Ancak bu sadece ardışık bir zamansallığı ifade eden örtük bir birikim değildir. Aynı zamanda çeşitli güç, ihtiyaç ve arzu ekonomilerini de içerir.

“Mekansallaştırma etkinliği zinciri, ürettiği (yerlerin temsili) ya da ima ettiği (bölgesel bir düzen) şeylere yaptığı göndermelerle işaretlenmiş gibi görünmektedir. Dolayısıyla biz bir yolculuk hikayesine sahibizdir: Yolculukların öyküleri ve eylemler, onlardan kaynaklanan ve onlara yol veren mekanlardan ‘alıntılar’la belirlenmiştir”¹²⁵. Diasporik ve enformel hareketlilikler sonucunda yinelenen kültürel katmanlaşmanın hem faili hem de nesnesi olan mekan, bireylerin yaşam pratikleri dahilinde ürettikleri taktik ve mücadelelerle birlikte anlam kazanır, ‘yer’leşir. Mekan oluş “... hem kurulu yapıyı çatlatma, yarma, bölme ve limitlerini karmaşıklaştırma, hem de kurumsal ve resmi mekanlarda bir açılma üretme anlamında yeni bir mekan açar”¹²⁶. Burada mimarlık: “hiçbir şeyin hareketsiz olmadığı mekanlardan müteşekkil, yalnızca olayları olası kılmak için var olan bir olaya dönüşür”¹²⁷.

İsrail’in Necef Çölü’nde yüzyıllardır göçebe olarak yaşayan Bedevi topluluklarının mekan algısı ile İsrail Hükmeti’nin buna karşı yürüttüğü politikalar, bu tip çelişkilerin merkezini oluşturan topofilik* kaygıların tartışılabilirliği bir örnek olarak sorgulanabilir. Geçmişte Osmanlı ve İngiltere gibi büyük devletlerin himayesinde yönetilen bu alan ve topluluklar, hiçbir dönemde sosyal yapılarına yönelik doğrudan bir müdahale ile karşılaşmamışlardır. Buna karşı İsrail Hükümeti

¹²⁴ Bkz. Henri Lefebvre, Mekanın Üretimi, Çev. Işık Ergüden, Sel Yay., İstanbul, 2015, s. 76-81. Lefebvre toplumsal mekanı toplumsal bir ürün olarak tanımlarken bir dönemselleştirme önerir: Mutlak mekan, kutsal mekan, tarihsel mekan, soyut mekan, çelişkili ve diferansiyel mekan. Bunlar Lefebvre’ün mekanın üretimine dair teorisinde, ancak birlikte ele alındığında ona özgünlük katan iki temel unsurdan bir tanesidir.

¹²⁵ Michel de Certeau, The Practise of Everyday Life, Berkeley, Los Angeles ve Londra, Universty of California Press, 1984, s. 120.

¹²⁶ Aktaran Nermin Saybaşı, Sınırlar ve Hayaletler, Görsel Kültürde Göç Hareketleri, Çev. Bülent Doğan, Metis Yay., İstanbul, 2011, s. 76, Mark Wigley, The Architecture of Deconstruction: Derrida’s Haunt, Cambridge, Massachusetts and Londra: The MIT Press, 1997.

¹²⁷ Roberto Masiero, Mimaride Estetik, Çev. Fırat Genç, Dost Kitapevi, Ankara, 2006, s. 211.

* Topofili, Yunanca *topos* (yer) ve *philia* (aşk) kelimelerinin birleşmesiyle oluşan bir kavramdır.

“bedevileri Necef’te Siyag isminde üçgen biçimindeki yedi yeni kasabaya yönlendiren bir ‘yerleştirme’ ve toplama politikası benimsemiştir”¹²⁸. İsraili siyasiler tarafından yürütülen istihdam politikaları, bir çok Bedevi’yi zorunlu göçe yönlendirirken arda kalan bölgeler İsrail’e hizmet veren çeşitli endüstriyel, askeri ve sağlık yapılarına tahsis edilmiştir.¹²⁹

Bedevi halkı için yurt, çöldür. İkamet etme büyük ölçüde konaklama ihtiyacına dayanır, ancak bildiğimiz manada ‘yer’leşmek onlar için ‘yerli’leşmenin önkoşulu olarak değil, hareketlilik içindeki bir olay olarak deneyimlenir. Yakın tarihli hiçbir haritada ikamet ettikleri köyler bulunmadığı için İsrail hükümeti tarafından yok sayılan mevcudiyetleri, çeşitli yıkım politikalarıyla sürekli olarak sınanmıştır.

Forensik Mimarlık kapsamında mimarlık bilgisi ve araçlarını, Pakistan, Afganistan, Somali, Gazze ve Filistin gibi savaş bölgelerinde adli bir disipline dönüştüren Eyal Weizman, çatışma mekanlarında meydana gelen fiziksel ve psikolojik tahribatlara dair çeşitli araştırma ve arşiv çalışmaları yapmaktadır. Bu çalışmalardan birisi olan Ground Truth Projesi, yasadışı Filistinli Bedevi köylerinin devlet güçleri tarafından maruz kaldıkları yıkım ve tahribatların çeşitli tarihi, yasal ve maddi deliller çerçevesinde derlenerek belgelenmesini kapsamaktadır.¹³⁰ Bu çalışma, projenin merkezini oluşturan Al - Aragip’te yürütülmüştür. Çünkü günümüze kadar yüzden fazla imha ve yıkım operasyonuna maruz kalan Al - Aragip Bedevileri, kendi mekan kültürleri konusunda ısrarlı ve kararlı bir toplum olarak yıkıma karşı hala varlık ve inşa mücadelesi vermektedirler. Yeniden inşa edimi hükümet tarafından illegal olarak da tanımlansa mevcudiyetlerinin bir kanıtı olarak sorunsallaştırılır. Hükümet’in istihdam politikalarıyla ehlileştirmeye çalıştığı bu mücadele *yerin* yasalarca tanımlanan sınırlarını sürekli olarak yalanlaması bakımından oldukça önemli bir örnektir.

¹²⁸ Alastir Bonnett, Harita Dışı, Çev. Hilal Öztürk, Maya Kitap Yay., İstanbul, 2016, s. 115.

¹²⁹ Bkz. <https://www.naqab.org/history> (Erişim Tarihi: 17.03.2018)

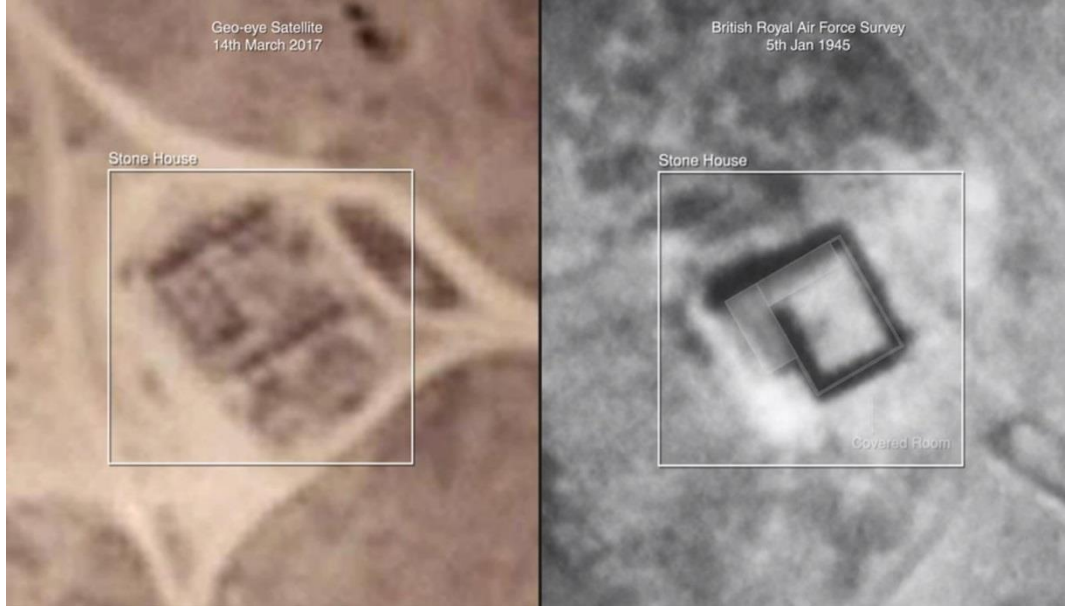
¹³⁰ Bkz. <https://www.forensic-architecture.org/case/ground-truth/> (Erişim Tarihi: 17.03.2018)

Burada yıkılan ve değişen mekanlara ait imgeler, geçmişle olan ilişkinin bir parçası olarak kaybolan bir yerin hikayesini tekrar yazarlar. Geçmiş ve güncel fotoğrafların toplanması ve uydu görüntüleri üzerinden çakıştırılmasıyla oluşturulan yeni haritalar “sadece yıkım ve imha etme durumlarını değil, aynı zamanda devam eden yaşamlarını ve direnişlerini de belgeliyor”¹³¹ (Fotoğraf 10,11, 12). Necef ölü’nde yıkımdan sonra kalan izler, aslında yer olma ve yerleşme potansiyelleri arasında bir tür ölçüt olarak tanımlanan tarihselliğe ve hatta legaliteye karşı direniyor gibi görünmektedir: Bugüne kadar bilişsel bir müteakiplik ilişkisi çerçevesinde gelişen yaşam ve kültür mücadeleleri aslında önce zihinsel olarak başlayan mekansallaştırma etkinliğinin inşasına ve hatta bu etkinliğin hafıza üzerinden aktarılan sürekliliğine dikkat çekmesi bakımından oldukça önemli dinamiklerdir.

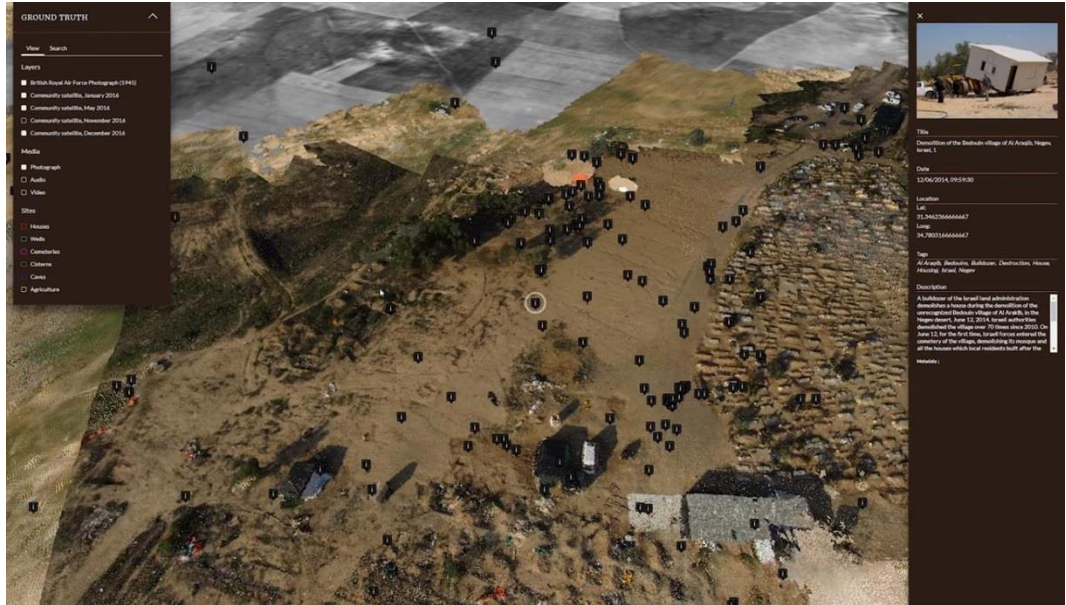
Fotoğraf 10: Uydu Görüntüsü. <https://www.forensic-architecture.org/case/ground-truth/>
Erişim Tarihi: 17.03.2018

¹³¹ Haritaların oluşum sürecinde izlenen metod ve gerçekleştirilen atölye çalışmalarına dair detaylı bilgi için: Bkz. <https://www.forensic-architecture.org/case/ground-truth/> (Erişim Tarihi: 17.03.2018)

Fotoğraf 11: Uydu görüntüleriyle tarihi fotoğrafların karşılaştırılması.

<https://www.forensic-architecture.org/case/ground-truth/> Erişim tarihi: 17.03.2018

Fotoğraf 12: Hava ve çevre fotoğraflarıyla köyün dijital ortamda yeniden canlandırılması.

<https://www.forensic-architecture.org/case/ground-truth/> Erişim tarihi: 17.03.2018

Ayrıca ironik bir şekilde “*geleneksel kıyafetleri, yiyecekleri, etnografik açıdan önem arz eden eşyaları, turistlerin ve devletin dikkatini çekiyor ve hatta saygı görüyorlar; ancak yer kabul edilmediği sürece eserlere duyulan saygı, çok da fazla bir şey ifade etmiyor*”¹³² gibidir. Etnik ve kültürel yapılar arasındaki farklılıklardan kaynaklanan merak, nedense onlara özgü nesne ve değerleri bir yer üzerinden okuma ve deneyimleme arayışındadır. Harita okuma pratiği, pekiştirdiği merakın aynı zamanda tatmin edici en temel unsurlarından biri olarak sorunsallaşır. Bu tip olguları, ‘turist bakışıyla’ doğrudan ilişkili olarak sorgulayan John Urry’e göre aslında burada “*özellikle hayal kurma ve fantezi aracılığıyla, ya alışıldık biçimde karşılaşılanlardan farklı anlamlar içeren ya da farklı bir düzeyde oluşan yoğun hazlara yönelik bir beklenti vardır*”¹³³.

Modern seyahat etkinliği zorunlu olarak bir yer veya yerlerde konaklama pratiği gerektirir. Gündelik hayatın çalışma ve sosyal temposunun dışında turistik gezilere ayrılan zaman ve mekanların cazibesi, bir tür keşif yanılmasıyla kaynaklanır. Keşfin cazibesi, seyre sunulan ve genellikle de beklenildiği üzere bulunduğu yer ile ilişkili ve o yere özgü -bu, Paris’in romantiklik atfedilen sokak dokusu ve yahut Beyrut’un renkli çarşıları olabileceği gibi herhangi bir doğa parçasının otantik bir kesiti de olabilir- nesnelere, göstergelere veya tatlarla karşılaşma ihtimalidir.¹³⁴ Üstelik keşif turunuzun ardından, muhtemelen tek ergonomik tarafı yaşadığınız deneyimi teyit etmek olan bir çok hediyelik eşyayla dönebilir, vaat edilen gezi imgesini siz de bir imitasyon ucuzluğuna indirgeyebilirsiniz. Mesela Afrika kökenli bir tanrı çalışma kağıtlarınızı tutabilir ya da bir Hint tılsımı buzdolabınızı süsleyebilir... Söz konusu nesnelere imlediği anlamlar, topolojik bir dönüşüme uğrar: Afrika’lı tanrı işlevselleşirken bozulan yapısı bir başka mekanda bir tılsım magnetiyle kutsanır. Artık her şey her yerde olabilir ancak kapitalizm oldukça yetkin bir şekilde bu mübadele arzularını araçsallaştırır. Burada “*söz konusu olan,*

¹³² Alastir Bonnett, Harita Dışı, Çev. Hilal Öztürk, Maya Kitap Yay., İstanbul, 2016, s. 115.

¹³³ John Urry, Mekanları Tüketmek, Çev. Rahmi G. Ögdül, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2015, s. 198.

¹³⁴ John Urry, a.g.y., s. 199.

kapitalizmin coğrafyaya ne yapmakta olduğu meselesi değildir sadece, daha çok coğrafyanın kapitalizm için ne yapabileceği meselesidir... ”¹³⁵.

Turistik amaçla dolaşıma sunulan ve çoğu kez medya aracılığıyla güdülenen fanteziler, aslında birer metaya indirgenen coğrafi ya da kültürel kesitleri sınırlar. Ancak bu, sadece mekansal bağlamda yürütülen koruma politikalarıyla olmaz. Bir tatil köyünü, otantik bir peyzaj dokusunu ya da pitoresk bir kasabayı sadece duvarlar veya çitlerle vurgulamanız yeterli değildir. Burada söz konusu olan hepsinden öte bir kimlik, bir aura pazarlayabilmektir. Elbette ki bu da bir taklit ya da bir dekor olacaktır. Burada tüketim demokrasinin önüne geçiyor gibi görünmektedir. Çünkü politik ya da ekonomik fark etmeksizin herhangi bir ideolojiye ait tüm reklam ve propagandalar artık *“hangi programı savunduğundan çok, hangi kimliği, hangi imgeyi ya da üslubu seyre sunduğu”¹³⁶* ile akışkan ve etkileyici bir nitelik kazanabilir.

Herhangi bir kültürün tanımlayıcı değer ve öğeleri, politik ve kapitalist aktörlerin seslendiği modern seyyahlar(!) için masalsi bir deneyime dönüşür. (Ancak vakit dardır, nakittir! O yüzden bin bir gece genellikle üç gün iki gecelik turlara sığdırılır.) Söz konusu çıkar gruplarının topofili takıntısı sadece farklı ya da etnik olanın egemenliğini ve ayrıksılığını vurgulamakla kalmaz, aynı zamanda sabitlediği mekan ve toplumsallıkları mevcut imgelerle sınırlayarak doğası gereği akışkan olan kültür olgusunu baskılar. Bu ayrıca, bizim dışımızda ve bizden farklı olan toplulukları tanıma ve anlama biçimimizi de belirleyen bilgiyi pekiştirir. Ulusları, devletleri ya da kabileleri, toplumsal veya kültürel yapıları genellikle coğrafi temelli olarak algılarız. Bu veri elbette ki kritiktir, ancak günümüz dünyasında bu örüntüleri tanımlayıcı tek nosyon değildir. Zaten artık coğrafi imgeler de sadece kartografya ile sınırlı değildir.

¹³⁵ Aktaran Edward W. Soja, Postmodern Coğrafyalar, Eleştirel Toplumsal Teoride Mekanın Yeniden İleri Sürülmesi, Çev. Yunus Çetin, Sel Yay., İstanbul, 2017, s. 95, Neil Smith, Uneven Development: Nature, Capital and the Production of Space, 1984, s.11, önsöz.

¹³⁶ Nurdan Gürbilek, Vitrinde Yaşamak, Metis Yay., İstanbul, 2014, s. 35.

4. KENTSEL YAŞAMDA SINIR İMGELERİ

“İçinde bulunduğumuz çağ, belki de her şeyden önce mekanın çağı olacaktır. Yakın ve uzağın, yan yana ve dağınık olanın, bitişikliğinin çağında yaşıyoruz: Çağımız eşzamanlılık çağı. Kanımca zaman içerisinde akıp gelişen uzun bir ömür olarak yaşamıyoruz dünyayı: Onu ilişkiler kuran ve kendi yumağıyla kesişen bir ağ gibi deneyimlediğimiz bir uğraktayız.”

Michel Foucault

“Kişisel yerinden - oluşların özgül bir toplumsal boyutları vardır.”

Richard Sennet

Arzulanan fiziksel bütünlüğünün bilişsel bir karşılığı olmaması nedeniyle tipik bir kent pratiğinden bahsetmek mümkün değildir, kent kesitleri üzerinden deneyimlenir. Her ne kadar şehircilik yöntem ve araçlarıyla belli sınıfsal ve işlevsel örüntülere indirgenmeye çalışılsa da mekanın, onu biçimlendiren sistemin çok yönlü çalışan bir dinamiği olduğu unutulmamalıdır. Çünkü “*mekanın kodu hem mekanda yaşamayı, hem de mekanı anlayıp üretmeyi*”¹³⁷ sağlar.

Tarihin palimpsest dokusunda katmanlaşan yeni ekonomik ve kültürel hareketlilik sadece bir yer değiştirme pratiği olarak göç ile değil, aynı zamanda dijital platformlar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Etkileşim arttıkça izolasyon kaygısı artar. Ayrışma korunmayı gerektirir. Kentsel mekanlar, özellikle etnik ve ekonomik politikaların sınındığı bir alana dönüşür. Bu yüzden şehir merkezlerine kadar sızan sınır öğelerinin aslında denetim için mi yoksa daha çok güvenlik amacıyla mı konumlandırıldığı belirsizdir.

Bilişsel bağlamda imgenin işaret ettiği bilgi tahakküm altına alınabilir, toplumsal düzeyde bir *denetim* aracı olarak kullanılabilir. Bilginin aynı zamanda gücü temsil etmesinin ironik olarak politik karşılığı budur. İktidar araçları, denetim

¹³⁷ Henri Lefebvre, *Mekanın Üretimi*, Çev. Işık Ergüden, Sel Yay., İstanbul, 2015, s. 76.

ve kontrol odaklı planlama stratejileri ile belli kodlar çerçevesinde bir düzen tesis eder. Burada *“mekanın homojenliđi, bir Őeylere denk dūŐmektedir: bir yanda iradeler, birleŐtirici stratejiler, sistematikleŐtirilmiŐ mantıklar, diđer yanda ise indirgemeci ve sonuđ olarak basitleŐtirici temsiller”*¹³⁸. YaŐam tarzımızı yōnlendiren *“yūrūrlikteki temsiller, belirli tahakküm biđimlerinin yeniden Őretimine katkı yaparken alışkanlıklara, davranıŐlara ve edimlere biđim verir”*¹³⁹. Ancak dūnyayı kavrama biđimimizi tanımlayan verili imgeleme sūrēçlerine karŐı bugūn melezlenen toplumsal bilinç, kolektif imgelerin iŐaret ettiđi bilgileri sorunsallaŐtırır.

Bugūn cođrafyanın her kesitinde benzer sōylemler Őzerinden meŐrulaŐtırılan gūvenlik duvarları ve bariyerler aslında iđ ve dıŐ ayırımının, ulus-devlet sınırlarından çok daha keskin ve Őiddetli bir Őekilde deneyimlendiđi bir gūndeliklik yaratmaktadırlar. Kamusal ve Őzel alanların çeŐitli grup dinamikleri ile hem formel hem de biliŐsel bađlamda yaŐadıđı dōnūŐimler ise planlama yōntem ve arađlarını sorgulamaya yōneltirler.

Gūnūmūz toplumsal Őrūntülerinin sahip olduđu grift yapı nedeniyle zaten oldukça kırılğan olan imgeleme sūrēçleri, mevcut sembol, iŐaret ve gōstergeler Őzerinden sorunsallaŐır. Kamusal bir mekan, bir cephe, bir vitrin ve hatta bir grafiti ıalıŐması bile en az militarist bir sınır Őgesi kadar etkili ve yōnlendirici olabilir: Mekana dair verdiđi bilgi kadar hitap ettiđi kitleyi sōzsūz bir diyalogla tasvir edebilir. İmajlar Őzerinden geliŐen bu yeni gūndelik dil ise, kentsel hayatın kađınılmaz sosyal sınırları olarak deneyimlenir.

¹³⁸ Henri Lefebvre, Kentsel Devrim, ıev. Selim Sezer, İstanbul, 2015, s. 157.

¹³⁹ Stavro Stavrides, MūŐterek Mekan, MūŐterekler Olarak Őehir, ıev. Cenk Saraıođlu, Sel Yay., İstanbul, 2018, s. 201.

4.1. Kent ve Sınırlar

“Dünyanın oyunu tuhaf bir biçimde değiştirmiştir, çünkü artık ıraksamalı oyun olmuştur. Varlıklar, kendi içlerinden dışa vurdukları birlikte -olanaklı ve yakınsayan dünya üzerine kapanmak yerine, kendilerini dışarıya sürükleyen ıraksayan diziler ve birlikte- olanaklı kümeler tarafından ayrı yönlere çekilmekte ve açık halde tutulmaktadır... Bu bir kapanmalar dünyasından ziyade bir kaplamalar dünyasıdır.”

Gilles Deleuze

Kentsel yaşamda özel ve kamusal alanlar arasındaki ayrımın kökeni, Antik dönem Yunan *polisinde* yer alan *oikos* (hane) ile *ecclesia* (siyasal meselelerin tartışıldığı alan) arasındaki ayrıma kadar uzanır. Bu ikisi arasında konumlanan *agora* ise, bir sınırdan ziyade iletişimi işler ve sürekli kılan bir yapı olarak bir tür ara yüzey işlevi görür. Bu üçüncü alan “... çift değerli her ortam ya da sahipsiz toprak (daha doğrusu, bir çok sahibi olduğu için sahipliği tartışmalı toprak) gibi, diyalog, işbirliği ve uzlaşma mekanı olduğu kadar, sürekli gerilimin ve çekişmenin yaşandığı bölgedir de”¹⁴⁰. Bu bağlamda *agora* hem özel çıkarlarla kamusal ihtiyaçların çatıştığı hem de birbirlerini dengeledikleri toplumsal bir mekan; siyasetin sınındığı ve deneyimlendiği bir alan olarak tanımlanır. Bugün agoranın çağdaş eşdeğeri olarak kabul edilen sivil toplum ve ihtilafli toplumsal mekan modellerinin çoğu, aslında stratejik olarak siyaset yapmayı mümkün kılacak taktiklerle şekillendirilir.

Tarihsel süreç içerisinde *agora*, toplumsal ve bireysel özerkliğin silinmesine yönelik iki tür istilaya maruz kalmıştır. Modern dönemde etkili ve istikrarlı eylemlerin önünde bir engel gibi görülen *agora*, kamusal alanların özelleştirilmesiyle yok edilmeye çalışılırken, totaliter rejim kamusal alanda eritilen özel alanlarla sorunsallaşır.¹⁴¹ Yönelimleri her ne kadar farklı gibi görünse de buradaki ortak kaygı, iktidarın düzen ve itaat idealine karşı geliştirilebilecek her türlü eleştiriyi etkisiz kılmaktır. Modern dönemde kamu, devlet tarafından temsil edilirdi. Bu dönemde agoranın işgali, düzen fikrinin gündelikliği karakterize etme çabası olarak

¹⁴⁰ Zygmunt Bauman, *Siyaset Arayışında*, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yay., İstanbul, 2014, s. 97.

¹⁴¹ Bkz. Zygmunt Bauman, a.g.y., s. 104.

yorumlanabilirken bugün fiziksel bağlamda terk edildiği görülen agora, aslında bireysel seçim özgürlüğü yanılması ile kontrol edilmektedir.¹⁴² Nitekim kamu idaresinin her anlamda merkezsizleştiği görülmektedir. Bunu siyasetin yapıbozumu olarak yorumlayan Bauman'a göre toplumsal mekanlar üzerindeki bu baskının asıl nedeni; iktidar ve iktidarın seçkin ortaklarının, küreselleşme, sermayenin mekandışılması, dernekler, sendikalar veya siyasi partiler gibi kolektif eylem biçimlerinin üretim sistemi içindeki yer ve rollerini yitirmesi karşısında bir tür siyaset yapma arayışıdır.¹⁴³ Artık tehdit agorada üretilebilecek siyasetten ziyade, siyaset yapmanın imkansızlığıdır. Bununla yüzleşen iktidar, devletin kurucu ögesi olma rolündeki ısrarını vurgulayacak hamleleri meşru kılacak savlar ve paradoksal bir biçimde bunları meşrulaştıracak girişimlerle kentsel mekanları sorunsallaştırır.

20. yüzyılın sonlarından itibaren altın çağını yaşayan bilişim ve savunma teknolojileri bildiğimiz tüm beşeri engelleri aşabilecek kapasiteye sahipken, dünyanın her yanını sarmış sınır ikonlarının inşası ironik bir biçimde hala devam etmektedir. Küresel dünyanın kaçınılmaz fenomenlerinden olan terör olayları, sınıf dinamikleri ve etnik çatışmalar, sınır bölgeleri de dahil olmak üzere tüm ulusları tehdit eden sosyo-ekonomik krizin farklı veçhelerini oluşturmaktadır. Bu süreçte ortaya çıkan silahlanma yarışı ise hem savunma politikalarını düzenlemekte hem de terör ile mücadele yöntemlerini meşrulaştırmaktadır.

Ancak olası tehditler ile uygulamalar arasındaki değişiklikler şaşılacak derecede farklılaşmaya devam etmekte, toplumsal refah düzeyini arttırabilecek kaynakların bir çoğu yine devletler tarafından -militarist- teknolojik projelere yönlendirilmektedir. Üstelik bu politikalar toplumun bir çoğunu hiç de rahatsız ediyor gibi görünmemektedir... *“Bugün çoğu Amerikalı, terörün çözümününün siyasi olmaktan çok teknolojik olduğunu düşünüyor. Örneğin, nanoteknoloji alanına milyonlar yaratılınca, ABD'nin her bir Afgan mağarasına, Yemen isyancısına ve*

¹⁴² Zygmunt Bauman, a.g.y., s. 83.

¹⁴³ Zygmunt Bauman, a.g.y., s. 108.

*Kuzey Afrika kampına biyonik bir casus sinek gönderebileceğine inanıyor*¹⁴⁴. Günümüzde bu, Afganistan değil de Suriye ya da yeryüzündeki herhangi bir ülke de olabilir elbette. Ancak bu fikir rekabet halindeki diğer bir çok ülkeye göz dağı verdiği gibi, ulus içi hiyerarşik ilişkileri de tekrar düzenlemekte, baskı altındaki hayatın gerekliliği inancını pekiştirmektedir.

Kenti ve toplumu tehdit eden tehlikelerden korunmak amacıyla uygulanan yönetsel prosedürlerin bir çoğu, mevcut hukuk sisteminin dışında ve onun üstünde ayrıcalıklı mekanlar yaratmaya yönelik girişimleri dayatırlar. Bu bağlamda karşılaştığımız ‘kırmızı bölgeler’: *“...potansiyel tehditleri sınıflandırır, böylelikle de erişimi sınırlar ve gelişmiş giriş çıkış kontrol sistemlerini devreye sokar*¹⁴⁵. Ancak bu girişimler, pragmatist bir işlevden ziyade, ideolojik taktiklerin yönetsel unsurları olarak tartışılabilir. Çünkü devlet, *“böylelikle, davranışları kategorize eden, dışarıdan dayatılmış ve totalleştirici bir şehir kartografyasının oluşumuna katkıda bulunur*¹⁴⁶. Kentlerin gündelik yaşam pratiklerini yeniden tanımlayan bu yönetsel prosedürler, görece portatif yapı elemanları ile konumlandırıldıkları bölgelerde istisnai durumları normalleştirme eğilimi gösterirler.

*“21. yüzyılın başında mantar gibi çoğalan duvarların en çarpıcı yanı, iktidarın şebekeleşmiş, sanal, mikrofizik, hatta akışkan olduğu, halkların ise melezleşmese bile giderek birbirleriyle bağlantılı hale geldiği geç modern dünya bağlamında, fiziksel, katı ve modern öncesi bir görüntü sergilemeleridir*¹⁴⁷. Duvarlar artık mülkiyet temsillerinden çok politik stratejilerin göstergeleri haline gelmiştir. Günümüz güvenlik duvarları *“bölgeyi ikiye bölen kesintisiz bir şeritten*

¹⁴⁴ Yuval Noah Harari, Sapiens, İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi, Çev. Ertuğrul Genç, Kolektif Yay., İstanbul, 2018, s. 261.

¹⁴⁵ Stavro Stavrides, Müşterek Mekan, Müşterekler Olarak Şehir, Çev. Cenk Saraçoğlu, Sel Yay., İstanbul, 2018, s. 36.

¹⁴⁶ Stavro Stavrides, a.g.y., s. 36.

¹⁴⁷ Wendy Brown, Yükselen Duvarlar Zayıflayan Egemenlik, Çev. Emine Ayhan, Metis Yay., İstanbul, 2011, s. 96.

çok, hakim bir bölünme 'durumu' -yer değiştiren bir sınır- olarak anlaşılması daha doğru olan, parça parça ve süreksiz bir dizi iç bariyer halini almıştır”¹⁴⁸.

11 Eylül sonrası ABD’de kullanılan portatif güvenlik duvarları (ters dönmüş ‘T’ harfine benzeyen geçici çimento bariyerler, ilk olarak New Jersey ücretli otoyol yapımında kullanılmıştır), fiziksel tehlikeleri önlemekten ziyade -ki bu zaten olası tüm biyolojik ve kimyasal tehditler nedeniyle mümkün değildir- tüm hukuksal tedbirleri askıya alabilecek sürekli bir tehlikenin varlığına dikkat çeker. Zaferin ya da tehlikenin büyüklüğüne göre stratejik olarak yeniden konumlandırılır. Bu yapıların varlığı, yeni toplumsalın algı biçimlerini manipüle etmek için kullanılır. İsrail duvarı kimi Yahudiler için güvenlik ve zaferi temsil ederken, Filistin toplumsalı için vahşet ve yenilgiyi anıtsallaştırır. Bugün, bu tip duvarlar üzerine yapılan her müdahale belki de en çok bu yüzden önemli ve kritiktir.

Duvar kendi başına olumlu ya da olumsuz bir öge değildir. Duvarları algılamamız ve anlamlandırmamızda, tarihsel çağrışımlar kadar söylemler ve bağlamlar etkilidir. Söz konusu okumayı kimin yapacağı önemlidir. Toplumsalı tanımlayan tarihi ve kültürel birikim üzerinden kolektif bir algı biçimi gelişir ve fiziksel dünya bu normlar üzerinden yorumlanır. *“Bu kimlik, bellek ve nostalji sorunları, iletişim biçimleri ve akışıyla birbirinden ayrılmaz bir şekilde ilişkilidir”¹⁴⁹.* Edward Said’e göre: *“Evin nesnel uzamı -köşeleri, koridorları, kileri, odaları- eve şiirsel olarak yüklenenlere oranla pek önemsizdir; yüklenen, genellikle, adlandırılıp duyumsayabileceğimiz imgesel ya da mecazi bir değeri olan -evi ‘perili’, ‘yuva gibi’, ‘hapishane gibi’ ya da ‘büyülü’ kılabilen- bir niteliktir. Yani uzam, bir tür şiirsel süreçle, duygusal, hatta ussal bir anlam kazanır: Boş ya da adsız uzak alanlar, burada bizim için anlama dönüşür”¹⁵⁰.*

¹⁴⁸ Eyal Weizman, *Hollow Land: Israel Architecture of Occupation*, Verso Press, Londra, 2007, s.177.

¹⁴⁹ David Morley & Kevin Robins, *Kimlik Mekanları, Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar*, Çev. Emrehan Zeybekoğlu, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2011, s. 129.

¹⁵⁰ Edward Said, *Şarkiyatçılık*, Çev. Berna Ülner, Metis Yay., İstanbul, 1999, s. 64.

Duvarlar, yapısal olarak ne kadar karmaşık ve ilginç de olsalar; genellikle ayırma, bölme, koruma, destekleme ve yönlendirme işlevlerini görürler. Fizyolojik olarak ister bir binanın inşası ister bir yerleşim biriminin -siteler, mahalleler- çeperleri olsun, çoğunlukla somut bir işlevi vardır. Ancak tasarımları, belli davranış kodlarını imleyerek iletişim ve bildirişim dizgeleri oluştururlar. Wendy Brown *duvarlar* hakkında iki yaygın inanışa dikkat çeker: 1) tamamen işlevseldirler; 2) siyasi ve kültürel kimlikler üreten beşeri düzenleme potansiyelleri vardır.¹⁵¹ Brown'a göre; duvarlar, öncelikle söylemler üzerinden doğup şekillendikleri için konumlandırıldıkları zaman ve mekandan bağımsız olarak düşünülemezler. Ayrıca harekete geçirdikleri imgeler sayesinde, tanımladıkları mekana dair bazı ipuçları verir, yönlendirirler: Toplumsal yaşamda dışlama ve soğurma, yansıtma ve içine alma işlevlerini gerçekleştirirler.

*“Aralıksız olarak korunan, güçlendirilen, yıkılan kurulan ve üzerinde hak iddia edilen hudutlar... kültürlerin hangi ölçüde resmi ve gayri resmi anlatılar arasındaki mücadelenin ürünleri olduğunu ortaya koyar: Bu anlatılar, büyük oranda devlet ve devletin dışlayıcı, kendine mal edici ve gasp edici tedbirlerinin olduğu kadar, içerici, birleştirici ve onay verici tedbirlerinin de lehine dolaşıma sokulan alıntılardır”*¹⁵². Nitekim sınır bölgelerinde yapılan etnografik çalışmaların paradoksu da bu alıntılarda yatar, daha doğrusu bu alıntılarda gizlidir. Ancak sınırın müzakere mekanı olarak işlevselleştirildiği çalışmalar aynı zamanda müzakere edilen değerleri münhasırlaştırır. Sınır, bir değişken olarak değil sayıltı bir referans noktası olarak kullanılır. Burada kültüre ilişkin asıl problem kültürün sınırlandırılmasıdır. Kültürel nosyonlar sanki belli bir coğrafyada doğup büyüyen ve nitekim içselleştirildiği toplum tarafından tüketilen ve yeniden üretilen normlar gibi karakterize edilir.

Günümüz enformasyon çağında sınırlar, iktidarın şebekeleşmiş ikonlarına karşı her gün sayısız sanal duvar arasında gezinen bizler için ise jeopolitik bir yer kipi olmaktan çok daha fazlasını ifade etmektedir. Uluslararası dolaşım hatlarından,

¹⁵¹ Bkz. Wendy Brown, Yükselen Duvarlar Zayıflayan Egemenlik, Çev. Emine Ayhan, Metis Yay., İstanbul, 2011, s. 90-109.

¹⁵² Hastings Donnans - Thomas M. Wilson, Sınırlar, Kimlik, Ulus ve Devlet'in Uçları, Çev. Zeki Yaş, Ütopya Yay., Ankara, 2002, s. 188.

müze, okul ve alışveriş merkezlerine kadar tüm kamusal alanlarda uygulanan sanal ve genetik güvenlik tedbirlerinin, “*sınır denetiminin tarihte görülmedik düzeyde bireyselleşmesine*”¹⁵³ yol açtığı aşıkardır.

Evrensel güvenlik anlayışı, her bireyin olası bir tehdit olduğu varsayımı üzerinden kurgulanır. Güvensizlikler, günümüz denetim politikalarının toplumdaki pratik sonuçları olarak okunabilir. Mücadeleyi diri tutmak, devlet tekelindeki denetim anlayışını kutsallaştırır. Olası tüm güvenlik önlemleri için -farklı sosyalitelere ait de olsa- her insanın asgari düzeyde tehlike taşıdığı savı; bir suçlu gibi idame ettirilen yaşamların sürekli gözetim altında tutulmasını normalleştirir. Ancak bu gözlem ve beraberinde getirdiği kontrol, iktidar ve tahakküme maruz kalan toplum ve toplumlar arasında görelî imkanların sınıandığı bir alan olarak sorunsallaşır.

Bu ikiliği Forensik Mimarlık adı altında inceleyen Eyal Weizman’a göre gözetim şeffaflığı görelidir. İktidar tarafından yönlendirilir. Weizman, özellikle silah ve bilişim teknolojisindeki farka odaklanır. İnsansız hava araçlarının insan figürlerini ayırt edecek hassasiyette geliştirilmesine rağmen uydu görüntülerinin bunu maskeleyecek şekilde tasarlanmış olmasını sorgular.¹⁵⁴ Bu iki teknoloji arasındaki görüş farkını ‘inkarın mekanı’ olarak tanımlar. Kamusal mahremiyeti sağlamak amacıyla standardize edilen 50 cm/piksel görüntü kalitesinin, insan yüzlerini kamufle ettiği gibi şiddet ve hak ihlallerini de gizleyecek bir illüzyon olduğunu savunur. Nitekim sürekli gözetim altındaki insanların, otoriter kuvvetler tarafından modüler bir öznelliğe indirgendiği; bireyin hangi noktada hangi davranışının hangi duvarı aşındırdığının sadece *denetim* mekanizmaları tarafından tanımlandığı söylenebilir.

Bugün duvarlar, “*içeride savunulana da, dışarıda bırakılıp defedilen veya püskürtülenin de devletler veya yurttaşlar olmadığı, her iki taraftaki tebaaların, siyasi iktidarın, siyasi kimliğin ve şiddetin bölgesel anlamda devletlerden ve*

¹⁵³ Karine Bennafla, ‘Sınır’ı Tartışmak: Yuvarlak Masa Söyleşisi, Toplum ve Bilim, Sayı:131, İletişim Yay., İstanbul, 2014, s. 19.

¹⁵⁴ Bkz. Eyal Weizman, Saptanabilirliğin Eşiğinde İnsansız Hava Aracı Savaşı, Çev. Emre Koyuncu, 2016. Detaylı bilgi için: <https://www.forensic-architecture.org/> (Erişim Tarihi: 07.01.2018)

egemenlikten bağımsız olabildiği bir iç/dış ayrımını ifade etmektedir”¹⁵⁵. Bu bağlamda sınırların oldukça karmaşıklaştığını iddia eden Bennafla’ya göre “sınırlar devlet topraklarına oranla, dışa ve içe doğru ağ biçiminde yayılmış durumdadır. Dolaşımın gittikçe yoğunlaşması ve heterojenleşmesi sonucunda devlet sınırları belirsizleşti ve yerlerini ulus sonrası dönemi karakterize eden, ağ biçimli, ‘rizomatik’ bir dünya aldı”¹⁵⁶.

Söz konusu rizomatik yapı Deleuze ve Guattari’nin Bin Yayla adlı yapıtlarında önerdikleri alternatif ‘oluşum’ tipi olarak düşünülebilir. ‘Rizom’, klasik sosyal teorinin özellikle kültür kuramındaki yaklaşımının aksine herhangi bir noktada yeniden filizlenebilen, çatallanabilen; tekil yeğliliklerden ziyade çoğul oluşumların mekanı olan tikel ağ yapısını ifade eder. Birim ve hatta boyutlardan ziyade hareketli yönlerden oluşur.

“Bir rizomun başlangıcı ya da sonu yoktur; her zaman ortadır ve şeylerin arasındadır, ara-oluştur, intermezzodur... Ağaç, ‘olmak’ fiilini empoze eder, fakat rizomun dokusu ‘ve...ve...ve...’ bağlacıdır. Bu bağlacın olmak fiilini sarsmak ve yerinden etmek için yeterli gücü vardır. Nereye gidiyorsun? Nereden geliyorsun? Nereye yöneliyorsun? Bunlar tümüyle boş sorulardır. Beyaz bir sayfa açmak, yeniden sıfırdan başlamak, bir başlangıç ya da bir temel aramak –bunların hepsi yanlış bir yolculuk ve hareket kavramı ima ediyor... (...) Orta hiçbir şekilde bir ortalama değildir; aksine şeylerin hız kazandığı yerdir. Şeyler arası, bir şeyden diğerine gidip gelen, yeri tespit edilebilir bir ilişkiyi göstermeyen bir düşey yöndür, birini ve ötekini süpüren bir vev hareket, kıyıları aşındıran ve ortasında hız kazanan, başı veya sonu olmayan bir akıştır”¹⁵⁷.

¹⁵⁵ Wendy Brown, Yükselen Duvarlar Zayıflayan Egemenlik, Çev. Emine Ayhan, Metis Yay., İstanbul, 2011, s. 99.

¹⁵⁶ Karine Bennafla, ‘Sınır’ı Tartışmak: Yuvarlak Masa Söyleşisi, Toplum ve Bilim, Sayı:131, İletişim Yay., İstanbul, 2014, s. 19.

¹⁵⁷ Aktaran Ayhan Kaya, Ekim 2004, İdeolojiden İdeolojiye: Düşüncebilimden Kimlikbilime, Gilles Deleuze And Felix Guattari, A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia II, London: The Athlone Press, 1988, s. 25.

Burada ‘orta’ olarak vurgulanan konumlanma, bir araf tasavvuru değildir. Gilles Deleuze ve Felix Guattari, kültür kuramındaki ikili kartezyen düşüncenin aksine, ne *biz* ne de *ötekine* ait olan, tüm farklılık ve çeşitliliklerin hiyerarşik olmayan bir şekilde yorumlanabilir olduğu alternatif bir ‘üçüncü alan’ önerirler.¹⁵⁸ Bu bağlamda ‘rizom’ yani kök sap, yatay iletişim ağları geliştirerek sebep ya da sonuçtan ziyade süreci vurgular. Deleuze ve Guattari’nin bir ‘yaylayı’ tanımladıkları haliyle titreşimlerin, yoğunlukların, kesişmelerin ve alaşımların olduğu yeri ifade eder: “*Bir yayla her zaman oradadır, başta ya da sonda değil. Bir rizom yaylalardan yapılmıştır, ...gelişimi bir bitiş noktasına doğru ya da dışsal bir sona doğru yönelmekten kaçınan, sürekli bir öz-titreşimli yoğunluklar bölgesi...*”¹⁵⁹. Birlikleri değil, çoklukları temsil eder. Yayla kaostur aslında, organsız bir bedendir; “*şeylerin oluştuğu, oluşur oluşmaz parçalara ayrıldığı içkinlik düzlemidir*”¹⁶⁰. İçkinlik düzlemi kavramların çekip çıkarıldığı kaos kesitleridir. Tabi ki koşullar değişebilir ancak değişim içeriden gelir ve yeni fenomenler üretilir.

Deleuze ve Guattari’ye göre “*toplumsal mekan, içinde oluşan ilişkilerden önce varolmaz; aksine mekan, içkin ilişkileri biçimleyen çizgilerin çizilmesiyle oluşturulur sadece*”¹⁶¹. İçkin ilişkilerin ilk ögesi olan *çokluk*, heterojen koşullar içerir. Ancak yoğunluk, rastlantısal olarak peş peşe eklemlenen bir grup nesne tarafından üreilmeyecektir. Bu nesnelere tutarlılık kazanmaları bakımından ilişkilendirilerek birbirlerini etkilemesi gerekmektedir, yani bir şey olmalı, bir şey üretilmelidir.¹⁶²

¹⁵⁸ Bkz. Gilles Deleuze - Felix Guattari, Müzakereler, Bin Yayla Üzerine Mülakat, Norgunk Yay., İstanbul, 2013.

¹⁵⁹ Aktaran Ayhan Kaya, Ekim 2004, İdeolojiden İdolojiye: Düşüncebilimden Kimlikbilime, Gilles Deleuze And Felix Guattari, A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia II, London: The Athlone Press, 1988, s. 21-22.

¹⁶⁰ Andrew Ballantyne, Mimarlar için Deleuze ve Guattari, Çev. Rahmi Ögdül, Yem Yay., İstanbul, 2014, s. 52.

¹⁶¹ Philip Goodchild, Deleuze & Guattari Arzu Politikasına Giriş, Çev. Rahmi G. Ögdül, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2005, s. 17.

¹⁶² Bkz. Philip Goodchild, Deleuze & Guattari Arzu Politikasına Giriş, Çev. Rahmi G. Ögdül, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2005.

Deleuze'e göre her kavram komplekstir, hiçbirini tek bir öge ve parçadan oluşmaz. Tek bir fikrin ya da nesnenin imlediği imgeler ise kavramlar bütünü olarak bir 'çokluğu' temsil eder. Ancak bütünlük ve toplam bir yanılısamadır. İmgenin mesajı görelidir. Her biri algılandığı zihin tarafından anlamlandırılır. İmgeler çokluğuyla karşılaşan toplum tarafından ortak birikim süzgecinden geçirilir ve yeniden üretilir. Nitekim bilişsel düzeyde 'imge' ve 'mekan', eyleyenleri tarafından manipüle edilebilir; çoğaltılabilir hatta yeni bir mesaj üretmeye başladığı anda tüketilerek yeni bir anlama ya da pratiğe dönüşebilir. Ancak özgürleşme, toplumsal ilişkileri kısır ve etkisiz kılan dogmalardan sıyrılarak yeni değer ve işlev üretimini mümkün kılacak öznelliklerin karşılaşılabileceği alternatif bir mekansallık gerektirir.

“ ‘Orta’ veya ‘üçüncü alan’ olarak nitelenebilecek bu alanlar bizlere, bizim dışımızda ve bizden bağımsız olarak var olan ‘öteki’ ile, onu asimile etmeksizin ve sömürgeleştirmeye çalışmaksızın, eşitler arası bir diyalog gerçekleştirme şansı verir’’¹⁶³. Yaratıcılık uzlaşma değil mutabakat zemininde zenginleşir. Çünkü, “yalıtılmış halde değil, toplumsal olarak biçimlendiriliriz ve bizde kökenlenmeyen, fakat içimizden geçen ve bizi mesken tutan ve ara sıra belki bilinçli olarak, fakat genellikle olup bitenlere dair belirli bir farkındalık olmaksızın yaptığımız şeyleri etkileyen fikirler ve pratikler aracılığıyla inşa ederiz’’¹⁶⁴. Yaşam, her gün sayısız ‘ve’ ile kendi gerçekliğini tarihselleştirir. Bugün ‘her kime bakarsak bakalım, dikkatli bir gözlemlerle, kendilerini çoğaltarak birbirlerine katıp bulandırmış, belirli sayıda kişilerden başka bir şey bulamayız’’¹⁶⁵.

¹⁶³ Ayhan Kaya, Ekim 2004, İdeolojiden İdolojiye: Düşüncebilimden Kimlikbilime, s. 11.

¹⁶⁴ Andrew Ballantyne, Mimarlar için Deleuze ve Guattari, Çev. Rahmi Ögdül Yem Yay., İstanbul, 2014, s. 82.

¹⁶⁵ Aktaran Bruno Latour, Tarde ve Toplumsalın Sonu, Çev. Fırat Berksun, Emre Koyuncu, P. Burcu Yalım, Mattek Matbaacılık, Ankara, 2007, Gabriel Tarde, Les Lois Sociales, Les Empecheurs Depenseren Rond, Paris, 1999, s. 61.

4.2. Topolojik Sınırlar

“Kübist bir tabloya yapıştırılmış kağıt ‘gerçek’ olsun diye değildir orada, aksine tablonun mekanında bir bakıma delik açmak için oradadır.”

Micheal Foucault

“Odanın asıl gerçeği duvarlar değil onların içerdiği boşluktur.”

Lao Tzu

Giorgio Agamben, Antik döneme ait *zoe* ve *bios* ayrımına temkinli yaklaşır. Ona göre siyasal alanı tanımlayan bios, aslında, yalın hayatın siyasallaştırılarak dışlanmasıdır. Agamben’e göre *polis* yani kenti kuran bu ilişkidir, yani çıplak hayatın tamamen dışlanarak siyasal alanı yaratması değil; aksine bu iki alan arasındaki ilişkidir.

Agamben’e göre kendine özgü bir karakteri olan ‘istisnai durum’ ne bir olgu ne de tamamen bir hukuk durumu olarak düşünülebilir; aslında “*bu ikisi arasındaki paradoksal bir belirlenemezlik eşiği*” olarak tanımlanır. Bu haliyle istisna hiç bir hukuksal normu kabul etmeyen, tekil/münferit bir durum, bir tür dışlama olarak okunur. Ancak Agamben, ‘istisna’ olarak dışlanan şeyi, kuralla hiçbir ilişkisi olmayan değil, aksine “*kuralla olan ilişkisi kuralın tamamen askıya alınması biçiminde*” devam eden, “*bir şeyin sadece dışlanma yoluyla içlendiği uç ilişki*” biçimi olarak tanımlar.¹⁶⁶ Kendisini hukuksal ve siyasal düzeninin geçerli olabileceği alanları ayırmakla sınırlandırmayan egemen istisna, bu ikisi arasındaki eşiği belirleyen temel yerleştirme olarak okunur. “*İçeri ile dışarı ve normal durum ile kaos, bu eşik temelinde, hukuksal düzenin geçerliliğini mümkün kılan karmaşık topolojik ilişkilere girer*”¹⁶⁷. Egemenliğin temel bileşenlerinden biri olan ‘yer düzenlemesi’, hukuksal ve/veya teritoryal bir düzenlemenin belirlenmesi olarak değil, her şeyden öte ‘dışarının ele geçirilmesi’ olarak kendini sorunsallaştırır. Kamusal alanla özel alan çakışır.

¹⁶⁶ Giorgio Agamben, Kutsal İnsan, Egemen İktidar ve Çıplak Hayat, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2013, s. 28-29.

¹⁶⁷ Giorgio Agamben, a.g.y., s. 29.

Etnik ya da ideolojik yapısına bakılmaksızın mülteci, sığınmacı ya da marjinal diye nesnelleştirilen kimlik argümanları, yeniden bir özneleştirme sürecine maruz kalmaktadır. Bu grupların toplumsallığı politik aktörler tarafından tanımlanan yeni yaşam formları üzerinden sorgulanır. Agamben külliyatında ‘kamp’, her türlü sosyal hak ve statünün geçersiz kılındığı, “*gerçek ile hukukun tamamen ve ayrılmaz bir biçimde iç içe geçtiği belirsizlik mantığı*”¹⁶⁸ olarak tanımlanır. Bu bağlamda birey, iktidar karşısında tamamen çıplak hayata indirgenerek “*egemen bir siyasal kararın mekanı*”¹⁶⁹ olarak ‘biyosiyasal bedeni’ temsil eder.

Siyasal düzenin sınırları bulanıklaşmaya başladığında ise egemenlik, sınırlarda dışlanarak içlenen bir olgu olarak karşımıza çıkar. Bilişim teknolojilerinin gelişimi, sürekli değişen güç dengeleri ve bu dinamiklerin tetiklediği göç hareketleriyle beraber kent başlı başına bir istisna mekanı olarak yorumlanabilir. Günümüz kentleri, ‘biz’ olmayan ama ‘öteki’ kadar da uzak ve yabancı olmayan grupların karşılaşma mekanları haline gelir. Nitekim Agamben’in belirttiği üzere; “*bugün artık şehrin göbeğine iyice yerleşen kamp, yeryüzünün yeni biyosiyasal nomos’u*”¹⁷⁰ olarak karşımıza çıkar. Ancak “*bir anti-sömürge kent ve yerleşmenin biyopolitika mekanı olarak kamp, Batı modernizmi ve küresel sömürgeci yerleşim formlarına karşı potansiyel barındıran bir mekansal pratik olarak yer alır*”¹⁷¹.

Siyasalin ötekileştirici gücüne maruz kalan banliyöler ve geçiciliğin mekanı olarak imlenen kamplarda, her bir ‘mülteci’ ve ‘ötekinin’ yaşamı paranteze alınmış gibidir. Toplumsallık dışında yaratılmış ikinci tür bir toplumsallık söz konusudur. Bu bağlamda kamplar: “*Genelleştirilmiş disiplin düzeninin dışında kalan, farklılıkların farklı karakterleri değil, toplumsalın sınırlarını tarif ettiği ötekinin alanları olarak tanımlanabilir*”¹⁷². “*Kamp, ‘iki arada asılı kalmış bir mekan’, arafta bir yer olarak bir bölgenin ‘normal’ mekansal ve toplumsal düzeni içinde tutulur*” ancak “*mülteci*

¹⁶⁸ Giorgio Agamben, a.g.y., s. 204.

¹⁶⁹ Giorgio Agamben, a.g.y., s. 204.

¹⁷⁰ Giorgio Agamben, a.g.y., s. 210.

¹⁷¹ Pelin Tan, Müşterikleşme Pratiği Olarak Mülteci Kampı, Arredamento, Mart 2015, s. 80.

¹⁷² Stavro Stavrides, Kentsel Heterotopya, Çev. Ali Karatay, Sel Yay., İstanbul, 2016, s. 151.

*kamplarının kalıcı zamansallığı, ulus-devlet düşüncesinin özünü sorgulayan mekanpolitik yapılanmayı*¹⁷³ üretir. Nitekim düzenleme ve yer-li-leştirme arasındaki gerilimden doğan mekanların, bugün kent merkezlerine eklenerek yeni toplumsalı oluşturduğu söylenebilir.

Stavro Stavrides, günümüz kentlerine her geçen gün daha çok eklenen istisna mekanlarının -ötekiliğin mekanları- alternatif bir 'üçüncü alan' olarak görülebileceğini iddia eder. Başta savaş ve göç mağdurları olmak üzere, çeşitli etnik gruplar, marjinal kimlikler ve alt sınıf işçiler için kent, yeni ve başka bir hayatın teatral sahnesi haline gelmektedir. Kentin morfolojik yapısının önerdiği davranış pratiklerine karşı, toplumsal hiyerarşi sürekli olarak yeniden düzenlenmektedir.

Toplumsalın maruz kaldığı modeller, analogiler ve semboller, bir yapıt kolajı olmaktan ziyade kentsel özneleştirme sürecinin bildirişim kodlarını temsil eder. Bu bağlamda kentin ya da kentsel mekanın fiziksel yapısıyla toplumsal fenomenler arasında güçlü bir bağ olduğu söylenebilir. Kent, her yeni algı ve eylem biçimi için potansiyel bir oluşum mekanıdır. Öyle ki kenti sentezi yapılamayacak bir bilginin konusu yapan da budur. Nihayetinde, gündelik hayata dair her ritm kendi biçimini buluncaya dek yeni kentler doğmaya ve tartışılmaya devam edecektir.

Stavrides geliştirdiği yeni formülasyonda istisna mekanlarını birer 'eşik' olarak nitelendirir. Eşikler, müşterekleşme heterotopyalarına "*giriş ve çıkışın koşullarını yaratırlar; bir geçiş eylemini devam ettirir, yönlendirir ve ona anlam kazandırırlar*"¹⁷⁴. Stavrides'e göre "*ötekiliğe dolambaçlı ve mesafe yaratıcı bir teatrallık bilgeliğiyle yaklaşan mekansal yaşam pratiklerinin esasa dair çeşitliliği, toplumsal yeniden üretim normlarına indirgenemeyen olayların doğmasına bağlıdır. Tanınan şey, tanıdık görünmeyen şeyle karşılaştırılır*"¹⁷⁵.

¹⁷³ Alessandro Petti, *Kamp/Mülteci: Çatışma Mekanlarında Sömürgeleştirme Mimarlığı, Arredamento Mimarlık*, Sayı: 288, İstanbul, 2015, s. 61.

¹⁷⁴ Stavro Stavrides, *Müşterek Mekan, Müşterekler Olarak Şehir*, Çev. Cenk Saraçoğlu, Sel Yay., İstanbul, 2018, s. 18.

¹⁷⁵ Stavro Stavrides, *Kentsel Heterotopya*, Çev. Ali Karatay, Sel Yay., İstanbul, 2016, s. 139.

Bu bağlamda verdiği örneklendirmede, bir anda tüm Yunanistan'ı saran 2008 Aralık Ayaklanması analiz etmeye çalışmıştır. Kasım 1973'te Atina Ulusal Teknik Üniversitesi işgalinin, iktidar güçleri tarafından kanlı bir şekilde bastırılmasıyla, Exarchia mahallesi sistem karşıtı gençler için bir tür alternatif kamusal mekan haline gelmiştir.

Çeşitli fraksiyonların çalışma ve eğlence mekanı olan Exarchia, Aralık 2008'de, 15 yaşında bir öğrencinin polis tarafından vurulmasıyla başka bir nitelik kazanmıştır. Birkaç saat içinde her biri kendi araçlarıyla örgütlenen gruplar tüm kenti saran protesto dalgasının ilk ayağını oluşturmaktaydı. Her ne kadar olayları tetikleyen unsur bir nevi adalet arayışı gibi görünse de, Stavrides'e göre asıl neden mevcut siyasetin dayattığı yeni kent yani yaşam formu içinde adalet aramanın anlamsızlığıydı. O güne kadar iktidarın tüm mutenalaştırma çabasına maruz kalan kültürler iç içe geçiyor, kamusal mekanların metalaşmasına tepki olarak özellikle üst sınıf ve zengin mahallelere saldırı düzenliyorlardı. Çeşitli kamu binalarını işgal etmeye başlayan ikinci dalga gruplar, işgal ettikleri park, okul ve belediye binaları gibi kamusal mekanları yeni etkinlik ve enformasyon merkezleri haline getiriyorlardı. Bu süreçte mekanlar, fiziksel yapısına rağmen yeniden işlevlendirilmiş ve tüm sınıf dinamiklerinin bir araya geldiği bir tür 'karşı mekan' pratiği doğmuştur. Stavrides'e göre bu, çağdaş kent kültürünün niteliksel bir eleştirisi olarak, her gruptan kentliyi temsil eden yeni *heterotopik kent* anlatısı için verilen mücadelenin sonucudur.

Karşı mekan, toplumsal pratiğin talep ve itirazlarıyla zamanı zapt ederek tasarlanmış mekanı yeniden üretmesidir. Yeniden üretilen elbette ki işlev ve forma ithaf edilen değerler bütünüdür. Lefebvre'e göre yön değişikliği yeniden sahiplenmedir. Form ile pratiğin birbirlerini dönüştürmesi bakımından yaratıcı bir süreçtir ama tahakküme ancak geçici olarak son verilebilir. Egemen söylemlerin askıya alındığı bu ayrıcalıklı anlarda doğan yeni mekansallık biçimi ise, sistemin sürekliliği içerisinde bir kısa devre yaratır. Başka bir ihtimale kapı aralar... Böylelikle 'karşı mekan', mevcut koşulları aşındırarak mücadelenin imkanlarını sorgulayacak bir çaba olarak görülebilir. Dolayısıyla "*karşı mekan yaratmaya yönelik her öneri,*

*görünüşte en önemsizi bile, mevcut mekanı, stratejilerini, homojenlik, iktidar ve kurulu düzen karşısında şeffaflık gibi hedeflerini tepeden turnağa sarsabilir*¹⁷⁶.

Düzeni hegemonik bir mücadele konusu olarak yorumlayan Stavrides'e göre; *"heterotopik durumlar, heterogenez ile yeniden üretim iç içe geçtiğinde ortaya çıkar. (...) Böylece heterotopyalar; süreksizlik alanları olarak, yani mekan ve zamanın kalıba dökücü sınıflandırmalarındaki çatlaklar olarak, yeni doğan toplumsal ilişkilere alan açan süreçlerde bir araya gelen intizamsız mekan ve zaman fragmanları olarak doğarlar"*¹⁷⁷. Bu bağlamda Stavrides, heterotopyaların kentsel yaşamı özgürleştirme potansiyelini vurgulamaya çalışır.

Stavrides'e göre heterotopyalar *"ötekilik alanları olarak değil, ötekiliğe açılan geçitler"* olarak düşünülmelidir; *"mekansal geçit imgesi bir mekanı sırf belirleyici nitelikleri üzerinden değil, ötekilerle ilişkisi üzerinden de yansıtır; öyle ki mekan bu ilişkiyle özdeşleşmiş hale gelir"*¹⁷⁸. Nitekim belli bir yönü olmaksızın birer geçit olarak nitelenen heterotopyalar, düzeni içeriden yeniden üretebilme kapasitesine sahip mekanlar olarak teorize edilebilir. Bu bağlamda örneklendirilebilecek Exarchia Park'ı, başat ideolojiye karşı kazanılmış ve yeniden tanımlanmış bir mekan olarak hala kullanılmaktadır.

Bahçecilik olgusunun imlediği düzen fikrine karşı, her türlü peyzaj müdahalesinden kaçınılarak doğanın hükmüne bırakılan park; çoğunluğunu mahalle sakinlerinin oluşturduğu aktivist bireylerin, çeşitli organizasyon ve toplantılar düzenlediği bir alan olarak toplumsallaştırılmıştır (Fotoğraf 13). 2008 ayaklanmasından arta kalan konteynir ise, parkın güney cephesine yerleştirilerek yeniden işlevlendirilmiştir. Konteynirin, mekansallaştırılması ve sosyal hizmete sunulması; söz konusu nesneye ithaf edilen fonksiyonların ve modernist aksiyomların müşterekleşme pratikleri kapsamında yerinden edilebileceği vurgusu ile umut vadetmektedir (Fotoğraf 14).

¹⁷⁶ Henri Lefebvre, *Mekanın Üretimi*, Çev. Işık Ergüden, Sel Yay., İstanbul, 2015, s. 383.

¹⁷⁷ Stavro Stavrides, *Kentsel Heterotopya*, Çev. Ali Karatay, Sel Yay., İstanbul, 2016, s. 158.

¹⁷⁸ Stavro Stavrides, a.g.y., s. 159.

Müşterekleşme toplumsal talep ve itirazların aynı düzlemde tartışılabildiği, dayanışmanın daha eşitlikçi bir yaklaşımla praksiye evrildiği pratikler olarak düşünülebilir. Dayanışma ve ihtiyaç ekonomisiyle tetiklenen bu pratikler başat ideoloji ve dayattığı mevcut koşulları aşındırarak sürekli oluş halindeki kentsel mekanlara yeni özgün, ancak çok kimlikli karakterler kazandırma eğilimindedir. Bu bağlamda müşterekleşmenin, ortak olan ile ortak alan arasındaki ilişkisellikten doğduğu söylenebilir. Ancak bu ilişkisellik çeşitli tahakküm süreçlerinde ortaya çıkan olağanüstü durumlar ve bu durumlardan doğan mekansallıklar gibi, geçicilik vurgusuyla zamanda paranteze alınan mülteci kampları ve hatta daha büyük ölçekte ifade etmek gerekirse; istisnai durumun olağanlaşarak alışılacağı kentler üzerinden de konuşulabilir.

Fotoğraf 13: Yunanistan, Atina Exarchia Parkı genel görünüşü.

<http://ilgorgo.com/blu-new-mural-exarchia/> Erişim Tarihi: 20.03.2019

Fotoğraf 14: Yunanistan, Atina Earchia Parkı, konteynır örneği. (Nisan 2015)

Filistin, Batı Şeria'daki Al-Fawwar Kampı istisnanın nesiller boyu deneyimlendiği bir mekan olarak özellikle yakın dönem tarihiyle gündem oluşturmaktadır. 1949'da, İsrail'in işgal ve sömürge hareketlerinden kaçan Filistinliler'in sığınması amacıyla kurulmuş olan kamp, bugün alternatif bir kentleşme örneği göstererek bir çok Filistinli'ye yurt olmaktadır. Bu dönüşüm, geçiciliğin kalıcı zamansallığı ile doğrudan ilişkilidir. Zamanla artan nüfus ve değişen ihtiyaçlar nedeniyle çadır formundan betonarme yapılara geçiş ve alt yapı sistemlerinin inşası, kaçınılmaz sorunların zorunlu çözümleri olarak sorunsallaştırılır. Çünkü orada yaşayanlar için 'kamp' fikri, 'eve dönüş hakkının' yasal dayanağı olarak görölmekte ve bu yüzden mekansal değişime karşı oldukça önyargılı refleksler geliştirilmektedir. Sadece hayati gereksinimler için kurulan fiziki çevre karşısında arzulanan sosyalite, kampın genç ve yaşlı kitlesi tarafından farklı yorumlanır. Bu haliyle kamp hem dönüşüm sürecinin hem de bu süreçte üretilen yeni stratejilerin sosyo-mekansal çelişkilerini yaşıyor gibi görünmektedir.

Süreklileşen ve değişen kamp yaşamının yeni kamusal kurgusu, kamp sakinleri ile beraber hareket eden, mimarlık ve şehircilik alanında alternatif çalışmalar yürüten Decolonizing Architecture (DAAR) ve yine bu kurumla ilişkili

olan Campus in Camp insiyatifi tarafından şekillenir.¹⁷⁹ Bu ortaklıklardan biri olarak çalışmaya konu olan Fawwar Kadın Meydanı, Sandi Hilal ve Kadın Kolektifi'nin destekleriyle, katılımcı tasarım politikaları çerçevesinde bir tür dayanışma mekanı olarak inşa edilmiştir (Fotoğraf 16, 17).

Fawwar Kadın Meydanı, müşterekleşme pratiklerinin sadece politik engelleri değil, aynı zamanda kalıplaşmış toplumsal teamülleri de aşındırdığını gösteren örneklerden biridir. Bölgede hakim olan muhafazakar yaklaşımın sürekli baskı altında tuttuğu kadın kimliğinde radikal kırılmalar yaratarak toplumsal bir eyleme dönüşmesi bakımından ayrıca önemlidir.

Kamp mekansallığı ve toplumsallığındaki bu kırılmalar, kalıcılığı meşrulaştırdığı ölçüde eleştirilirken, geçiciliğin ağır koşulları altında hukuksal bir dayanak olarak görülen kamp koşullarına karşı çıkmaktadır.¹⁸⁰ Meydan için özel olarak tasarlanan duvar ögesi ise hikayesi ve tasarımıyla oldukça dikkat çekicidir. Meydan girişinin hemen solunda kalan beton duvar *göçebelik* vurgusunun formel bir temsilidir (Fotoğraf 15).¹⁸¹

Burada 'göçebelik' imgesi, kampın git gide yerleşmesine karşı bir umudu yansıtır. Yeni nesil sakinleri için özgürlük, istenilen her hangi bir yere yerleşebilme hakkı iken bir önceki nesil için -şimdi yıkılmış belki de harabeye dönmüş olsa bile- terk edilmiş yuvaya dönebilme ihtimalidir. Betonun sert ve geçirimsiz yüzeyinde rastgele açılmış dairesel boşluklar işte bu ihtimali vurgularcasına göçmen kuşlara gönderme yapmaktadır. Kuş yuvaları dolaylı olarak bir analogi kurar. Bugüne

¹⁷⁹ Decolonizing Architecture: 2007 yılında Alessandro Petti, Sandi Hilal ve Eyal Weizman tarafından başlatılan bir projedir. Savaş ve çatışma bölgelerinde, her türlü militarist ve psikolojik saldırıya karşı kendi otonom söylemini etik ve insani ihtiyaçlar üzerinde temellendiren mekânsal stratejiler olarak tanımlanabilir. Detaylı bilgi için Bkz. <http://www.decolonizing.ps/site/about/> (Erişim Tarihi: 10.10.2018)

¹⁸⁰ Bkz. Refugees Reshape Their Camp, at the Risk of Feeling at Home, The New York Times. <https://www.nytimes.com/2014/09/07/world/middleeast/refugees-reshape-their-camp-at-the-risk-of-feeling-at-home.html>(Erişim Tarihi: 08.10.2018)

¹⁸¹ Eylül 2015 tarihinde Campus in Camp atölyesinde Sandi Hilal ile yapılan söyleşilere dayanmaktadır. Ancak meydana dair detaylı bilgi için: Bkz. <https://www.unrwa.org/where-we-work/west-bank/fawwar-camp> (Erişim tarihi 07.10.2018)

taşınamayacak yuvaya dönebilme ihtimalini vurgular. Ayrıca oldukça trajiktir... Yıllardır süren sıcak savaşın yol açtığı mekansal deformasyona ve telafisi imkansız kayıplara işaret etmektedir. Çünkü bir silahı ancak bıraktığı boşluktan tanıyabilirsiniz...

Fawwar Kadın Meydanındaki duvar, *göçebelik* ile *yerleşiklik* mefhumları arasında bir *sınır* olarak konumlanır. Burada arzu, öfke ve özlem duvar üzerinden yeni bir topoloji yaratır. Sığınmacıların arzu ve öfkesine seslenen ancak mevcut koşulların dayattığı mücadele biçimleriyle anlam kazanan bir yüzey, geçmiş ile bugün arasında soyutlanamayacak bir köprü, işlevi sadece temsil üzerinden okunabilecek bir dekor, bir anıt, sözsüz bir anlatı... Umut, betonun yoğun ve sert yüzeyinde kendine bir boşluk yaratır. Özlemden doğan topolojinin paradoksu, tam da bu geçirgen yüzey üzerinde konumlanır. Çünkü bu boşluklar her iki taraftan bakan gözlemciye de aynı manzarayı sunar; geçmişe dönüşün imkansızlığı açılan yarıklarda devinir durur. Duvarın imlediği tüm duygular, kamp hayatının geçici zamansallığına yerleşik bir anlam katar.

Fotoğraf 15: Al-Fawwar Kampı'ndaki duvar ögesi. (Eylül 2015)

Fotoğraf 16: Filistin, Batı Şeria Al-Fawwar Kampı Kadın Meydanı.

<http://www.campusincamps.ps/projects/02-the-square/> Erişim Tarihi 05.05.2019

Fotoğraf 17: Batı Şeria Al-Fawwar Kampı Kadın Meydanı.

<https://www.nytimes.com/2014/09/07/world/middleeast/refugees-reshape-their-camp-at-the-risk-of-feeling-at-home.html> Erişim Tarihi 08.10.2018

5. SONUÇ

“Kehanet, artık tarihten çok coğrafyaya dayalı bir tahmin gerektirir; bizden önemli sonuçları gizleyen artık zamandan çok mekandır.”

John Berger

Bauman, ‘güvenliğin’ postmodern veçhelerini sorguladığı Siyaset Arayışı adlı kitabında, yaşadığımız güvensizliğin daha önceki benzerlerinden farklı olarak herhangi bir kolektif dava ya da sınıfsal örüntüye indirgenmeden tartışılması gerektiğine dikkat çeker.¹⁸² Bauman’a göre günümüz ‘güvensizlik’ olgusu, korkunun özelleştirilmesiyle yaratılmıştır çünkü. Bu, *agoranın* postmodern bir tavırla istila edilmesinin sonuçlarından biri olarak tartışılır. Tarihin hiçbir döneminde yaşamdan bağımsız düşünülemez olan güvensizliğin, artık hiçbir ideolojik düzenle önlenemeyeceği -ki Bauman’a göre bu her dönemi kapsayan bir gerçekliktir-farkındalığı, hayatın her alanında kaçınılmaz bir belirsizlikle baş başa bırakır insanları.

Belirsizlik mefhumunun yarattığı kriz ortamı, sermaye ve onun seçkin yöneticileri açısından oldukça pragmatist sonuçlar yaratırken iktidar ve tebaası açısından sorunsallaşır.¹⁸³ Siyaset yapmanın zorluğuyla yüzleşen iktidar krizi farklı denetim araçlarıyla belli mıntıklarda yoğunlaştırarak farazi tehlike alanları yaratır; bu sürece güvenlik fetişi ile tasarlanmış özel alanlar da dahildir. Egemenlik alanları adeta daimi bir terör bulutuyla gölgelenmiş gibi resmedilir, çünkü düşman artık içimizdedir. Bu her türlü önlemi gerekli ve meşru kılacak zemini yaratır: “... *teröre karşı koruma olarak disipliner kapatılmanın yeniden kurulmasını kışkırtan güvenlik, belirlilik ve güvenlik vaat ederek terörden totaliter bir kaçış hattı boyunca istisnayı kalıcı bir duruma doğru genişletir*”¹⁸⁴.

¹⁸² Bkz. Zygmunt Bauman, Siyaset Arayışında, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yay., İstanbul, 2014, s. 32.

¹⁸³ Zygmunt Bauman, a.g.y., s. 40.

¹⁸⁴ Bülent Diken, Mülteci Kamplarından Güvenlikli Sitelere: Biyopolitika ve Şehrin Sonu, Önce Mekan Vardı, Çev. Soner Torlak, İstanbul, 2019, Siyasi Şeyler Yayıncılık, s. 94.

İktidarın birincil amacı, önlenemeyecek bir güvensizlikle savaşmak değildir; çünkü zaten bunun mümkün olmadığını bilir. Aksine, aşınmış tüm toplumsal yapı ve değerlere karşı düzenin yeniden tesisi ve idamesi için yeni bir illüzyon kurgulamak ve bunu normalleştirmektir. Hem imgesel hem de fiziksel çeşitlemeleriyle tüm sınır politikaları, bugün modern bağlamda temsiliyet gücü örselenmiş, işlevselliğini ve aşkın bağlayıcılık özelliğini yitirmiş kavramlara karşı geliştirilen bir tür şaşkırtmaca olarak yorumlanabilir. Devlet ve toplum olma bilincinin kurucu öğelerinden olan ortak tarih, kültür ve ortak iyi ideası gibi değerlerin aşınmasıyla yüzleşen iktidar, son bir çabayla bu boşluğa sığınır; ‘korkunun özelleştirilmesi’ ile tam da bu parçalanmışlığı lehine çevirerek, toplumu bir güvenlik fetişi üzerinden yeniden kurmaya çalışır. Bu bağlamda günümüz agorasının *denetim* araçlarıyla istila edildiği iddia edilebilir.

Eyal Weizman’ın Forensic Mimarlık kapsamında yaptığı çalışmalar arasındaki insansız hava araçlarına ait analizlere dayanarak, görelî olan gözetim şeffaflığının aslında güvenlik ilkesinden çok tehdit ve müdahale odaklı politikalara hizmet ettiği söylenebilir. Mobese kameralarından Dronlara (insansız hava araçları), çeperlerden merkezlere sızan beton blok duvarlardan çelik bariyerlere kadar her türlü sınır ögesinin günümüz olası tehditlerine karşı ne kadar caydırıcı olduğu ana akış medyayı takip eden herhangi biri için bile oldukça aşıkardır zaten -tabii bunun bizzat deneyimlenme ihtimali de çok yüksektir!-. Nitekim kent merkezlerinin hantal gezginleri olarak oradan oraya taşınan sınır öğelerinin bir illüzyondan ibaret olduğu kolaylıkla düşünülebilir. Belki de burada yüzleşilmesi gereken asıl sorun, sosyal bilincimizden daha hızlı gelişen teknolojinin açmazlarıdır.

Bu öğeler rasyonel bir önlemden çok, sürekli bir tehlikenin varlığını ima ederek; konumlandırıldıkları yere ve hatta karakterize ettikleri imajlara göre bilişsel bağlamda çeşitli kimlik yapılarını işaret edecek kodlar üretirler. (Bugün, Avrupa’da yaşayan bir göçmenin ‘ne kadar terörist’ olduğu dini inancından ve hatta giyim tarzından bile kolaylıkla anlaşılabilir(!).) Aslında önemli olan bizzat tehlike imgesi üzerinden meşrulaştırılacak *denetim* ve *güvenlik* politikalarıdır. Üstelik bu uygulamalar ironik bir biçimde herkesi kapsar. Tehlike toplumu... Güvenlik fetişi

karşısında herkes olası bir tehdittir. Ne yazık ki aynı zamanda olası bir de kurban. Bir grubu ya da sadece bir bireyi ötekileştirebilmek için etnik ya da ideolojik ortaklıklardan çok daha fazla argümana sahip olduğumuz yanılsamasıyla yaşadığımız söylenebilir. Ancak bu, geniş bir bilgi ve deneyim yelpazesinden ziyade paradoksal olarak dost-düşman diyalektiğine indirgenen bir sığılıktan kaynaklanmaktadır. Kaçınılmaz olarak içinde yaşadığımız yüzeysellikte mi boğuluyoruz yoksa, hepimiz...

Dünyayı gözetleme ve yönetmeye yönelik tüm militarist araçların yanı sıra ondan çok daha güçlü ve akışkan olan kitle iletişim araçları aracılığıyla geliştirilen yeni enformasyon politikaları ise, imgeler ile fiziksel gerçeklikler arasındaki tasvir, temsil ve görselleştirme biçimlerini krize sokar. Modernitenin her türlü sosyal ve siyasal alanı bölerek konumlandığı durağan kimlik tasavvurlarının yerine, daha dinamik ve daha hareketli alanlarda yönlendirilen toplumsal yapılar söz konudur. Muazzam bir çeşitlilik ve hareketlilik içerisinde muazzam bir filtreleme ve kontrol yöntemi. Hareket ve özgürlüğün bir zincir gibi ayaklarımıza dolandığı bir yaşam. Peki öyleyse toplumsalın yeni konteynırı Tv, yeni kimlik yapısı sosyal medya ve hatta yeni ideolojik çatışması kanaatler olabilir mi... Kısmen evet. Ancak şundan emin olmak gerekir ki, imgeler örgütlenme biçimleri itibarı ile yapıcı ya da yıkıcı olsun fark etmez, toplumsalı dönüştürecek en güçlü dinamiklerdir. Bugün, *“toplumsalı toplumsal yapan yalnızca edimselleşmiş yapıları, katmanlaşmaları ve bölümleri değil, edimselleşmeden de önem taşıyan sanal potansiyelleridir”*¹⁸⁵. Artık *kenti* ve *toplumu* konuşmak demek nesnel olanla sanal olanı, sanal olanla bilişsel olanı aynı düzlemde tartışmak demektir.

Bu tez aynı zamanda ‘kentsel olanın’, sadece topografik ve demografik veriler ışığında tartışılmayacağını; çünkü, yapı ve bölgelerin bir araya geliş şekillerinden bir kimliğin ön koşulu olarak tasavvur edilen tarihi ve kültürel ortaklık savlarına kadar her türlü hegemonik örüntüyle sınırlandırılacak bir bilginin nesnesi olmadığı gerçeğini yeniden hatırlatma misyonunu gütmektedir. Bugün

¹⁸⁵ Bülent Diken - Carsten B. Laustsen, *Filmlerle Sosyoloji*, Çev. Sona Ertekin, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2014, s. 22.

kentsel olan, bir çok etnik, ideolojik ve kapitalist unsurun kesiştiği mekansallıklarla çevrelenmiş durumdadır. Enformel etkileşimin en az dijital platformlar kadar deneyimlendiği bu tip mekansal örüntüler, verili bilinç ve pratikler kümesinin dışında melezlenmiş üretici potansiyelleri tetiklemesi bakımından önemlidir. Determinist bir yaklaşımla çözülemeyecek kadar karmaşık olan bu ilişki, sosyolojik içerimleri de olan disiplinler arası bir analize yönlendirir bizi. Artık söz konusu olan sadece işlevleri tanımlayan, gruplandıran ya da yönlendiren bir mekan üretimi değil; politik, kültürel ve ekonomik çatışmaların çakıştığı mekansallıkların neden olduğu sendromlar ve toplumsalın bu sendromlar üzerinden geliştirdiği müdahale biçimleri ile söylemlerdir. Bu bağlamda örneklendirilen Yunanistan, Exarchia Parkı ve Filistin, Al-Fawwar Kadın Meydanı, -tahakkümün farklı veçheleriyle yüzleşmiş de olsalar- her türlü işgal politikasına karşı müşterekleşmenin, alternatif mekansallıklarla sonuçlanabileceğini göstermeleri bakımından önemlidir.

Ulusal, toplumsal ya da sosyal fark etmeksizin farklı tüm aidiyet alanlarını tanımlayan unsurlar, aslında zihinsel yorumlama süreçlerini örgütleyen ve yönlendiren imgesel dinamiklerle tanımlanır. Çünkü bu dinamikler, gündelik hayatta karşılaştığımız her şeyi kavrama tarzımızı oluştururlar. Mevcut temsiller ve mekansal örüntüler ise belli tahakküm biçimlerinin yeniden üretimine olanak verdikleri gibi, üretici ve özgürleştirici mekansallıklara dönüşme potansiyellerini de içerirler. Ancak sınırların hem yapısal hem de sosyal bağlamda mukavemetlerinin salt hegemonik momentler üzerinden tartışılması özgürleştirici tüm ritim ve teşebbüslerin kaçırılmasına neden olur. Nihayetinde *“kimin, hangi koşullar altında ve hangi yönde eşiği geçtiğine bağlı olarak, anlamlı bir mekânsal - zamansal deneyim olarak eşiği fiilen yaratan, bu pratiklerdir”*¹⁸⁶.

Yer değiştirmek kentsel yaşamın temel pratiğidir: Bizi bir sokaktan bir diğerine çağırın, kendimizi güvende ya da tekinsiz hissettiren, bir yoldan ya da mekandan alıkoyan imalar gibi en nihayetinde bizi kapsayan ya da sınıflandıran bazen de tamamen dışlayan tüm uyarılar, gündelik hayatın sosyal sınırlarını vurgulayan göstergeler ve dolayısıyla imgeler aracılığıyla kurgulanır. Bu

¹⁸⁶ Stavro Stavrides, Kentsel Heterotopya, Çev. Ali Karatay, Sel Yay., İstanbul, 2016, s. 17.

göstergelerin kentsel yaşamda tetiklediği davranış pratiklerini, toplumsal algı ve yorumlama biçimleri üzerinden yeniden tanımlamak için çok yönlü bir okuma ve analiz gerektiği açıktır. Çünkü “... şehir, yer sınırından ziyade sosyolojik sınırlarıyla tanımlanır. Şehir, ... sosyolojik sonuçları olan toplumsal bir varlık değil, mekânsal olarak oluşturulmuş sosyolojik bir varlıktır”¹⁸⁷.

Diasporik hareketler, kültürel ayrışma ve çatışmaların nedenlerini açıklamaya çalışan antropolojik ilginin temelinde, kitlenin eylediği mekanın sosyo-ekonomik koşulları ile uzama ilişkin nosyonlar arasındaki diyalektik gerilim yer alır. Uzam, şeyler arasındaki fiziksel ve imgesel ilişkinin, kültürden kültüre farklılık gösteren algı biçimlerini ifade eder. “Bu bakımdan uzam, topluma anlamını veren akla gelebilecek her türlü fiziksel ilişkinin kavramsallaştırılmasıdır. Öte taraftan mekan, insanın yaşadığı belirli uzamdır: şeylerin nerede olduğuna ilişkin düşünce ve gerçekliğin ikisini birden kuşatır.”¹⁸⁸ “Topluluk kimliği ve farklılığı, bunlara destek olurmuş gibi görünen yapılardan daha çok, bunları ifade eden insanların kafalarında mevcuttur. Sonuç olarak, ‘onların kimlik ve çeşitlilik dünyalarına dair sınırlarını’ yapı içerisinde değil, sembolizmde aramamız gerekir.”¹⁸⁹

İsrail’de Beytüllahim’i kuşatan duvar üzerinden iki farklı edim okunur: işgal ve direniş bir aradadır. Mekanın sömürge(siz)leştirilmesi sadece yapısal faaliyetlerle değil, aynı zamanda temsil ve teşhir üzerine kurulu ‘nesnel sistem’ yoluyla gerçekleştirilir. Filistin Al - Fawwar Kadın Meydanı Örneğinde de görüldüğü üzere, bu çok yönlü işleyen bir mekanizmadır. Genelde aidiyet duygusunu pekiştiren ortak vatan ve toprak bilinci ironik bir biçimde toplum tarafından kent ve köy ölçeğine indirgenmiş gibidir. İsrail’in işgal politikaları sonucunda yer değiştirmek zorunda kalan Filistinlilerin uzun süren kamp! hayatı, kendi vatanlarında bir yabancı konumuna düşürür onları. Oysa Fawwar Kampı sakinleri aslında aynı acının paydaşlarıdır; ülkeleri işgal edilmiş, ulusal ve toplumsal yapıları parçalanmıştır.

¹⁸⁷ David Frisby, Modernlik Fragmanları, Çev. Akın Terzi, Metis Yay., İstanbul, 2012, s. 104.

¹⁸⁸ Hastings Donnans - Thomas M. Wilson, Sınırlar, Kimlik, Ulus ve Devlet’in Uçları, Çev. Zeki Yaş, Ütopya Yay., Ankara, 2002, s. 25.

¹⁸⁹ A. P. Cohen, Symbolising Boundaries Identify and Diversity in British Cultures, Manchester University Press, Manchester, 1986, s. 2.

Ancak toplumun sürgün evlatları gibidirler. Buradaki kamp hayatını mültecilik kavramıyla okumanın sıkıntısı ise tam da bu yabancılaşımdan kaynaklanır. Dönüş arzusunun kamçılayan ‘yer’ özlemi en çok bu yabancılaşımayı vurgular. Vatandaşlık imgesi hem politik hem de psikolojik olarak parçalanmıştır artık, meydana gelen duvar ögesi aslında tam da bu çelişkinin temsili olarak konumlanır. Ama referans verdiği ortaklık alternatif bir mekansallık yaratır. Tahakkümün ötekileştirici gücüne karşı yeniden üretilen ve toplumsallaştırılan mekanın imkanları, yeniden bir yerleşme sürecini vurgulaması bakımından önemlidir.

“Yurttaşlık politikasının nicelik, farklılık ve yoğunluk endişesinin doğurduğu politikayla karşı karşıya kaldığı günümüz kentleri”¹⁹⁰, ne ‘biz’ ne de ‘öteki’ olarak sınıflandırılabilir grupların, yeni kentli kimliklerini müşterekleşme pratikleri dahilinde ürettikleri alternatif mekanlarla kuşatılmış durumdadır. “Günümüz metropol deneyimlerinde, kentsel eşikler, mekansal olduğu kadar toplumsal çizgilerin de niteliğini ve anlamını tanımlar”¹⁹¹. Ayrı ayrı, tek bir alanda bir çok sosyal, kültürel ve ekonomik dinamiğin bulunduğu mekanlar, egemen planlamanın fiziki sınırlarını -yollar, barikatlar, kamusal mekanlar, mülteci kampları gibi farklı bağlamlarda düşünülebilir- zorlamakta ve değiştirmektedir. Bu bağlamda Agamben’in ne bir olgu ne de tamamen bir hukuk durumu olarak tanımladığı; ancak, “bir şeyin sadece dışlanma yoluyla içlendiği uç ilişki”¹⁹² biçimi olarak ifade ettiği ‘istisna durumunun’, gündelik yaşamda genelleştiği fikrine dayanarak, toplumsal hayatı yeniden tanımlayan mekansal ve sosyal sınırların rolüne odaklanmanın; kültürel katmanlaşmanın mobilize olduğu günümüz kentlerini anlayabilmek ve yeniden yorumlayabilmek adına önemli veriler sunabileceği iddia edilebilir.

Bu motivasyon çerçevesinde geliştirilen bu tez; ‘sınır çalışmalarını’, onları ironik bir biçimde sınırlayan ve marjinalleştiren ideolojilerden, mitlerden ve

¹⁹⁰ Nermin Saybaşı, Sınırlar ve Hayaletler, Görsel Kültürde Göç Hareketleri, Çev. Bülent Doğan, Metis Yay., İstanbul, 2011., s. 127.

¹⁹¹ Stavro Stavrides, Müşterek Mekan, Müşterekler Olarak Şehir, Çev. Cenk Saraçoğlu, Sel Yay., İstanbul, 2018, s. 77.

¹⁹² Giorgio Agamben, Kutsal İnsan, Egemen İktidar ve Çıplak Hayat, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2013, s. 29.

politikalarından kurtarma gerekliliğine dikkat çekmek istemektedir. Pratik yönleri üzerinde uzlaşmaya varılmasına rağmen birer doktrine dönüşen ve genellikle sosyo-kültürel örüntüleri yerelliğe indirgeyen yöntemlere karşı durulacak mesafenin iyi belirlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü ‘alan çalışması’, Antropoloji ve Sosyoloji gibi bilimler için merkezileştikçe pratik bazı görüşlerin, çoğu kez paradoksal bir biçimde kültür ve toplum üzerine postulatlarla dönüştürüldüğü görülmektedir. Özü gereği akışkan ve yayılmacı olan kültür nosyonunu, belirli bölgeler ve gruplar üzerinden okuma çabası paradoksal olarak bütünsel yaklaşımların çatlakları olarak yeniden sorunsallaşır. Morley ve Robins’in Eric R. Wolf okumalarından müphem iddia ettikleri üzere, özellikle beşeri faktörlerle sınırlandırılmış toplumsal yapılara dair yürütülen sosyo-kültürel incelemelerde karşılaşılan asıl sorun, “ (...) *modelin, araştırma birimlerini tasavvur etmekte deney öncesi bir kısıtlama getirerek içine düştüğü hatadır. Yüzyıllar sürmüş bir emperyalizm ve kültürlerarası ilişkiler bağlamında toplumları ‘uzak ve yakın öbür toplumlarla kaçınılmaz bir ilişki içinde olan, örümcek ağı gibi bağlantıları olan açık sistemler olarak düşünmemiz daha uygun olur*”¹⁹³.

İçinde yaşadığımız çağ, enformasyon çağıdır. Görüngülerin birer imaj olarak dolaşıma girdiği, gerçekliğin sürekli yeni bilgiler aracılığıyla güncellendiği ve ulaşılabilirliğin internet politikalarıyla yönetilebilir olduğu bir çağ. Üstelik ister bedensel ister online olsun, karşılaşma ve iletişim biçimlerinin birbirlerinden soyutlanamayacağı ama birbirleri ile de sınırlandırılmayacağı bir etkileşim bolluğu söz konusudur. Bu, “*kendisini hem mekan hem de zamanda gösteren çoklu bir karmaşıklaşmadır*”¹⁹⁴. Artık neyin hangi koşullar altında aşılabilir ya da engelleyici olduğu müphemdir. Gündelik hayat sürprizlerle doludur. Bunun her bağlamda taşıdığı olası tehlikeleri görebilmek kadar imlediği özgürleştirici potansiyelleri de yakalayabilmek ve kullanabilmek adına *mekan - toplumsal* okumalar üzerindeki başat ontolojik ve analitik yaklaşımları sorgulamayız.

¹⁹³ Aktaran. David Morley & Kevin Robins, *Kimlik Mekanları, Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar*, Çev. Emrehan Zeybekoğlu, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2011, s. 177.

¹⁹⁴ Henri Lefebvre, *Kentsel Devrim*, Çev. Selim Sezer, Sel Yay., İstanbul, 2015, s. 157.

KAYNAKLAR

AGAMBEN Giorgio, Dünyevileştirmeler, Özel Varlık, Çeviren: Betül Parlak, Monokl Yayınları, İstanbul, 2011.

AGAMBEN Giorgio, Kutsal İnsan, Egemen İktidar ve Çıplak Hayat, Çeviren: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013.

AGAMBEN Giorgio, Movement, Seminar War and Democracy, March 8, 2005.

ANDERSON Benedict, Imagined Communities: Reflection on the Origin and Spread of Nationalism, Verso Press, London, 1983.

ATAKAY Kemal, İmge, Kitaplık Dergisi, Sayı: 11, YKY Yayınları, 2004.

AUGE Marc, Yok-yerler, Çeviren: Turhan Ilgaz, Daimon Yayınları, İstanbul, 2016.

BAKER Ulus, Beyin Ekran, Birikim Yayınları, İstanbul, 2015.

BALLANTYNE Andrew, Mimarlar için Deleuze ve Guattari, Çeviren: Rahmi Ögdül, Yem Yayınları, İstanbul, 2014.

BAUMAN Zygmunt, Küreselleşme, Toplumsal Sorunları, Çeviren: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012.

BAUMAN Zygmunt, Postmodernizm ve Hoşnutsuzlukları, Çeviren: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013.

BAUMAN Zygmunt, Modernlik ve Müphemlik, Çeviren: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.

BAUMAN Zygmunt, Siyaset Arayışında, Çeviren: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2014.

BAUMAN Zygmunt, Sosyolojik Düşünmek, Çeviren: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015.

BENNAFLA Karine, 'Sınır'ı Tartışmak: Yuvarlak Masa Söyleşisi, Toplum ve Bilim, Sayı:131, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

BERGER John, Görme Biçimleri, Çeviren: Yurdanur Salman, Metis Yayınları, İstanbul, 2014.

BERGSON Henri, Madde ve Bellek, Çeviren: Işık Ergüden, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, 2015.

BONNETT Alastir, Harita Dışı, Çeviren: Hilal Öztürk, Maya Kitap Yayınları, İstanbul, 2016.

BROWN Wendy, Yükselen Duvarlar Zayıflayan Egemenlik, Çeviren: Emine Ayhan, Metis Yayınları, İstanbul, 2011.

BUNHAM Peter, Küreselleşme, Apolitikleştirme ve "Modern" Ekonomi Yönetimi, Çeviren: Başak Alpan, 2000.

BURNETT Ron, İmgeler Nasıl Düşünür?, Çeviren: Güçsal Pular, Metis Yayınları, İstanbul, 2012.

CALVINO Italo, Kum Koleksiyonu, Haritadaki Yolcu, Çeviren: Kemal Atakay, YKY Yayınları, İstanbul, 2013.

CERTEAU Michel de, The Practise of Everyday Life, Berkeley, Los Angeles ve Londra, Universty of California Press, 1984.

COHEN A.P., Symbolising Boundaires Identify and Diversty in British Cultures, Manchaster University Press, Manchaster, 1986.

DELEUZE Gilles - GUATTARI Felix, Müzakereler, Bin Yayla Üzerine Mülakat, Norgunk Yayınları, İstanbul, 2013.

DIDI George - Huberman, Kabuklar, Çeviren: Elif Karakaya, Lemis Yayınları, İstanbul, 2018.

DİKEN Bülent, Melezlik ve Sosyal Teori, Toplum ve Bilim, Sayı: 73, Birikim Yayınları, Ankara, 1997.

DİKEN Bülent, Mülteci Kamplarından Güvenlikli Sitelere: Biyopolitika ve Şehrin Sonu, Önce Mekan Vardı, Derleyen: Önder Kulak - Soner Torlak, Çevirmen: Soner Torlak, Siyasi Şeyler Yayınları, İstanbul, 2019.

DİKEN Bülent - LAUSTSEN Carsten B., Filmlerle Sosyoloji, Çeviren: Sona Ertekin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.

DONNANS Hastings - WILSON Thomas M., Sınırlar, Kimlik, Ulus ve Devlet'in Uçları, Çeviren: Zeki Yaş, Ütopya Yayınları, Ankara, 2002.

ERSOY Melih, Kentsel Planlama Kuramları, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 2016.

FOUCAULT Michel, Güvenlik Toprak Nüfus, College de France Dersleri 1977-1978, Çeviren: Ferhat Taylan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.

FOUCAULT Michel, Hapishanenin Doğuşu, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 2017.

FRISBY David, Modernlik Fragmanları, Çeviren: Akın Terzi, Metis Yayınları, İstanbul, 2012.

GIDDENS Anthony, Ulus, Devlet ve Şiddet, Çeviren: Cumhur Atay, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2008.

GOODCHILD Philip, Deleuze & Guattari Arzu Politikasına Giriş, Çeviren: Rahmi G. Ögdül, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005.

GÜRBİLEK Nurdan, Vitrinde Yaşamak, Metis Yayınları, İstanbul, 2014.

HARARI Yuval Noah, Sapiens, İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi, Çeviren: Ertuğrul Genç, Kolektif Yayınları, İstanbul, 2018.

HARDT Michael, Gilles Deleuze'de Toplum ve Denetim, Sivil Toplumun Çözülüşü, Çeviren: Barış Başaran, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2005.

HUBBARD Philip - KITCHIN Rob, Mekan ve Yer Üzerine Büyük Düşünürler, Mekan ve Yer Hakkında Düşünmek, Çeviren: Emek Şevket Ataman, Litera Yayınları, İstanbul, 2018.

KAYA Ayhan, İdeolojiden İdolojiye: Düşüncebilimden Kimlikbilime, Ekim 2004.

LATOUR Bruno, Tarde ve Toplumsalın Sonu, Çeviren: Fırat Berksun, Emre Koyuncu, P. Burcu Yalım, Tesmeralsekdiz, No:3, Yaz 2008.

LEFEBVRE Henri, Kentsel Devrim, Çeviren: Selim Sezer, Sel Yayınları, İstanbul, 2015.

LEFEBVRE Henri, Mekanın Üretimi, Çeviren: Işık Ergüden, Sel Yayınları, İstanbul, 2015.

LYNCH Kevin, Çevre İmgesi, Kent ve Kültür, Cogito, Sayı 8, Yaz 1996.

LYNCH Kevin, Kent İmgesi, Çeviren: İrem Başaran, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.

MASIERO Roberto, Mimaride Estetik, Çeviren: Fırat Genç, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, 2006.

MORLEY David & ROBINS Kevin, Kimlik Mekanları, Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar, Çeviren: Emrehan Zeybekoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.

NALBANTOĞLU Hasan Ünal, Nedir Mekan Dedikleri?, 2008.

ÖZGEN Neşe, Egemenlik Kavramındaki Değişimler, Şubat 2013.

ÖZGEN Neşe, Sınırları Kaldırmak: Devletsiz bir Egemenlik Ne Kadar Mümkün, Haziran 2017.

ÖZGEN Neşe, Sınır Kasabaları Sosyolojisi Projesi Sonuç Raporu, 2004.

PETTI Alessandro, Kamp/Mülteci: Çatışma Mekanlarında Sömürgeleştirme Mimarlığı, Arredamento Mimarlık, Sayı: 288, İstanbul, 2015.

RICHARDS I. A., Görsel İmgeler, Kitaplık Dergisi, Sayı: 11, YKY Yayınları, 2004.

ROSALDO Renato, Culture and Truth: The Remaking of Social Analysis, Bacon Press, Boston.

SARTRE Jean - Paul, İmgelem, Çeviren: Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, İstanbul, 2017.

SARTRE Jean - Paul, Varlık ve Hiçlik, Çev. Turhan Ilgaz, Gaye Çankaya Eksen, İthaki Yay., İstanbul, 2011,

SAYBAŞILI Nermin, Sınırlar ve Hayaletler, Görsel Kültürde Göç Hareketleri, Çeviren: Bülent Doğan, Metis Yayınları, İstanbul, 2011.

SAID Edward W., Şarkiyatçılık, Çeviren: Berna Ülner, Metis Yayınları, İstanbul, 1999.

SHARR Adam, Mimarlar için Heidegger, Çeviren: Volkan Atmaca, Yem Yayınları, İstanbul, 2013.

SIMMEL George, Metropol ve Zihinsel Yaşam, Cogito Dergisi, Sayı 8, Yaz 1996.

SMITH Philip, Kültürel Kuram, Çeviren: Selime Güzel Sarı, İbrahim Gündoğdu, Babil Yayınları, İstanbul, 2007.

SOJA Edward W., Postmodern Coğrafyalar, Eleştirel Toplumsal Teoride Mekanın Yeniden İleri Sürülmesi, Çeviren: Yunus Çetin, Sel Yayınları, İstanbul, 2017.

STAVRIDES Stavro, Kentsel Heterotopya, Çeviren: Ali Karatay, Sel Yayınları, İstanbul, 2016.

STAVRIDES Stavro, Müşterek Mekan, Müşterekler Olarak Şehir, Çeviren: Cenk Saraçoğlu, Sel Yayınları, İstanbul, 2018.

TAN Pelin, Müşterikleşme Pratiği Olarak Mülteci Kampı, Arredamento, Mart 2015.

UNGERS Oswald Mathias, Kent Metaforları, Çeviren: Ceren Öztürkcan, Lemis Yayınları, İstanbul, 2013.

URRY John, Mekanları Tüketmek, Çeviren: Rahmi G. Ögdül, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015.

WEIZMAN Eyal, Hollow Land: Israel Architecture of Occupation, Verso Press, Londra, 2007.

WEIZMAN Eyal, Saptanabilirliğin Eşiğinde İnsansız Hava Aracı Savaşı, Otonom Arşivleme, Derleyen: Alper Şen, Özge Çelikaslan, Pelin Tan, Çevirmen: Emre Koyuncu, Kasım 2016.

İnternet Kaynakları

Destruction and Return in Al-'Araqīb, Erişim Tarihi: 17.03.2018, <https://www.forensic-architecture.org/case/ground-truth/>

Destruction and Return in Al-'Araqīb, History, Erişim Tarihi: 17.03.2018, <https://www.naqab.org/history>

Destruction and Return in Al-'Araqīb, Methodology, Erişim Tarihi: 17.03.2018, <https://www.forensic-architecture.org/case/ground-truth/>

Gilles Deleuze, “Les Sociétés de Controle”, L’Autre Journal, 1992, Paris, Çevirmen: Ulus Baker, Erişim Tarihi: 05.05.2019, <http://www.korotonomedia.net/kor/index.php?id=6,24,0,0,1,0>

HİLAL Sandi, PETTI Alessandro Petti, WEIZMAN Eyal, Decolonizing Architecture, Erişim Tarihi: 10.10.2018, <http://www.decolonizing.ps/site/about/>

Nişanyan Sözlük, İmge, Erişim Tarihi: 10.10.2018, <http://www.nisanyansozluk.com/?k=imge>

Nişanyan Sözlük, Mekan, Erişim Tarihi: 15.02.2019,
<https://www.nisanyansozluk.com/?k=Mekan>

GORGO, RGO, BLU - New Mural in Exarchia, Erişim Tarihi: 20.03.2019,
<http://ilgorgo.com/blu-new-mural-exarchia/>

The Jerusalem Post, Israel's Elbit Wins Us Security Contract, Erişim Tarihi:
07.01.2018, <https://www.jpost.com/Business/Business-News/Israels-Elbit-wins-US-security-contract>

The New York Times, Refugees Reshape Their Camp, at the Risk of Feeling at
Home, Erişim Tarihi: 08.10.2018,
<https://www.nytimes.com/2014/09/07/world/middleeast/refugees-reshape-their-camp-at-the-risk-of-feeling-at-home.html>

The Times of Israel, Italian graffiti artist arrested for mural of Ahed Tamimi on
security barrier, Erişim Tarihi: 10.02.2019,
<https://www.timesofisrael.com/italian-graffiti-artist-arrested-for-mural-of-ahed-tamimi-on-security-barrier/>

Türk Dil Kurumu, Erişim tarihi: 01.02.2018, www.tdk.gov

Türk Dil Kurumu, Erişim Tarihi: 15.02.2019, <http://sozluk.gov.tr/>

United nations relief and works agency for palestine refugees in the near east,
Fawwar Camp, Erişim tarihi: 07.10.2018, <https://www.unrwa.org/where-we-work/west-bank/fawwar-camp>

WEIZMAN Eyal, Saptanabilirliğin Eşiğinde İnsansız Hava Aracı Savaşı, Erişim
Tarihi: 07.01.2018, <https://www.forensic-architecture.org/>

ÖZGEÇMİŞ

Elif Ebru YILMAZ, 19.10.1990 tarihinde Şanlıurfa'da doğdu. Çukurova Üniversitesi Mühendislik - Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'nden 2014'te mezun oldu. Lisans eğitimi sürecinde mimarlık eğitiminin yanı sıra çeşitli Sosyal Sorumluluk Projeleri ve Görsel Kültür çalışmalarında yer alarak disiplinler arası iletişim

imkanlarını sorgulama fırsatı buldu. 2013 - 2014 yılları arasındaki eğitim hayatına ek olarak Kent Mimarlık Proje ofisinde (Adana) yarı zamanlı olarak tasarım ve uygulama alanlarında çalıştı. Kent Mimarlık bünyesinde çalıştığı projelerden bazıları: Hastane, ofis binası ve çeşitli konut yapıları. Akademik bağlamda mimarlık öğrenimine 2015 yılında Mardin Artuklu Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde tezli Yüksek Lisans öğrencisi olarak tekrar başladı ve 2019'da öğrenimini tamamladı.

Sosyal Katılım ve Sertifikalar

2013 - 2014	Fotoğrafya Derneği	: Mevsimlik Tarım İşçileri Belgeseli (Adana) 16. Adana Devlet Tiyatroları Festivali
	Korsan Mimarlar	: Gazipaşa Sokak Yenileme Projesi (Adana)
2014	C Sınıfı İş Sağlığı ve Güvenliği Uzmanlığı	
2015 - 2016	İsrail, Campus in Camps Workshop Filistin, Campus in Camps Workshop Lübnan, Practices of Commoning: Critical Spatial Ecology in Beirut Türkiye, Architecture in Emergency: Re-Thinking The Refugee Crisis	

Yayımlanmış Makaleler

2017 - 2018	Türkiye Kentsel Morfoloji Ağı: Mekansal Üretim ve Tüketim İlişkilerinde II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu	Toplumsal Sendromlar: Şanlıurfa Topçu Meydanı Örneği
-------------	--	---